

A
NŐI ÉLET

ÍRTA:

DE GERANDO ANTONINA.

Tout aimer pour tout coraprendre,
Tout comprendre pour être juste.

KOLOZSVÁRT,
AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.
1892.

*Gróf Teleki Lászlónénak,
Báró Wesselényi Helen-nek
ajánlva*

*Engedd meg, hogy mintegy a Te védnökséged
alatt ereszsem a világnak e kis művet, te, ki
legrövidebb idő óta lettél családunknak kedves
tagja, és ott élsz, Hoszszúfalván, ahol évekkal
ezelőtt, a két kintűnő ember, a két nagy apa,
Teleki Imre és Wesselényi Miklós, oly nemes
ritka barátságot kötöttek, és ahol oly eszményi
élet folyt.*

ELŐSZÓ.

E kis mű egészen önkénytelenül került tollam alá. Mintegy számot akartam magamnak adni arról, hogy ezen tizenöt év alatt, mit Magyarországon eddig a közügyeknek, a leánynevelésnek szánhattam, mit igyekeztem elérni, és mennyire sikerült, forró óhajtasomat, törekvésemet, az adott körülmények közt, némileg keresztül vinni, megvalósítani?

Mi a tanítási szenvedélyt, az atavismus törvényénél fogva, nagy

nénéről hűgára örököljük a mi családunkban. Első volt Brunswick Teréz, ki Magyarországon a legelső kisdudóvokat alapította, még mielőtt ilyenek egész Németországban léteztek volna. (Ezért kötött volt ismeretséget Parisban a nagy De Gerando-val, korának egyik legkitűnőbb bölcsészével és paedagogusával.)

Húga, Teleki Blanka, ki a tanítási szenvedélyen kívül, oly ritka művészi hajlamokkal volt megáldva, hogy belőle hazánk egyik legnagyobb festője lehetett volna, felsőbb leányintézetet állított Budapesten a művelt osztály leányai számára, hol ezek nemzeti és egészen az európai műveltség színvonalának megfelelő oktatást nyerhettek.

Azonban négy évi fenállás után, az 1848-ki forradalom véget vetett ez intézetnek, és alapítójának vértanúként kelle hazaszeretetéért börtönben szenvednie és hazájától távol meghalnia.

Én képviselném a harmadik nemzedéket; érthető, hogy ily szent örökséggel lelkemben, ha egyebet igen, de mindenesetre az önzetlen buzgalmat az ügy iránt, nem lehet tőlem megtagadni; és valóban hogy ha csalódom is, minden a mit mondok, legalább teljes meggyőződésemből ered, s nincs az egész kis műben egy állításom se, melyet azonnal ne volnék kész véremmel aláírni.

Most, hogy tőlem független körülmény, távol tart, legalább egy ideig,

a közélettől, azért is kívántam összegezni ezen törekvéseimet, melyeknek életemet szántam, hogy titokban azt remélem, hogy vannak még valahol oly rokon lelkek, kik e czélokot talán magokévé teszik és tovább küzdenek azokért. Ez volna igazában legforróbb óhajtásom.

Pálfalva, 1891. november 28.

De Gerando Antonina.

BEVEZETÉS.

A nagy francia költő, Hugo Victor írta egyik költeményében, hogy mindnyájan, a hányan vagyunk, mindnyájan szenvedünk e földön, és mindnyájan titokban szenvedünk. Ez igaz, fájdalom, nem csak az öntudatlan, hanem minden öntudatos lényre nézve is, de éppen azért, mert öntudatos és ha öntudatos: hatalmában áll magán, bizonyos mértékben segíteni, csak akarnia kell; ép azért, mert öntudatos, őszhangba helyezheti magát, rokonszenvezhet többi szenvedő társaival, rokonszenvezhet az egész természettel, keresheti fenkölt, tiszta lélekkel, a természet, a társadalom,

az élet titkát, keresheti az igazságot, tökéletesbítheti magát és önmagával együtt még azokat is, kik körülveszik, ekkor kivergődve a röghöz szegzett önzésből, idealisabb, általánosabb, szellemibb életet élhet, mely megvigasztalja, feljebb emeli. Ekkor nem lesz annyira elszigetelve, nem fog oly tehetetlen lenni a szenvedéssel szemben.

Es ezt teheti, mihelyt emberi lény, azaz; gondolkodik, szeret, és akar!

Tagadhatlan tény, hogy minden élő lény, tehetségéhez képest, léte egész szenvedélyével, saját boldogságát keresi. És ez, bizonyos mértékben, jogában áll. Semmi sem tiltja, hogy ne kerülje a fájdalmat és ne óhajtsa a boldogítóbb érzést mindaddig, míg óhaja eme teljesítésében, törvényét meg nem szegi.

Melyek ezen törvények, hol van az a boldogság, melyet e földön mindnyájan elérhetünk, azaz megteremthetünk magunknak? — erről beszéljünk, és gondolkodjunk egy keveset együtt. — Legnagyobb diadalomnak tekinteném, ha néhány olvasónóm lelkében, új, szép, megvigasztaló gondolatokat fakaszthatnék!

Az emberi lélek, ép úgy, mint háztetőink kedves fecskéi, igen hosszú szárnyakkal van megáldva ahoz, hogy közvetlen a föld felett repülj en. Természetüknél fogva, mind kettőnek magasabbra kell törnie, de ha valami különös oknál fogva fel nem emelkedhetnek a földről, a sárban vergődnek s bemocskolják magokat, veszve vannak!

A mi szárnyaink, a gondolataink. Minél magasabb röptét engedünk azoknak, minél tágabbra nyílik előttünk a láthatár, minél közelebb jutunk a világossághoz, annál helyesebben látunk, annál jobban vezérel-

hetjük életünket, annál könnyebben tudunk ellenállni az alsórendű csábításoknak és kísértéseknek. Mert az öntudat és tudás, még biztosabban védenek meg bennünket minden aljastól és rosztól, mint maga az ártatlanság, a melyet el lehet veszteni. Míg a tudás és öntudat az élettel mind inkább és inkább megerősödhetik; mert élni, nyitott szemmel, gondolkodó észszel, kifeszített szilárd akarattal, azaz ember módjára élni, az mindig egyszersmind élni tanulni és az életre mind méltóbbnak és méltóbbnak lenni, az mindjobban megérteni az életet, a maga valóságában, megérteni azt nem csak részleteiben, hanem általánosságában, felfogni annak öszhangzatos egységét.

Azonban nem csak tudásával közlekedik az ember a világegyetemmel. Még

jobban közlekedik az ember a világegyetemmel, szívével, szeretetével, hogy úgy mondjuk, szívének meleg értelmével, mely mindenén áthat. Hogyha az emberi lény az egész természettel rokonszenvezik, hogyha önzetlenül, eszével és szívével keresi annak titkát, hogyha szenvedélylyel kívánja mindenben a tökéletesedést, hogyha tántoríthatlanul hiszen ezen általános tökéletesedésben, mely e világ legszentebb törvénye? akkor áldásos befolyást gyakorolhat nem csak saját életére, hanem még mind arra. a mi körülveszi. Akkor élete nem lesz meddő.

Goethe mondotta, hogy csak az az ember méltó valóban az ember névre, a ki egy gyermeket ajándékozott és nevelt fel a hazának, a ki egy házat épített, vagy pedig egy fát ültetett az utókor számára. Evvel azt akarta kifejezni, hogy minden élő lénynek kell e földön valamit létrehoznia, kü-

lönben eltévesztette életét. Nekünk nem csak élnünk kell, és másoktól elfogadnunk, hanem adnunk is kell a magunkéból, ki-sugároznunk erőnk fölöslegét az értelem, szeretet és akarat hatalmánál fogva; mely erő akkor tetté válik.

Valóban tehát csak az ember, a ki helyesen gondolkodik, szeret, akar és cselekszik, a ki nem csak magáért, hanem másokért él. Csupán az ily lény lehet bensőleg derült és boldog.

Mert, tenni, és jól tenni, azt a mit teszünk, bármily szerény tevékenységi körben, az már egy bizonyos neme az önfeláldozásnak, és ezért már magában is műveltebbé érlel bennünket, emeli benső értékünket, megóvjja bennünk a hitet minden szépségben, nemesben és jóban, megőrzi lelkünk ruganyos ifjúságát.

A lélek önfeláldozási képessége ugyanis a valódi műveltség legcsalhatatlanabb erkölcsi mértéke, ez adja meg az életnek a költőiséget, ez ad örök ifjúságot, ez teszen érdemessé a lelkesedésre. Hisz ócsárolhatják a lelkesedést, azok, kiknek kiszáradt lelke arra többé nem képes, azok, kik a lelkesedésre többé nem is méltók, de az ilyenek csupán szájalomra indíthatják a józan gondolkodót, mert bár mit is mondjanak e „praktikus emberek”, a szárnyas lelkeké a világ!

Semmit sem lehet tenni e földön lelkesedés nélkül! Míg a legszerényebb is közülünk, ha egyszer egy műhez fog, s azt kitartással végzi, ha odadással egy eszmének kezd élni, el van lassan-lassan ez által ragadva, ezért lelkesül, mert a nélkül nem valósíthatná meg eszméjét. A lelkesedés nem is egyéb, mint épen azon hitünk, hogy eszményünk megvalósítható, egy

összekötő híd a múlt és jövő között, mely amaz álmodott jövőt lehetővé, jelenné varázsolja, oly erő, mely az akadályokat legyőzi. A lelkesedés teszi a gyarló embert hatalmassá, a tömeget ellenállhatlanná, és teszi termékenynyé, teremtővé a lángeszét.

A szárnyas lelkeké a világ, bár mit is mondjanak a „praktikus emberek”, mert a lelkesedés betölti a szomjazó lelket és derültté teszi. „Mindennek két fogantyúja van e világon, mondták a régi görög bölcsék, csak arról van szó, melyikkel ragadjuk meg a dolgokat, az egyikkel sokkal könnyebb bár mit is felemelni, mint a másikkal.” Épen így könnyíti meg az életet, bár minő körülmények közt, a tiszta lelki derültség, a mely fenkölt, elszánt szívből, józan, magát félre ragadni nem hagyó ítél-

letből, és főképp reményből áll. Ez a derűtség épen egyik alakja a legyőzhetetlen reménynek, a valódi hősiességnek. Ezen derűséggel nem fogjuk fel az élet különböző eseményeit, csupán fájdalmas, nyomorult oldaláról, hanem higgadtan vizsgáljuk, keressük a rosznak az orvosságát akarunk győzni, és ez vezet legbiztosabban a győzelemhez. Ezen derűséghez lelki erő szükséges, már maga e hősiesség legyőzhetetlen erő, ez teszi az ifjúságot oly ellenállhatatlanná, (a mikor az ifjúság valóban ifjú). Ezen derűtség, bár mit is mondjanak, sokkal jobban illik a magyar jellemhez, mint a Schopenhauer-féle gyáva és meddő siránkozás, mely most annyira divatos.

Ha tehát kevesebbet akarunk szenvedni e földön, legelőször is értelmünket

fejlesztjük, szívünket, lelkünket tágítsuk, akaratainkat szilárdítsuk. Tegyük valamit másokért teljes lélekkel, teljes odaadással, legyünk hősiességek, vezessük életünket következetesen, éber figyelemmel, soha nem lankadó erélylyel, és akkor, bárminő kedvezőtlen körülmények között, megteremtjük önmagunkban azt a gyönyörű öszhangot, a benső életnek azon fokozódott erejét, mely túlszárnyalva az alsó rendű önzést, egy szebb, magasabbröptű életre fakaszt, hol aztán önmagunkban találjuk meg a lelki derültséget és felsőbbrendű boldogságot, magunkra nézve; másokra nézve pedig leghasznosabbak, legáldásteljesebbek lehetünk! Úgy hogy az egyéni élet bennünk a lehető legintenzívebbé váljék, társadalmi életünk pedig azalatt a lehető legextenzívebb legyen! Születésünk, neveltetésünk, nem tőlünk függ; de a mint öntudatra ébredünk, tőlünk függ, hogy az adott körülmények közt

hívásunknak megfeleljünk, előre törjünk, vagy rász utat választva, magunkat és másokat is a szerencsétlenségbe sodorjuk. Ez áll minden emberre nézve. AiM' csak olvasni tud, és gondolkodni tanult, annak kezében van a szellemi élet kulcsa, és önerejével haladhat a tökéletesedés útján, csak akarnia kell.

De tanulmányozzuk most a női életet minden körülményei közt, és minden átalakulásaiban.

ELSŐ FEJEZET

A leány az atyai házban.

Mivel a szeretet a leghathatósabb erkölcsösítő hatalom e földön, a család, mely a szereteten alapul, valódi iskolája, sőt teremtménye az emberi lénynek. A történelemből látjuk, hogy a mint a család megalakult valahol, ott a barbárság lassanként szűnni kezdett. Minél szilárdabbak a családi kötelékek valamely nemzetnél, annál nagyobb, annál előrehaladottabb azon nemzet. Ezen erkölcsi érzet nélkül a tökéletesedés lehetetlen. A hol az hiányzik, ott a társadalom látszólag, anyagilag virágozha-

tik még egy darabig, de valóban gyors hanyatlásnak indul. Mert az erős erkölcsi érzet, mely a nemzet életéhez szükséges, csakis a családban fejlődhetik ki egészségesen.

A fiatal leány lelke itt is a családi tűzhelynél képződik s ébred életre. Itt érlelődik öntudatra, itt kell neki erőt gyűjtenie, itt kell elkészülnie az élet küzdelmeire, buzgalommal törekedvén a tökéletesedés felé. Az első ifjúság legalkalmasabb erre. Az élet gondjai még nem nenezednek oly nagy súlylyal rá. A természet e korban hajlíthatóbb, fogékonyabb. Aztán a ki leányi kötelességeit híven teljesítette, az méltán remélheti, hogy belőle egykor jó feleség, jó anya, jó honleány is válik. Csak akarjon tökéletesedni!

Minden öntudatos vagy öntudatlan élő lény hivatáda e földön: a folyamatos tökéletesedés, mi világegyetemünk egyik alaptörvénye, mivel a mint megszűnik tökéletesedni, azonnal lehenyatlík és elvész. A növényeknél ésállatoknál a különféle fajok fokozatos tökéletesedése a természeti kiválás vagy az ember igyekezete által eszközöltetik, s csak azok mnaradnak fen, melyek a tökéletesedésre képesek. Az ember öntudatos lény lévén, s fogalmat bírván az erkölcsi igaz, szép és jóról, azaz, az erkölcsi tökélyről, nemcsak anyagilag kell igyekeznie minden tehetségeit a legnagyobb mértékben kifejlesztenie, hanem azonkívül szellemileg is minél inkább kell megközelelítie ezen tökélyt, a mely utáni titkos vágyat, a természet minden ember szívébe védett. Ennélfogva eszt, szívet, jellemét kell folytonosan fejlesztenie önmagában, hogy a gondolkodást, akarást, és cselekvést öz-

hangzásba hozza az örök igaz, szép, és jóval. Ez a fiatal leány legelső kötelessége önmaga iránt.

Kérdezhetné ugyan valaki, hogy önmagunk iránt is vannak-e kötelességeink, s nem oldhatjuk-e fel magunkat azok alól, minthogy csakis mi reánk vonatkoznak?

Azonban az, a ki csak egy perczre is magába száll, azonnal reá fog jönni, hogy az emberi lény csak azon esetben oldhatná magát fel az önmaga iránti kötelességek alól, ha azok egyáltalán önkényesek volnának és szeszélyeitől függnének; de mivel rajtunk kívül léteznek, mivel az értelem kutatja és szabja azokat élönkbe, és ugyan azon örök törvények alá vannak vetve, melyeken mi semmit meg nem változtathatunk, és melyek ép úgy uralnak minket embereket, mint az egész természetet, a

mely körülveszen; továbbá mivel nem vagyunk a világegyetemben elszigetelhető egyének, és létünk föltétele a legnagyobb, legszorosabb szolidaritás, még azért is kötelességünk magunkat fejleszteni, hogy másoknak hasznosak lehessünk és vissza fizethessük a társadalomnak azon jótétemény egy részét, melyet a társadalomtól kaptunk. Mert minden a mit éldeünk, az emberi munkásság eredménye, mivel születésünktől fogva használjuk mindazon kincseket, miket nem csak kortársaink, de az előttünk élő nemzedékek is összehalmoztak számunkra, ha mi nem fizetjük vissza egy bizonyos mértékben, és erőnkhez képest, e jótéteményeket, ha nem gazdagítjuk legalább egy parányival az emberiség anyagi vagy szellemi kincsét, tőlünk kitelhetőleg: a szó szoros értelmében meglopjuk a társadalmat és nem nézhetjük magunkat egészen becsületes lényeknek. Mi tehát ön-

czélú egyedek vagyunk egyfelől, de másfelől eszközök is, s igyekeznünk kell, hogy bennünk ez eszköz is minél tökéletesebb legyen!

Már most kutassuk együtt, minő tulajdonok segíthetnek minket előre a folytonos tökéletesedésben?

Első sorban legszükségesebb talán a helyes ítélőtehetség és a gondolkodásra való képesség. Mert értelmünkkel ismerjük fel legelőbb is a jót, értelmünkkel kutathatjuk kötelességeinket, értelmünkkel kereshetjük az igazat. Hisz a kötelességek kutatása nem is egyéb, mint az igazság keresése. Mivel a kötelesség azon adósság, a mivel mi tartozunk önmagunknak, másoknak, vagy a társadalomnak. Az értelem világítja meg számunkra itt az utat, melyet követnünk kell,

Nem elég azonban ezen utat látni, haladni is kell rajta. A jót nem elég fel-

ismerni, azt szeretni is kell. A jónak, a tökélynek magasztosságát leginkább a szívvel fogjuk fel. Igyekeznünk kell tehát szívünk minden tulajdonait a lehető legmagasabb fokra fejleszteni. Mert csakis úgy áldozhatjuk fel látszólagos örömeinket és érdekeinket kötelességünknek, ha ezeket szenvedélylyel szeretjük. A szeretet mindent könnyűvé teszen ez életben. Óvjuk meg tehát gondosan szívünket minden kiszárító befolyástól, igyezzünk határtalanul szeretni és bámulni mind azt, a mit szeretői és bámulni lehet! Már ez magába jobba teszen, mert lelkünkben bizonyos erkölcsi ítéletnek felel meg, mely minket némiképp magunk fölé emel, mivel ha bámulunk, ösztönszerűleg bámulatunk tárgyáig kívánunk érni, és tényleg a bámulás percében addig emelkedünk. Ezért mondhatta Plato, hogy megérezni a szépet, az már jobba lenni és magát bensőleg szépíteni.

Hogyha egyszer ismerjük és szeretjük a jót, erős akarat szükséges még ahhoz, hogy mindenkor követhessük. A tehetségek és ösztönök viszonya az akarathoz, képezi az emberben az erkölcsös egyén lényegét, sajátlagos én-jét. Csak azt lehet jellemes egyénnek nevezni, a kiben minden meghódol az akaratnak, s csakis a jellemes ember lehet valóban jó. Az akaratot pedig egyedül az akarat fejleszti, e nélkül minden tökéletesedés lehetetlen. Az önnevelésben tehát jellemünk szilárdítására is kell törekednünk. De itt a természet is közreműködik és megsegít bennünket. A az első győzelem, mit önmagunkon véghez viszünk, már a második győzelmet sokkal könnyebbé fogja tenni, s így tovább, míg azon erkölcsi hatalomra teszünk szert, a mely előtt minden meghódol e földön.

Az értelem, szív és jellem öszhangbani fejlődése hozza elő az emberi lélekben az egyensúlyt, az öszhangot, a derült kedélyt, mely az életben a legdrágább kincs. De hogy ezen egyensúly tökéletes legyen, még a test aránylagos fejlődésének is hozzá kell járulnia, mivel szellemi tehetségeink oly szoros öszszeköttetésben állanak létünk anyagi részével, hogy valóban csak ép testben lakhatik ép lélek. Ezért mondhatjuk, hogy tulajdonkép phisikai erkölcsiség is létezik, és ez ellen rendkívül sokat vétenek, épen a legműveltebb népeknél, a mi korunkban.

Az ős időkben, a mikor a társadalmaknak legelső teendője volt, önmagukat megvédeni, küzdeni, harczolni: a bátorság, az erő fejlesztése, a testi ügyesség volt a nevelés egyetlen célja. Akkor a szellem fejlesztésére épen semmi gondot nem fordították.

A görögök találták el leghelyesebben az igazi arányt a test és lélek fejlesztésében. Így hozták elő az alak szépségét és tökélyét, mely a lélek szénségének tükré volt,

A mi korunkban, csak épen most a legutolsó évtizedben ijedtek meg a testi fejlesztés elhanyagolásából származó rettentő bajokon, és kezdenek ismét több gondot fordítani a testnek helyes fejlesztésére is. Hanem ez áldásos lendület a távoleső helyekre, a vidéki kisvárosokba, fájdalom, még sehogy sem jutott el!

Legnagyobb átka a mi korszakunknak a mozgáshiány, a mi a városi embereket és egyáltalán mind azokat, kiknek a testi mozgás nem kenyérkeresetük, végkép megnyomorítja. Talán még az erkölcstelenségnek és minden rosznak is, ez a legelső indító oka. Mert minél kevesebb dolgot adunk izmainknak, annál jobban csigázzuk

el idegeinket. A míg az izmok munkálnak és fáradsz, főképp megszokott munkánál addig rendesen az idegek pihennek. A túlfeszített idegesség, a sápkórság, a vérnek rendetlen keringése, a sokféle felbomlott testi-egyensúly, mind-mind a sok üléstől, a mozgás hiányától erednek! És e felbomlott egyensúly mindenféle beteges, természetellenes vágyat ébreszt aztán az emberben. Roszul érezvén magát, szereti magát elkábítani durva vagy finom pálinka, cognac, bor, pezsgő, ezer minden fajtájú ártalmas, izgató szerek által, kedveli az éjjelezést, a reggeli alvást, a sok nicotin füst minden kigondolható alakját. Míg végre a morphiomániában aztán teljesen megbutul, és nyomorult módon pusztul el.

A művelt nagy városokban, melyek a polgárisodás élén állanak, és hol az élet túlfeszített módon pezseg minden ereiben, a szellemi élvezetek még elvonhatják az

embert ezen testi betegségek fejlesztésétől és bűnétől. De ott, hol a szellemi élet általában pang, az erkölcstelenség ez első kovászai kérlelhetlenül teszik aztán tönkre áldozataikat. Ama túlcsigázott idegeket aztán végre csak az undok erkölcstelenségek és a bűnök elégítik ki, ha ugyan előbb sírba nem viszik azon sajnosan déséquilibrált szerencsétleneket, kik normális, egészséges életre már többé soha sem képesek.

És ha oly mélyre nem is süllyednek e beteges idegzetű egyének, mindenesetre gyengék, tehetetlenek maradnak. És a tehetetlenség érzete a gyarló embert többnyire szeszélyessé, igazságtalanná, roszzá, anti-socialissá teszi. Többé nem képes rendeltetésének megfelelni, és ezen tehetetlenség érzete mégis bántja, rág rajta, roszra ingerli.

Ebből láthatjuk, hogy van phisikai erkölcsiség is. Ennek általában az egész-

ségnek fentartása érdekében, tehát jól teszi a fiatal leány, ha sokat mozog, keresi az alkalmat, hogy minél üdvösebben felhasználja, elköltse azon testi erőt, melylyel a természet felruházta. Ne feledje, hogy a test közvetlen eszköze szellemi tehetségeinek és igyekezzék ezen eszközt minél tökéletesebbé tenni, minden irányban, a nélkül azonban, hogy ezt tűzné ki egyetlen élet-célul, mint például csak a sportnak élő emberek.

Minél gyengébb, tehetetlenebb a test, annál többet parancsol, minél erőteljesebb, annál jobban engedelmeskedik. Aczélosítsuk tehát izmainkat, azért hogy lelkünk is hősiesebb legyen. Ne hagyjuk magunkat a végzetes, kényelem-imádás lejtőjén alászállani, hanem ellenkezőleg, igyekezzünk magunkat edzeni a fáradság, és az élet apró kis nélkülözései és szenvedései iránt. Ez az önuralom első ábc-je.

E szerint elégséges mozgás és edzés, egészséges, egyszerű, kellő mennyiségű, rendszeres táplálkozás, minél több friss, tiszta levegő, a természet által megkívánt helyrehozó pihenés és alvás: ez tartja fen 'legbiztosabban az egészséget. Még pedig korán kell felkelni és korán lefeküdni. Mert az esteli virrasztás idegessé teszen, mind jobban és jobban izgatja az idegeket, ép úgy, mint a pálinka, cognac, felköltik az emberi lényben azon alvó erőket, melyek az élet tőkáját képezik, mesterséges izgatottságot szülnek, melyet aztán megfelelő reactio követ mindig. Ezért tapasztaljuk, hogy azok, kik este későn feküsznek le, reggel, akár mily későig aludtak is, mindig rossz kedvűek, színtelenek egész nap, és csak este felé elevenednek megint fel. Már pedig nincs a n t i - s o c i a l i s a b b, másokra nézve kellemetlenebb tulajdon, a rossz kedvnél. És a ki azt magának fiatal korában megengedi,

elképezhetni, mivé válik majd később, negyven és ötven éves kora felé!

Egészségünk fentartásához szükséges erények még: a tisztaság, mely a nő legszebb ékessége és szerencséje bárminő helyzetben gyakorolható. A tisztaság, csinosság, rendszeret a nő költőiséget emeli ki és lelke bizonyos műveltségéről, öszhangjáról tanúskodik. Összefér a legnagyobb egyszerűséggel, sőt szegénységgel is. Csak egy kis utánajarást igényel! Ezek a testi egészség első kellékei.

De a physikai erkölcsiség ezen kívül munkásságra is int bennünket. Ez nem csak minden emberi lény általános, kivélt nem szenvedő örök törvénye, de testi, lelki egészségünk leghatalmasabb eszközlője. A tétlenség rendkívül sok rosznak kútfeje. Kérlelhetlen unalmat von maga után,

mely lassú méregként rág a szíven. Minél több tehetséggel van valaki megáldva, annál többet szenved (ha öntudatlanul is) a tétlenségtől. Avval a meggyújtott erővel, a mivel munkálkodnia kellene, maga magát emészti, gyógyíthatatlanul.

Aztán a rendszeresen és lelkiismerettel véghezvitt munkának bizonyos moralizáló hatása van, mert tért nyit számunkra a bennünk meggyúlt erők természetes fölhasználására. Természeténél fogva pedig morális, szokásokat vétet fel velünk. Kiragad eredeti önzésünkből és altruistikus érzések felé emel, csak hogy ezt elérendő; a munkát a munkáért kell szeretni. Válaszszon tehát mindenki magának munkássági kört, hajlamaihoz, körülményeihez, tehetségeihez képest: nincs oly kétségbeesett helyzet, a melyben ne tehetnénk mégis másokkal egy kevés jót! Ne engedje a fiatal leány, hogy esze és szíve haszontalan áb-

rándokba merüljön, az nem egészséges, éljen a valóban, cselekedjék! Később aztán, a midőn az élet fájdalmai valóban utoléri, áldani fogja munkaszeretetét és munkaképességét, mert semmi sem vigasztal annyira e földön: mint a munka. A remény visszatér az oly lélekbe, a mely másnak adta magát utó gondolat nélkül. A teljes reménytelenséget soha sem ismerheti az önfeláldozó teremtés!

Annak, kinek lelke szerető akarattal, vagy másképp mondva activ szeretettel van tele, a szenvedő emberiség irányában, az már csupán megjelenése által is nemesítő hatást fog gyakorolni, jó indulatot, öszhangot, békét árasztva maga körül, feljebb emelve a többieket. De éhez szükséges, hogy saját lelke egyensúlyban legyen, tele szeretettel, tele szánalommal, nemes önfeláldozással sze-

rencsétlen embertársai iránt. És hogy ezt el tudja érni, fényes, gazdag benső világgal kell bírnia, hova lelke visszavonulhasson, mint egy menhelybe, ha valami felzavarta, és ismét meghangolva kerüljön onnan ki. Ez a benső világ az emberi lény szellemi kincse, mely gazdagabbá teszi *minden* anyagi kincseknél, s melyet kötelessége folyvást növesztenie, egész életén át. Ép oly kötelesség a léleknek tápot adni, mint a testnek. Minden nő, bármily körülmények közt, szakaszszon mindig magának egy kis időt, lelke fejlesztésére, szép, szívemelő remekművek olvasására, vagy tudományra, művészetre, a mihez több hajlama van, csak hogy lelkesedést meríthessen a tökéletes, igaz, szép vagy jó keresésében' és szemlélésében. Ez adja aztán meg az igazi erőt az élet küzdelmére.

Az, a kinek lelki műveltsége már bizonyos fokot ért el, nem képes többé tétlenül maradni, nyughatatlan szelleme szakadatlanul keresi az igazat, és szellemi láthatára folyton tágabbra és tágabbra nyílik előtte. A felsőbbrendű lélek jellemvonása épen az, hogy minden érdeklí őt e világegyetemben, és felfogja a tárgyak változatosságát, különféleségét. Hogyha az ember csak távolról tudatlan vagy szórakozott szemmel tekint maga körül, mindent egyformának lát. Ha szeretettel vizsgál, végzetlen változatosságot fedez fel. Mert egy kedves lényt ép úgy, mint a világegyetemet szeretni, az annyi: mint folytonosan új meg új tulajdonokat venni észre rajtok. Ne féljen tehát a fiatal leány a tudománytól sem, hogyha hajlama épen a tudomány felé indítaná, csak ne maradjon egyszerűen e tudomány felületén. Egy kevés tudomány a nőt pedánszá, tudákosszá, nevetsé-

gessé, unalmassá teszi. Több tudomány visszaadja minden szerénységét, lelki frissességét, nőies báját: a félhomálynak is teljes, tiszta világosság az orvossága. A gondolkodás valódi komoly gyakorlata tanít meg minket legjobban arra, hogy önmagunkat ne becsüljük túl. Ily értelemben élni, annyi mint: mindig jobban és jobban megérteni mindent, és érteni, annyi mint: szeretni, mindinkább socialisnak, jónak lenni, és egyszersmind szerénynek maradni, mert a legnagyobb tudomány ismeri épen legjobban a tudománynak fájdalmas határait. Csak az tudja, hogy egyáltalán mily keveset tudunk még, a ki már valóban tud valamit, a ki maga magában is feltalálta a maga énjét, és komolyan törekszik magában összpontosítani a jó valóságát és realitását a szépség eszményével. Akkor gondolkodni, annyi lesz reá nézve, mint: lélekből imádkozni, mind nemesebbnek és nemesebbnek

lenni. Azon szem, mely fel szokott emelkedni a csillagok fényéig, nem fog többé megakadni semmi nemtelenen, semmi aljason, tekintete is megtisztul, mert a világoosság és tágasság már magokban véve tisztulás. Az ily tudomány nem szárítja ki a szívet, sőt ellenkezőleg, tágítja és nemesíti. Arra tanít, hogy minden emberi lélekben is keressük, feltaláljuk annak egét, s minden élet nyilvánulásában éldeljük a jót, a nemeset. Nem érezzük többé magunkat elszigetelve a világegyetemben, hanem fogalmunk képződik az általános szolidaritás megingathatlan törvényéről. Akkor lesz csak az emberiség haladása valóban előmozdítva, a mikor minden egyed érezni fogja, hogy a világegyetem központja minden egyes lélekben feltalálható. Mindenik bizonyos hatást gyakorol maga körül, a gondviselés egy nemét képviseli, s ép azért ezen hatalomnak megfelelő felelősség-érzet súlyát

hordja. A valódi tudomány tehát nem elbizakodottá, hanem ellenkezőleg, szerénynyé kell hogy tegyen, képesebbé azon szerepre, mely reánk vár.

Ha a tudomány célja helyesebb képzetet adni nekünk az egész világegyetemről s azon szerepről, mely ebben reánk háramlik, a művészet az öszhangot van hivatva előhozni, s az életnek költőibb, úgy szólván anyagtalánabb részét fejtve ki, hivatva van jobban megszerettetni velünk ez életet, erőt, lelkesedést adni a küzdelemre.

Már a régi görögök is hirdették, hogy az öszhang a szépnek egyik neme. És valóban, minden a mi igazán szép, szívünkre hat, hogy ha képesek, érdeemesek vagyunk arra, hogy azt felfogjuk, szívünket hevesebb dobogásra indítja, és egész idegrendszerünk

egyforma, magasabb fokú rezgése által, előhozza bennünk is a leggyönyörűbb öszhangot. Mert a mi öntudatunk, a psychologok legújabb kutatásai szerint, sem áll elválaszthatlan, egyetlen egységes elemből, hanem alsóbbrendű, kezdetleges öntudatok csoportosulásából, melyek egymásközt néha ellentétben állanak. Ekkor meghasonlásban vagyunk önmagunkkal. A tiszta esztétikai élvezet azonban a legszebb harmóniát hozza elő lelkünkben. De nem csak bennünk, hanem rokonszenves összeköttetésbe hoz még mind azokkal, kik velünk együtt éreznek, bámulnak; magával a művészzel, a ki bennünk ez esztétikai élvezetet fölébresztette és kinek gondolatát, érzését eltaláljuk. Az esztétikai élvezet tehát a legszociálisabb érzés, a mely létezik a világon, mely idegrendszerünket finomítva, fogékonyabbá tesz, s a mi egyéni, önző életünknek határait kiterjeszti. Innen van az, hogy a legművé-

sziesebb népek a legközlékenyebbek is, mint a milyenek voltak a régi görögök, mint a milyenek még most az olaszok és francziák. Ezért gyakoroltak oly nagy, oly maradandó hatást, mert az életnek, hogy teljes legyen,, nem csak lehető legintensivebbnek kell lennie, hanem extensivnek is. Ezt hozza elő a művészet, a midőn valóban megfelel komoly hivatásának. A legnagyobb művész az, kinek szíve .legtöbb szeretetet foglal magában, és ki e szeretet által hatalmassá, termékenynyé téve, legjobban tudja e szeretetet másoknak átadni, a rokonszenves húrokat másokban rezgésbe hozni. Nincs is nagyobb élvezet, mint mikor az ember másokkal közösen élvez és-mintegy elektrikus árfolyam által megérintve, közösen felszáll a szívnek együttérző, erősebb dobbanása által, egy szebb, eszményibb világ felé. A ki tehát a művészetet választja tanulmánya tárgyául, s e megvalósított

jóval kívánja lelkét gazdagítani, igyekezzék magát ily boldogságra képessé, érdemessé tenni! Ne maradjon itt se csupán a felületen. Hatoljon, ha lehet, a művészet lelkéig, csak akkor fog ő is valamit érní. Ha nem is képes teremteni, legalább érezni tudjon.

Végre az irodalom, kifogyhatatlan kútforrása is nyitva áll, a szellemi életre vágyó lelkek számára. Az irodalom is határtalanul szélesbítheti látkörünket. Mert ugyan mit dolgozott fel minden korban és mit dolgozik; fel most, és mindenkor, a nagy, a lángeszű író? Az ő korának és környezetének összes eszméit és érzéseit. Azt a sok, még öntudatlan gondolatot és érzést is, mely a szívekben lappang, kitalálja, megérzi, magában öszpontosítja a nagy író, lángesze hatalmánál fogva, és mind ennek

megragadó kifejezést adva, híven tükrözi vissza. De nem csak tükör a lángész, hanem azonkívül még teremtő erő is, nem csak öszpontosító hatalom, hanem még merész újító, ki a meglevőből, a valóból kiindulva, annak a valónak megfelelő eszményképet alkot magának, kortársainak titkos aspiratióit megérzi saját lelkében, és azoknak is kifejezést tud adni. Azért a legnagyobb remekmű az, a mely a legáltalánosabb érdekű, a l e g s o c i á l i s a b b, minden kort és minden egyedet érdekel, a mely leghívebb képzetet ad nekünk azon körről, a melyben az író élt, azon társadalomról, a melytől úgyszólván származott, és azon ideális társadalmat is élőkbe varázsolja, a mely után epedtek a legnemesebbek és a melyet talán megvalósíthatnak még egykor. Mert természetesen ezen eszménynek nem szabad valótlannak, tényleg lehetetlennek, elérhetetlennek lennie. Akkor hidegen hagy.

A valódi lángesz a valóságban él, de elég hatalma van arra, hogy e valón kívül is élhessen, és elég józan esze, hogy azért el ne tévedjen. Nincs tehát nagyobb élvezet e földön, mint megismerkedni, szoros összeköttetésbe lépni a valódi lángeszekkel, az emberiség ihletett látnokaival, azokkal, kik hatalomból és öszhangból állanak, s a remekművek elsajátítása által, bejutni a szellemi világba, hol aztán igaz, kifogyhatatlan való érdekét találunk mindig és mindenkor és honnan a világi, kisszerű érdekek oly értéknélkülieknek, oly silányaknak tűnnek aztán fel előttünk, igazi világításokban. A valódi remekművek legjobb, legbiztosabb és legjöltevőbb barátaink e földön. Mindig vissza képesek adni lelkünknek öszhangját és reményét, azaz lelki erőnket, s megóvják szívünk nemességét, kiragadva bennünket az önzésből s arra ösztönözve minket, hogy másokért tudjunk élni. Csak

valódi remekművek legyenek, és mi pedig képesek legyünk azokat élvezni. Mert a ki például kizárólag regényolvasásra adta magát, az mind távolabb és távolabb áll attól, hogy a valódi remekművek szépségét élvezhesse. Nem mintha nem fordulna elő néha egy-egy remekmű a regények közt is, hanem azért: mert a regényirodalom mégis inkább mulékony jellegű, épen mint a hírlapirodalom, egy napi életre van csak szánva; szerzőik nem önzetlen látnokok, hanem többnyire ezen keresetmódot választó napszámosok, kiknek a kelendőség fő céljok, és ez okból kilesik a tömeg Jó és rossz szenvedélyeit, azoknak hízelegnek, e miatt egészségtelenek. Most például, a tizenkilenczedik századunk vége felé, hogy a pszichológiai és physiologiai kérdések annyira napirenden vannak, a regényírók is testi és lelki betegségekkel szeretnek foglalkozni, azokat tárják élőkbe, nagy részletekkel, és na-

gyító üvegén át vizsgálva a betegségeknek különböző fordulatait. Semmi actio nincs most a regényekben, csak folytonos elemzés, mi annál veszedelmesebb, hogy a testi és lelki betegségek, fájdalom, sokkal ragadósabbak, még olvasás közben is, mint az egészség. És az írók, minden áron hatást akarván gyakorolni az elfásult tömegre, azon szenvedélyekhez fordulnak, a melyek legkönnyebben korbácsolhatók fel és így az idegek megbomlására törekeshetnek, hogy az olvasó végre rokonszenvezni legyen mégis kénytelen azon szörny-alakokkal, vagy azon anti-socialis lényekkel, a melyeket hőseikül választottak. Midőn e regények már nem lesznek divatosak többé, húsz év múlva például, a mikor már az ízlés más lesz, a következő nemzedék nem fogja érteni, hogyan lehetett ezeket a mostani regényeket csak el is olvasni, azon tagadhatlan tehetség mellett is, a melylyel írva vannak.

De még akkor is, a mikor a regény nem oly veszedelmes, főképp a szórakoztatóra van szánva, és az, a ki egyedül csak regényeket olvas, épen olyan, mint azon ember, a ki a szórakozást tűzi ki magának egyetlen életcélul. A szórakozás egészséges, lelkiismeretesen teljesített, szívemelő munka után, különben lealjasít, emberi méltóságunktól, önérzetünktől megfoszt, s léha, üres, értéknélküli, kártékony, anti-socialis lényekké degradál bennünket.

Olyat olvassunk tehát, a mi felemel; hogy miután betettük a könyvet nem szenvedőbbeknek, idegesebbeknek, kétségbeesettebbeknek, gyávábbaknak érezzük magunkat; hanem nemesebbeknek, önfeláldozóbbaknak, a tette készebbeknek, szóval hősiebbeknek, s úgy fogjuk tudni, hogy eltaláltuk azt, a mi valóban gazdagíthatja lelkünket!

Ha már valaki megalkotta benső énjét, melyet valóban sajátjának nevezhet, ha van benső értéke, mely lassan-lassan kihat és egész életét módosítja: akkor megteremti magának benső ideálját, melyet mindenki tudásából, tapasztalataiból, gondolkodásából, meggyőződéséből képez, lassan-lassan, és mely döntőleg hat egész egyéni és társadalmi életére. Mert valóban, erkölcsiségünk tökéletesen azon ideáltól függ, melyet magunknak alkottunk. Az képezi életünk egységét. Az is módosulhat ugyan az idővel és ismereteink szélesbedése által, hanem ezen ideál kell hogy vezéreljen egész életünkön át, arra készítetve bennünket, hogy cselekedeteinket öszhangba hozzuk ezen benső eszményünkkel, és ezért fáradhatlan művészekként faragjunk saját lelkünkön, módosítsunk szokásainkon, mindaddig, míg természetünknek megfelelően, a lehető legintensivebb és egyszersmind a lehető leg-

extensívebb öntudatos életre tehetünk szert.

A folytonos tökéletesedés mellett, kihatólag, legelőször is szülei íránt vannak a fiatal leánynak kötelességei. Nekik köszöni létezését, egész valóját, és soha vissza nem fizetheti nekik azon szeretetet, azon önfeláldozást, azon kifogyhatatlan gondoskodást, melylyel körülvették, s mely nélkül fel nem nevelhették volna. Tehát a legnagyobb szeretettel, tisztelettel és hálával tartozik nekik. Igyekezzeék őket mindenben kielégítüi, őket minden jóban és nemesben, szívvel, lélekkel követüi, mint legjobb, legönzettelenebb jóakaróit, kik íránt érzett kegyeletet még a halál sem képes megszüntetni.

De nem csak a szülék íránt kell az ifjú leánynak háládatosnak lennie, örökre le van kötelezve mindazoknak, kik vele bajlódtak, kik őt oktatták, jóra tanították,

kik szellemi birtokát bármi irányban nagyították, és ezen erkölcsi adósságot, mit anyagi adományokkal megfizetni nem lehet, csak is szeretettel, gyöngédséggel, tisztelettel róhatja le. Sőt tiszteletet kell tanúsítania és éreznie mindazok irányában, kik korosak, kik sokkal többet éltek, szenvedtek és tapasztaltak, mint ő. Soha sem szabad azokat éretlen észszel, könnyelműen megítélnie. Mivel a régebb időkben sok olyat tiszteltettek az emberekkel, a mi valósággal nem volt tiszteletre méltó, a mostani nemzedékek a másik túlságba esnek és magát a tiszteletet, előítéletnek tartják s ki akarnák küszöbölni ezen érzést sziveikből. Csak azt érik el, hogy más irányban fognak ismét olyat tisztelni, a mi éppen nem tiszteletre méltó, vagy egyáltalán kiszárítják, megsemmisítik lelküket; mert tisztelet, bámulat nélkül a lelki élet lehetetlen. A ki nem tanulta meg tisztelni azt, a mi

tiszteletre méltó e világon, az kegyeletre sem lesz soha képes, később a bámulni valót sem fogja fölfedezni az életben, meg lesz fosztva a legboldogítóbb érzettől, szíve gyöngéd virágai idő előtt elfonnyadnak, lelkében egy húr fog hiányzani, inkább le lesz bilincselve a röghöz, s szelleme szabad röpte meg lesz akadályozva. Minderről kicsinylőleg szólni, megvetőleg és tiszteletlenül: ez nem nagy mesterség, a legközségesebb lelkűek legjobban értenek hozzá. A kiválóbb lelkek megkülönböztető jele éppen az, hogy meg tudják találni mindenben azt, mi szeretetre, tiszteletre, bámulatra méltó, és meg is akarják azt találni. A szeretet, tisztelet, bámulat ugyanegy érzés különböző fokozata, nem passiv érzések az emberben, bizonyos szerető akarat szükséges ahoz, hogy a dolgok, mélyébe hassunk és azokat megértsük, az önzésnek némi háttérbe való szorítása. Mert

lerántani mindent maga körül: az minden-
esetre, e kicsiny lélekre nézve: maga ma-
gát emelni feljebb, ha csak saját képzelő-
désében is; más módja nem lévén, ösz-
tönszerűleg éhez fordul, ellenséges állapotba
helyezi magát minden iránt, a mi nem ő
maga. Anti-socialis lény lesz, ki e földön
több rosztat teszen, mind jót. Egy kis lát-
hatatlan hibát fedezni fel a tiszta gyémánt-
ban, nem nagyon hasznos műtét, de gyé-
mántot találni a porond közt s azt érvényre
juttatni, sokkal hasznosabb és nehezebb.
Csak a banális tisztelet és bámulat vesze-
delmes, a mely nem a szívből ered, s oly
dolgok felé irányul, a melyek se tiszteletre,
se bámulatra nem méltók.

Igyekezzenek az ifjú leány szüleinek
öröme, ékessége, büszkesége lenni. Segítse
meg őket, tehetségéhez képest, az élet küz-
delmeiben: könnyítse meg édes anyját a
ház gondjaitól; tegyen mindent, bár mit

teszen, lelkiismeretesen, buzgalommal, csak akkor fog kötelességeiben örömet lelni. Jól tenni azt, a mit teszünk, bár mit teszünk is, az az önfeláldozás legszerényebb, legkezdetelegesebb alakja, de a mely lassan-lassan már az altruismus felé emel. Vigye magával a fiatal leány a szépnek érzetét a háztartás legprózaibb részleteibe, mindenbe lehet költőiséget helyezni, csak szívünkől ne hiányozzék a költőiség! Még a legsoványabb föld is termelhet számunkra gyümölcsöt, ha szeretettel, odaadással műveljük. Rósz földművelő az, ki földjét csak gyalázni tudja. Maga-magának köszönje, ha az meddő marad!

Tartsa a fiatal leány a legnagyobb boldogságnak, ha édes atyjának is segítségére lehet valamiben. Igyekezze tőle az általános nagy eszmékért való lelkesedést, az igaz elveket elsajátítani: szívja be magába, úgy szólván egész a telítésig, a csa-

ládi erényeket, a becsületérzést, megingathatlan, szilárd erkölcsi érzéket, igazságszeretetet, emberszeretetet, melyek a gyermek legszentebb öröksége, és mit sokkal több áhítattal kellene megőriznie, mint a gazdagságot, a címeket, vagy más, semmi erkölcsi értékkel nem bíró megkülönböztetéseket.

Hogy az ifjú leánynak nem csak szülei, hanem testvérei iránt is vannak kötelességei, azt talán nem is szükség említeni. Annyira természetes, hogy a legmelegebb szeretet, a legtisztább, legönzетlenebb barátság egyesítse azon lényeket, kiknek ereiben ugyanazon vér foly, kik ugyanazon örömeket, ugyanazon fájdalokat osztották meg, kiket a ragaszkodás együvé forrasztott, kik határtalan bizalommal fordulhatnak egymáshoz, az élet bármely perczében! Testvéreit szeretni, érettök fáradni,

miattok magát feláldozni, velők versenyezni minden szép, jó és nemesben, őket folytonosan buzdítani, felettök örködni és nekik küzdelmeikben segédkezet nyújtani: az nem is erény, az oly boldogság, mely e földön talán a legtisztább, mivel soha sem vegyül bele keserűség.

A testvéri szeretet a legönzетlenebb és így a legboldogítóbb e földön, nem is szorul viszonzásra, nem is várja azt. Minden erőlködés nélkül, legtermészetesebben és legsikeresebben tanítja meg a szívet az igaz jóságra, az önfeláldozásra!

A mi a barátságot illeti, az nagy fontosságú az ifjú leány lelki életére. Barátságra szüksége van az emberi lénynek ép úgy, és talán még inkább, mint a mindennapi kenyérre. A barátnak szabad akaratlan kiválasztott testvérnek kell lennie, oly

lénynek, kit öntudattal szemelünk ki magunknak, ki nekünk megfelel, s kihez valódi, benső vonzalom és rokonszenv köt, ki szívbeli, szellemi, erkölcsi értékkel bír, s folytonosan előbbre és előbbre buzdít, tovább ragad bennünket. Azok, kik az együttlétet üres fecsegésre, vagy éppen nemtelen beszédre, pletykára használják fel, istentelenül vesztegetik egymásra a barát nevet, melvlyel most anynyira visszaélnék, nem érdemesek a barátságra, távolról sem sejtik, hogy mi azon legnemesítőbb, légből-dogítóbb érzet e világon, a mely a legkomorabb életet is képes isteni fényével megvilágítani, átvarázsolni. Lelkét egy barát előtt kitarthatni, eszméit vele közölhetni, szívét általa tágulni érezni, jelenlétében magát folytonosan jobbnak, nemesebbnek érezni: ez oly égi öröm, hogy magában megérdemelné, miszerint egész erőnkől törekedjünk azon erkölcsi érték után, mely min-

ket erre érdemessé teszen. Egy barát megjelenése, egy barát tekintete, egy barát kézszorítása, sok keserűséget felejtet el velünk. A valódi barátság, mely egyaránt jó, nemes, nagy lelkek közt jöhet csak létre, már magában erény, mely sok másnak kútforrása. Önfeláldozóvá teszen, önbecsülésre indít, érezteti velünk az emberi nem méltóságát, és mondhatni az egymást tisztelő és szerető barátokra nézve, kölcsönös tökélelclési iskola. Hanem az ily eszményi barátság ritka. Arra érdemesnek kell tudni lenni. Legyen az ifjú leány barátnéi iránt szerető, gyöngéd, elszánt, hűséges. És legyen jó mindenki irányában. Nem gyenge, hanem jó, azaz szívből, lélekből kívánja mindenkinek javát, és azt, tőle kitelhetőleg tevékenyen mozdítsa elő. Az első ifjúságban igen hajlandó a lélek a túlszigorúságra. Az sokszor nemes ösztöntől származik, a rossz látására érzett méltó felhá-

borodástól; de gyakran nem igazságos. Igen is, gyűlölni kell, még pedig a szenvedély egész hevével a rosztat, a bűnt, a tudatlanságot, mindazt mi az emberek szerencsétlenségét okozza, és azt minden módon kell is igyekezni kiirtani; de a bűnösök, a hibások iránt legyen elnézés! Ki tudja, mi okozhatta lelki betegségeiket? Tartózkodjék tehát a tapasztalatlan ifjú leány, a gyors ítéletektől. A jóság a léleknek átható melegsége, mely mindenkit elbűvöl, mely mindenkit nemesít és boldogít, szeretetre, tiszteletre gerjeszt. Ne mondjon le róla az ifjú leány, ez adja neki hatalmát, sokkal inkább, mint a mulandó szépség és testi báj! A jóság a legbűvösebb erő e világon, mely mint a napsugár, mindenkit áthat, átvarázsol. Az igaz jóság közelében még a rász is többet ér, emelkedik, javul. A szívnek nemes rezgése éppen olyan, mint a világosságé, a szemekből kisugározva, mind

tovább és tovább terjed, új életre ébresztve mindent maga körül. Mindent megmentett tehát az, a ki, bár az élet legkegyetlenebb hajótöréséből is, szívét épen mentette meg. Mert még legmagasztosabb, legfennségesebb eszméinket is, szívünkkel kell átélnünk, hogy azok életet nyerjenek.

Legyen az ifjú leány ezért módos és nyájias mindenki irányában, soha se hanyagolja el magát külső' modorára nézve sem. Még ha tanú nélkül van is, egyedül, maga-magáért ne tegyen olyat, a mi a jó neveléssel össze nem illik. Oly hamar lehet a rossz szokásokat felvenni! Előbb a modor durvul el, s aztán utána lassan-lassan az egész lény. Vannak a társadalmi életben bizonyos conventionalis törvények, melyek magokban véve közömbösek, se nem erkölcsösök, se nem erkölcstelenek, mivel csak általános társadalmi megegyezésből erednek, de melyeknek megsértése kelle-

metlen érzést szül másokban, ezért nem szabad, ezeket sem figyelmen kívül hagyni. A kényelem imádás, mely a mi korunk átka, nagy ellensége a finom distinguált modornak, mivel ez arra kényszerít bennünket, hogy mindig uralkodjunk magunkon, a mitől a mai nemzedék irtózik; de viszont aztán azon előnybe részesít, hogy finom társaságban, művelt emberek közt is jól érezzük magunkat, nyugodtak maradunk, mindig önmagunk tudjunk lenni, öszhangban saját énünkkel és körünkkel is; ekkor nem lesz belőlünk vad, anti-socialis, vagy pedig affectált nevetséges lény. Mert az affectált modor is egyedül csak neveltlenséget, durvaságot árul el. Azt bizonyítja, hogy a goromba, faragatlan természetet erőltetett mozdulatokkal és beszéddel akarjuk palástolni. Azonban semmi értékkel bíró embert nem csalunk meg e kis fortélylyal és csak nevetségessé, kellemet-

lenné teszszük magunkat mások előtt. Ezért legyen a fiatal leány mindig természetes. Természete legyen már gyermek korától fogva finom és fegyelmezett. Tudjon magán uralkodni, ne legyen soha se szeszélyes, se rossz kedvű, se durczás, ez nem illik hozzá. Érezzen valódi szívességet, jó indulatot mindenki iránt, ne magára, hanem mindig másokra gondoljon, akkor lesz egyensúlyban nem csak lelke, hanem külső' magaviselete is. Ekkor éri el, hogy egyéni élete lehető legintensivebb, társadalmi élete pedig lehető legextensivebb legyen!

MÁSODIK FEJEZET.

A nő mint feleség.

Épen úgy, mint a hogy az egyéni életnél két cél lebeg mindenki előtt, az hogy a benső szellemi élet lehető leggazdagabb, legintensivebb, a társadalmi pedig lehető legextensivebb legyen; épen úgy a családi életnél, és ennek kútforrásánál, a házasságnál, kettős a cél. Egy magánérdekű: a két félnek törvényszerinti boldogsága; és egy általános érdekű: a haza javának, a fajnak előmozdítása. Mert azon két erkölcsös lénynek, kik egymással szeretetben egyesülnek, nem szabad csupán magokra

gondolniok. Szem előtt kell nekik azt is tartani, hogy midőn így egyesülnek, egyszersmind családot alkotnak és arra vannak hivatva, hogy a hazának derék honpolgárokat adjanak, tehát azt is számba kell venniök, hogy ezen magasztos kötelességnek képesek lesznek-é megfelelni?

A házasság különben magában véve annyira kényes kérdés, oly kevéssé van még lélektani és bölcsészeti szempontból vizsgálva, hogy csakis néhány fő eszmét lehet még csak, eddigi ismereteinkkel, erről mondhatni.

Az egybekelés bizonyára az életnek legfontosabb percze, úgy a nők, mint a férfiakra nézve. A természet törvénye szerint, két egymást kiegészítő lélek összeolvadása kellene hogy legyen, oly mértékben, hogy csak .egyetlen erkölcsi egységet képezzenek. Mindenik fél a szeretet hatalma, a lelkek rokonszenve, a jellem azonossága

által vonzódik egymáshoz és csak is egymásban leli lényé tökéletes kifejlődését.

Azért is, bármily kitűnő egy asszony, vagy férfi, ha egyedül küzdi le életét, valami hiányos lesz mindig benne, s ezt természetellenes állapotának fogja köszönhetni. Azonban, maradjon ezerszer inkább magára, sem hogy megszenteltelve legmagasztosabb emberi törvényét, rablánczokká alacsonyítsa le azon égi kötelékeket, melyeknek hivatásuk őt éppen felemelni.

Hogy a házasság a természet törvényének megfeleljen, hogy boldog lehessen, (legalább emberi számítás szerint), ahoz okvetetlen szükséges, miszerint nő és férfi arra már gyermekségétől el legyen készítve; hogy erkölcsi és gondolkozó lényhez méltóan, azt teljes szabadsággal és öntudattal vigyék véghez és ezen fontos lépésekben, semmiféle mellékérdekek által ne vezéreltessenek.

Ha az ifjú leány szellemi és erkölcsi értékkel bír, ha szíve forrón és mélyen tud szeretni, ha ítélőtehetsége helyes, akkor soha sem fogja ezen, az egész életére, és erkölcsi énjére annyira döntő választását, sem a véletlenre, sem képzelőtehetségére, sem vak ösztönére, sem aljas anyagi előnyök csábításaira bízni. Szeretni csak olyat i fog, ki hozzá méltó, azaz, ki vele ugyanegy erkölcsi és szellemi színvonalon áll, kinek természete megegyezik az övével, kivel teljesen rokonszenvezhet, kit tisztelhet, becsülhet, bámulhat, szóval kit szívével, lelkével, egész létével szerethet, kinek lelke felévé lehet egész életére. Férjhez pedig csakis olyanhoz fog menni, a kit így képes szeretni.

Igaz, hogy a világi szellem egyebet tanácsol. Ez azt sűgja a fiatal leánynak:

„Hivatásod tetszeni, csillogj, tündököljél, a mint csak kitelik tőled. Hints port a szemekbe, vakítsd el az embereket. Szállj elkeseredett versenyre társnéiddal, igyekezzél a többieknél szemképráztatóbb, ellenállhatatlanabb lenni; a czifra öltözet, drága ékszer, csinos arcz, szép termet, legbiztosabb fegyvereid, és egyetlen dicsőséged. Törekedjél a leggazdagabb, a legfényesebb, a legmagasabb állású férfit elnyerni, ha bár asszonyi méltóságod, lelki üdvöd árán is, mert ez egyedüli boldogságod e földön.

És azon ifjú leány, kinek önálló eszméi nincsenek, elhagyja magát ragadtatni az ar által. Mindent feláldoz a látszatnak. Nem igyekszik valóban szeretetreméltónak lenni, csakis annak látszani. Nem kíván valódi belső értéket szerezni, ezt a nemes versenyben nem használhatja fel, sőt akadályul szolgál neki. Megtanulja hibáit ügyesen palástolni; azt pedig hogy mi van e

burok alatt, legkevésbé sem bánja, csak hogy tökéletesen befedjen mindent a vékony, csillogó hamisarany réteg. Így elkészülve halálharczra száll, küzd kétségbeesetten, nem hallgat sem szívére, sem eszére; egy vezére van: a hiúság. Tetszeni, tetszeni minden áron! ez jelszava. És ezért lábbal tiporva minden női méltóságát, ő fogja ostrom alá az ifjakat. Ezeknek nem marad egyéb hátra mint magukat védelmezni. A helyett hogy előre törjenek, benső értéket szerezzenek, szép tetteket vigyenek véghez, hogy a nők elismerését kiérdemeljék, átengedik magukat legaljasabb ösztöneiknek, kénvelemimádók, nevetlenek, kiszáradt lelkű, anyagi élvezetek hajhászói lesznek, kik a férfiasságot a gorombaságba helyezik, és azon hiedelemben, hogy mindenk felett állnak és semmiért nem szükséges magukat sem feshélyezni sem fegyelmezni. Nekik minden sza-

bad, azért mert férfiaknak születtek. A nők szállanak le az ő színvonalukra, hogy még ott is elnyerjék kegyeiket. És mivel az ily férfiak, az aljas erkölcstelen nők körében érzik csak jól magokat, a jól nevelt hölgy is ezeket választja gyakran magának mintaképül, legalább a külső modorra nézve. Ezért nyújt jelenleg a társadalmi élet oly szomorító képet. Mert a bámulat hatalmas rugó lehet a kölcsönös tökéletesedésre, vagy pedig az általános romlottságra. Mikor a bámulat, mely a léleknek egyik legnemesebb szüksége, oly tulajdonok és oly egyének iránt nyilvánul, kik azt valóban megérdemlik, akkor kölcsönös ösztön a haladásra. Azok, kiket mi is tisztelünk, és kik jó véleménnyel bírnak rólunk, bizonyos gyámságot gyakorolnak, úgyszólván felettünk s jóra indítanak. Viszont az, kit lelkesedéssel bámulnak, arra ösztönzi bámulóit, hogy őt utánozzák, s így a többie-

ket is megerősíti, magával ragadja a jóban. A bámulat tehát ösztön a tökéletesedésre, mikor a közszellem egészséges, s a bámulat csupán érdemes tárgyak iránt nyilvánul; ellenben a romlott korszakokban, mikor épen erkölcsi hiányokat, bűnt is magasztal, ép oly hatalmas tényező lehet a közerkölcsiség sülyedésére.

S ha a vezető körök társadalmi élete sem egyéb mint izléstelenség, rász modor, s erkölcstelenség iskolája, akkor nem csak hogy a társadalmi élet egyáltalán nem fejlődhetik többé egészségesen, hanem még a családi élet is végkép megromolhatik.

Mert a társadalmi szolidaritásban egy hatalmas tényező a példa, s az emberek utánzási hajlama.

Emberi ösztön hogy mindnyájan készítve vagyunk azt tenni, mit magunk körül tenni látunk. Ezen ösztön aztán annál erősebb, minél nagyobb számú ember van

együtt, minél többen hatnak az egyedre, s minél gyengébb jellemű, minél kevesebb műveltséggel bír az egyed. És habár az utánczás kezdetben gépies is az egyedek részéről, azért mégis, nem csak erkölcsi következássel, de erkölcsi értékkel is bír, mivel okvetlenül magával ragadja, elébbutóbb a szabad akaratot. A példa pedig leginkább felülről hat lefelé.

Ha tehát a gazdagabb világi életet élő férfiak egyedüli célja ingyen élni, a lehető legnagyobb kényelemben; folyton csak mulatni és az unalmat mégis, mindenáron kerülni; nem csak magán nem uralkodni hanem magát soha semmiben még csak nem is feszélyezni: akkor rendkívül sok ember, a ki pedig e léha társaságon kívül áll, fogja mégis hinni, főképp oly országban mint nálunk hol az úrhatnámság oly általános nemzeti hiba, lehet mondani bűn: hogy úgy fog valóban úr-

nak látszani, ha fesztelenül és bizonyos adag impertinentiával goromba, mindenről kicsinylőleg szól, még arról is mit egyáltalán nem ismer, magát semmiért sem engedi kivétni a maga sodrából és kényelméből, és csengő hangon parancsol (másoknak) míg ő maga az ösztöneinek nyomorult rabja. Ezt pedig nem oly nehéz utánozni, nem szükséges ahoz, hogy az egyedet nemzedékeken át neveljék és finomítsák, csak nagy adag önhittség, merészség és ... igen mégis ... pénz ... is kell hozzá legtöbbször. S, azon nő ki ily férfiaknak tetszik, akármily alant állhat az erkölcsi és műveltségi fokra nézve.

El lehet már most képzelni mi lesz oly családból a mely egy ilyen férfi és egy ilyen nő frigyéből származik. Hol marad ott a kölcsönös tisztelet, becsülés és bámulat? Pedig ha van is köztük az a mit ők talán szerelemnek neveznek, mikor ez az érzés nem mélyen

szerető értelem, igazi lelki meleg vonzalom, csak mulandó alsóbbrendű érzéki szenvedély, akkor a helyett hogy felemelne, kivétel nélkül lesúlyt, lealjasít. Közép út itt nincs. S kérdezzük meg azoktól, kik a családi élet ily szomorú paródiáját játszódják, kik mindent feláldoztak a vagyonnak, állásnak, vagy a hiúság másnemű kielégítésének, hogy megnyugvást leltek-e a midőn vágyaik netovábbját elérték? Nem is szükség kérdeznünk, láthatjuk hogy a mulatságok üres zajában igyekeznek magokat tovább is elkábítani, vagy szívok tűrhetetlen nélkülözéseit érezve, vak szenvedélyek áldozatai lesznek. Ha pedig sikerült nekik szívöket végkép kiszárítani, akkor is, mily szánalomra méltók azon megcsonkított lelkű egyének, kik minden gazdagságuk és fenyők mellett is, csak külsőleg maradnak meg embereknek!

A szellemi életet ismerő s benső értékkel felruházott fiatal leány, erőt merítve a haladás, a tökéletesedés utáni forró vágyában, szakítani fog tudni az aljas szokásokkal, s miután a hiúság nem kerítheti hatalmába a valóban fenkölt lelkeket, soha sem fogja oda dobni e hiúságnak sem női méltóságát, sem erkölcsi önérzetét, hanem nyugodtan fogja várni, míg őt egy rokon lélek kiérdemli és úgyszólván meghódítja magának.

Mert azon egyenletben, melyet pályája kezdetén, minden embernek meg kell maga részére oldani, és melyből, mint ismeretlent, a boldogságot, azaz a lelki egészséghez szükséges föltételeket keresi, a gazdagság vagy fényes állás nem szerepel. Az csak fénylik, külsőleg, de majd mindig valódi boldogsággal fizeteti külső csillogását. A mindennapi életben hamar megszokja az ember azon anyagi előnyöket, a melyeket nyújt, azok iránt eltompul, és más felől

nagy felelősséggel jár, a mely az egyéni szabadságot nagy mértékben meggátolja. A gyermekek nevelésénél pedig épen végzetes hatást gyakorol. Ismertem oly eszes, okos, buzgó, önfeláldozó anyát, ki a szoros értelmében csak gyermekeiért élt, és kinek nevelése még sem sikerült, egyedül azért, mert a gyermekek gazdagok voltak és azt tudták. Es a nagy gazdagság ép oly erkölcstelenítőleg hat a lélekre, mint a nagy nyomor. Az emberi természet igenis gyarló, a túlságos hatalom (már pedig a gazdag is az) elbódítja, megrészegíti, szívét megkeményíti, önuralmát vele elveszteti. Aztán a gazdagságban felnövő gyermeket elpuhítja a kényelem. Minden küzdelemtől megkímélik. Tudja, untig emlegetik előtte, hogy az életben sem fog kelleni soha küzdenie, s így maga magát is megkíméli azon erkölcsi morális gymnasticától, mely pedig egyedül tehet valakit emberré.

Mindennapi kenyerét lehetőleg biztosítva tudni, valamint a gyermekek nevelését is, az nem csak jogos, az kötelessége minden kezdő családnak, hanem azon túl, a vagyoni kérdés igenis mellékes szerepet játszik és az erkölcsi tulajdonokat pedig soha sem pótolhatja.

A haza javának, a fajnak előmozdítása azt parancsolja nekünk, hogy minél több, egészséges, munkás polgárral ajándékozzuk meg a társadalmat. Ezért a házasságnál mind két félnek lehető legegészségesebbnek, legerőteljesebbnek kell lennie.

A faj termékenysége, valamint hogy physikailag és szellemileg növeszti egy nemzetnél az élet intenzitását, ép oly mértékben gazdagítja a társadalmat nemzetgazdasági szempontból. Egy munkás ember mindenkor élő tőkét fog képezni, még sok-

kal inkább, mint egy ló vagy ökör. És a hasznos polgárok számát emelni, az mindig annyi lesz, mint a nemzet gazdagságát emelni. Nem csak anyagi gazdagságát, hanem még szellemi fölényét is. Annál eredménydúsabb a létért való küzdelem, minél életteljesebb, ifjabb nemzedékek közt megy végbe, főkép ifjú nemzetnél, mely még nem fáradt bele az élet küzdelmébe. Aztán tény, hogy a nagy emberek fele, vagy három negyed része, számos családból kerültek elő. Nem csak, hogy a testvérek egymásra jó hatással vannak, egymást küzdelemre unszolják, tanítják, hanem a nőnek az anyai mesterségbe is bele kell jönnie, s minél többször ismétli, minél többször lesz anya, annál képesebb lesz remekművet alkotni.

Főkép nekünk magyaroknak, kik egy kis maroknyi nép vagyunk, a germán és szláv óceán ártjai közzé ékelve, főfontos-

ságú, hogy szaporodjunk számban és erőben, anyagilag is, s hogy mindenben szellemi, erkölcsi fölényt vívjunk ki magunknak, a nemzetek óriás versenyében. Ez reánk nézve maga a lét föltétele. Szent legyen tehát előttünk a családi vallás, legyen a családapa egyszersmind hazafi és magyar. Ne feledje, hogy a nemzetek is elveszhetnek, ha nem követik a fejlődésben azt az utat, a melyet követniök kell. Ma, tudomány nélkül, szellemi küzdelem, szellemi vívmányok nélkül, nem tarthatja többé fen magát egy nép sem. Neveljen tehát a család minél számosabb küzdőket, hasznos, munkás egyéneket. Tartsa szem előtt, hogy neki nem csak egyéni, hanem hazafias missiója is van. Különbén ne képzelje senki, hogy még a gyermekek boldogsága is akkor lesz biztosítva, ha nagy korukban kész vagyon vár rájuk, melynek becsét legtöbbször fel sem képesek fogni; hanem lássa

át, hogy akkor lesz lehetőleg biztosítva e boldogság, ha oly neveltetésben részesültek mely megengedi nekik, hogy maguk legyenek képesek magoknak vagyont szerezni. Mert az igaz, hogy nálunk a nemzet kilenczvenöt százaléka, a mely kelletinél többet kénytelen dolgozni és főkép kelletinél többet nélkülöz, azt képzei, hogy a legnagyobb boldogság e földön ingyen élni s a pénzt kidobni. De ez gyermekies felfogás. Minél inkább van valaki ízlése szerint és erejéhez képest elfoglalva életében, annál több a valószínűség arra, hogy megszerezheti magának a lelki egyensúlyt és boldogságot. Tehát a házasságnál az általános cél tekintetéből fősúly fektetendő az egészségre, és annyi vagyon vagy kereset biztosítására, hogy a leendő gyermekeket becsületes neveltetésben lehessen részesíteni.

Azonban, ha a jó választás, a házaseletnél a boldogság alapja is, annak elérésére még egyedül nem elégséges. Nagy felelősség van akkor letéve az ifjú nő kezében, és ha nem készült gyermekségétől fogva e szent kötelességek teljesítésére, nem fog hivatásának megfelelni. Szerencsére megkönnyít számára mindent a szeretet. Ha annyira szereti, tiszteli és becsüli férjét, hogy saját élete az övébe vész, ha az egész világ férjében látszik szeme előtt öszpontosulva; ha szívének nincs más vágya mint vele lenni, akár hol: akkor csodákra képes. Mi állhat ellen a szeretetnek! Az erényt könnyűvé teszi, az áldozatot élvezetté varázsolja, a gyenge nóből hőst teremthet! Legyen is hős minden nő, küzdjön bátran, lelkesedéssel lankadatlanul, hogy a családja boldogságát kivívja. Tőle függ, az ő kezében van letéve.

Első teendője, hogy ne hagyja magát

elaltatni az elért öröm mámorában, hanem kezdettől fogva éber, munkás legyen, magát hasznosan tudja elfoglalni és férjét is üdvös tevékenységre indítsa. A tétlenség a házasság élet tengerén a legveszedelmesebb szirt, melyen minden boldogság, kivétel nélkül, hajótörést szenved. Nem csak azért, mert természetellenes, és soha sem szeghetjük meg törvényeinket bosszúlatlanul; hanem azért is, mert veszedelmes kizárólag a szeretetnek élni; ha az ifjú lelkeknek nincs valami magokon kívül álló nemes céljok, mely őket megakadályozza, hogy boldogságukkal visszaéljenek, az emberi gyarlóságnál fogva, azt csak hamar keserűséggé tudják változtatni.

Egyáltalán igyekezzék a nő mindig öntudatosnak lenni, igyekezzék mindent megérteni, és gondolkodva, szeretve, munkálkodva, áldozza fel magát övéiért. Akkor felel csak meg valódi hivatásának, akkor

teljesíti női kötelességeit, akkor lesz lelke derült. Egy kis bölcsesség szükséges minden emberi élethez, de e bölcsesség nem zárja ki azon vidámságot, azon női bájt mely a tiszta szívből ered. Az, ki teljes szívéből tud szeretni, az a valóban él, helyesebben lát, derült mosoly világítja meg arczát és teszi átlátszóvá, vonzóvá, igézővé egész lényét.

A magába zárkózottság ép úgy, mint a rász kedv, oly anti-socialis tulajdonok, melyek végzetesek a családi életre nézve, és melyek csak az önzésnek különböző nyilvánulásai. Kell, hogy legyen a nőnek benső élete, benső virága, de sugározza ki is benső fényét, áraszsza maga körül benső illatát, juttasson mindenkinek édes gyümölcseiből. Akkor lassan-lassan, maga köré fogja vonni, mint a mágnes a vasat, a fenkölt lelkeket. A szellemi életet élő, gondolkodó lénynek szüksége van embertársaira

nem képes erkölcsi elszigeteltségben tengődni, mi a családi életre nézve is annyira hátrányos. Mert minden életnek két oldala van. Befogad, növekszik, hanem aztán ép oly elkerülhetlen törvénynél fogva, adnia is kell. Minél gazdagabb valakinek a benső világa, annál kihatóbb is lesz. Annál nagyobb szükségét fogja érezni annak, hogy eszméit másokkal, rajta és családján kívül állókkal is közölje; hogy együtt bámuljon, együtt gyönyörködjék más rokon lelkekkel a főséges szépben és jóban, együtt keresse őszinte szívvel, az igazat. A családi egoizmus ép oly csúnya, ép oly bűnös, ép oly végzetes, mint az egyéni önzés. Se ember, se család, se nemzet nem szakaszthatja magát ki, nem választhatja magát el kinai fallal az emberiségtől, anélkül, hogy keservesen ne lakoljon érte., A család is tehát, ha törvényét akarja követni, tágítsa szívét, s keresse mint család, végboldogsá-

gát mások boldogításában, helyes önfeláldozásban, nem csak azért, mert minél többet adunk az erkölcsi világban, annál többet nyerünk mi magunk, hanem főképp azért, mert ez jó és helyes.

A barátságos szellem akadályoztat meg abban, hogy szegletesek, faragatlanok, különczök vagy bolondok legyünk, mert közlékenyekké teszen. Megtanít arra, hogyne csak önmagunkban öröljünk egyes eszmét, rágódjunk egy-egy gondolaton, mely ilyenkor minden arányából kivetkőződik és túlságos fontossággal lesz felruházva. Ha megtanultuk eszméinket közölni másokkal, ezen eszmék ekkor több oldalról lesznek megvilágítva és ennek következtében helyes szemértékkel fogjuk azokat megítélhetni.

Azoknak, a kik másokkal közös szellemi életet akarnak élni, társasulékonyoknak, csiszoltaknak, a modorban is művelteknek kell lenniök, le kell győzniök azon

anti-socialis ösztönöket, a melyek nálunk a közös szellemi életet gyakran még most is lehetetlenné teszik, úgy hogy társaságban, csupán az alsóbb rendű örömekhez tudnak csak fordulni, (enni, inni, vitatkozni, vadászni, táncolni vagy udvarolni képesek még egyedül); és e társadalmi erények a családi életre is rendkívül jótékonyan foghatnak hatni.

Hogyha egészen tárgyilagosan, úgy szólván tudományos szempontból vizsgáljuk az emberi életet, észre fogjuk venni, miszerint összes szenvedéseink többnyire három kútforrásból erednek:

Legtöbbet szenvedünk saját hibáinktól. Ezt ugyan ritkán látjuk át saját példánkon, de másokon akár hányszor észlelhetjük. Bámuljuk némelykor, hogyan tudják

az emberek önmagukat annyira szerencsétlenné tenni.

Továbbá szenvedünk még embertársainktól, az egész társadalom rossz szervezettől.

Végre pedig a körülményektől, a sors csapásaitól.

Az első okból származó fájdalmakat teljesen hatalmunkban áll kevesbíteni. Mivel kötelességeink teljesítése nélkül boldogok nem lehetünk, igyekezzünk azokat folytonosan kutatni és jól ismerni, igyekezzünk azokat szeretni, úgy annyira, hogy azokért mindent fel tudjunk áldozni, nemcsak készséggel, hanem valódi örömmel, és akkor boldogságunk alapja meg van vetve, azon boldogságot, melyet semmi el nem rabolhat tőlünk, mely minden körülmények közt, legalább erőt ad, és engedi, hogy másokat is boldogíthassunk.

Bizonyos, hogy az ily felsőbbrendű

lelki derültség elérésére némi felvilágosodás szükséges. A lelkiismeret meg van ugyan csírában mindenki szívében, de az értelem által kell megvilágítva lennie, különben van ösztön, mely csak nyugtalanít s nem vezérel. Oly emberi lény, ki tökéletes tudatlanságban tengene, ki lelke sötétségében, a szellemi és erkölcsi világ létezését nem is sejtené, e boldogsáto épen nem érezhetné. Azonban az ily szerencsétlen lények, kik irányában a társadalom legbűnösebb, hála Istennek, mindig kevesebb számmal lesznek és csak fájdalmas kivételt fogna képezni. A ki csak olvasni tud, annak kezében van a szellemi élet kulcsa, és önerejével haladhat már a tökéletesedés útján, csak akarnia kell.

A fentemlített eseten kívül tehát, képzeljünk egy nőt (mivel nőkről van szó) akár mily helyzetben, bár minő körülmények között, és ha tárgyilagosan vizsgáljuk,

látni fogjuk, hogy lehető boldogsága, vagy szerencsétlensége, s ennél fogva családjáé is, nagyrészt tőle függ.

Annak a nőnek okvetlen lesznek kötelességei. Ha azokat elhanyagolja, unja, rász kedvvel teljesíti, semmi örömet nem fog azokban lelteni, s mindinkább elégtelen lesz önmagával és másokkal. Minden rosszul fog menni az ő házában. Ő pedig a Jatt vágyani fog egyébre, az elérhetetlenre. Képzelő tehetsége fel fogja ruházni ezen eszményi állapotot, mindazon javakkal, melyeket kielégíthetetlen lelke, helyzetében nélkülöz. S vakon üzve c csalképet, vagy azt siratva, észre sem fogja venni azon virágokat, melyeket az élet útjába helyezett.

Ellenben, ha ugyanazon nő helyzetébe bele akarja magát találni, s ezért azt minél boldogítóbbá igyekszik tenni, ha kötelességeit megszeretni iparkodik, s azokat

lelkiismeretesen, buzgón teljesíti, lassan-lassan mindig több érdeket fog azokban találni, mert minden érdekes lesz e világon, a mit az ember teljes szívvel és lélekkel teszen; kedélye derült lesz, lelke nyílt és zavartalan s képes lesz felfogni, éldelni minden kis jót, mi még a legkopárabb életben is el van hintve e földön.

Vágyait pedig a lehetőség keretébe tudni szorítani, és a dolgoknak nem csak mindig a rász oldalát, de ellenkezőleg, a jót meglátni, s azt tenni előtérbe, ez a valódi életbölcselem, mely. legboldogítóbb, a kötelességek hív teljesítése után, de csak a valóban művelt lelkek ritka tulajdona.

A nőket sokáig el akarták zárni a világosságtól és nem értették, hogy épen ez menti meg őket. Az asszonyokat nem nevelték, csupán egy kis mázzal vonták be, aztán panaszkodtak, hogy nem tudtak kötelességeiknek élni, s azon bölcs követ-

keztetésre jutottak, miszerint legjobb őket tökéletes tudatlanságban hagyni. Igen, a félműveltség talán veszedelmesebb a teljes tudatlanságnál, de a félhomály rémképeit ne sötétséggel, de ellenkezőleg világossággal oszlassuk szét!

Minél műveltebb egy nő (és itt természetesen a valódi műveltséget értjük, a szellemi, szívbeli és erkölcsi felsőbbiséget), annál inkább fog kötelességeinek élni, annál inkább fogja tudni vágyait fékezni és képzelőtehetségének, szenvedélyének parancsolni.

Ha azon kívül hibáitól is igyekszik megszabadulni, a melyeknek a gyarló ember valóságos rabja, és melyek, mint minden törvényszegés, okvetlenül fájdalmat hoznak később reá, nagy lépést fog tenni a boldogság elérésében. Nem a fájdalom, nem a szenvedés az ember valódi mestere, a felvilágosodott értelem az, de midőn pa-

rancsait nem követik, midőn tévútra hagyják az emberek magukat vezetetni, akkor jön a fájdalom, mely ismét őket önmagukba téríti és kérlelhetlen élével a valódi út keresésére ösztönözi.

Már most azon szenvedéseket, melyeket embertársaink, vagy a társadalom okoznak nekünk, bajosabb elhárítani, de mégsem lehetetlen.

Hogyha másokkal együtt élünk, mivel senki e földön nem tökéletes, bizonyos, hogy szenvedni fogunk az ő hibáiktól, valamint ők is szenvednek a mieinktől. Ezt tökéletesen meg nem változtathatjuk, de tőlünk függ aztán, hogy ezen mások hibájára nagy súlyt fektessünk, azokkal sokat foglalkozunk, és képzelő tehetségünknek szabad játékot engedve, magunknak azokat végre tűrhetetlenekké fessük és ez által nemcsak szerencsétlenekké tegyük magunkat, de még minden jó befolyástól is meg legyünk fosztva.

Ellenben, ha magunkat ítéljük meg, mielőtt másokat kárhoznánk, ha ez által más hibái iránt elnézők leszünk, inkább mások jó oldalait igyekszünk feltalálni és élvezni, s azon vagyunk, hogy ha lehet, azoknál fogva emeljük inkább őket feljebb, önmagunkat boldogabbá tesszük és másokra is áldásos befolyást fogunk gyakorolni.

Azon szenvedéseket, melyeket a társadalom rossz szervezete okoz nekünk, (akár közvetlenül, ha magunk sínlünk azokért, akár és gyakrabban közvetve, midőn mások szenvedéseit látjuk) vigasztalhatja, ha egész erőnkől, teljes szívünkől dolgozunk a fájdalmak enyhítésén, az előítéletek kiirtásán. Ekkor, ha szenvedünk is, és ha másokat látunk szenvedni magunk körül, legalább remélhetjük, hogy unokáink egykor jobbak és boldogabbak lesznek mint mi, és az az öntudat, hogy tehetségünkhöz képest mi is előmozdítottuk a szent célt,

elveszi némileg fájdalunk keserűségét. Különben is általában nincs e földön biztosabb balzsam a fájdalom ellen, mintha mások fájdmán enyhítünk. A remény soha sem vész ki egészen oly szívből, mely másoknak szenteli magát. Minden szenvedés csillapul azon perczen, a melyben azok másokra nézve jótétemények kútforrásává válik, mert minden áldásos tevékenység enyhülést ad, megnyugtat, reményt önt belénk. Vannak azonban oly fájdalma is, melyek ellen nincs vigasz; kedveseinknek halála, vagy más, tőlünk, azaz akartunktól, hatáskörünktől egészen független csapások. Azokat lelki erővel kell igyekezni eltűrni, hogy továbbra is hasznos tagjai maradhasunk a társadalomnak. A munkásság, az idő és főkép a saját énünkről való megfeleledkezés, leghatásosabb gyógyszerek még ezen fájdalma ellen is. Az emberi lény gyönyörű törvénye, a mi épen erkölcsi fel-

sőbbségét bizonyítja, az, hogy minél inkább megfélekedzik énjéről, minél inkább kitudvetkeződni személyiségéből és azonkívül élni, annál könnyebb lesz a lelke. Ekkor a föld felé emelkedik és nem érzi annyira ennek fájó göröngyeit!

Igyekezzenek az ifjú nő az otthon kellemessé, vonzóvá, költőivé tenni férje előtt, úgy hogy odahaza mulasson legörömesőbb. Foglalkozzék maga a háztartás legapróbb részleteivel, hogy minden a lehető legjobban legyen elvégezve, a legpontosabban, a legészszerűbben. De tegye mind ezt észrevétlenül, rendszeresen, ügyesen. Van oly nő, ki nagy zajjal lót, fut, kiabál egész nap, mintha legalább is néhány ezer ember élelmezése lenne reá bízva. Össze-vissza osztja a parancsokat, maga sem tudja tisztán, mit akar, mindenkit kifáraszt, és mégis

semmit sem igazít el, folytonos felfordulás, zúr-zavar van mindig körülötte. Más meg sem látszik mozdulni, senkit sem csigáz agyon, és mégis tündérmódra mindent kitűnően eligazít. Mert minden a beosztástól függ, a rendszerességtől, a helyes taktikától a háztartás vezetésében. Ép ezért művelt nő sokkal jobban fog mindent elvégezni és sokkal kevesebb idő alatt, kevesebb fáradsággal, mint olyan, ki nem képes két gondolatot összefűzni, és nem képes teljes figyelmét irányozni arra, a mit teszen, és akkor, a midőn teszi. A művelt nőnek kevesebb cselédre lesz szüksége, mint a műveletlennek, mert észszerűbben tudja nekik teendőiket beosztani, és így kevesebb gondja és boszúsága is lesz. A jó úrnő teremti a jó cselédekét. Tudja, hogy nagyonis gyarló emberekkel van dolga, tökélyt, lehetlent tehát nem követel tőlük, de észszerűen oly helyzetbe igyekszik őket

tenni, hogy azok kötelességeiknek megfelelhessenek. Mindenkinek, erejéhez képest, pontosan, észszerűen kiszabja teendőjét és ennek teljesítését aztán szigorúan és következetesen megköveteli. Különben pedig pedig örködik, hogy nála senki se szenvedjen se anyagilag, se szellemileg, jó példával jár maga mindig elől, mint a jó hadvezér, ki nem követel katonáitól olyat, mit maga meg nem teszen szükség esetére.

A művelt nő, a mint befogad valakit fedele alá, azt úgy tekinti, mintha hozzá tartoznék, őt jobbra, boldogabbá igyekszik tenni, minden más érdek nélkül. Arra használja erkölcsi és szellemi felsőbbtségét, hogy alárendeltjeit magához emelje, úgy hogy háza önkénytelenül az erény és tökéletesedés iskolája, nem rideg, visszataszító szigorúsággal, de derülten, vonzón, melegen, a hogy a valódi erény és valódi jóság légköréhez illik. Jó tanácsokat ad, buzdít, gyá-

molít, és főképp az emberi lélek nemesebb érzéseihez fordulva, azok által vezeti cselédeit, mindig tiszteletben tartva bennök az embert. Ekkor jól lesz kiszolgálva és háza moralizáló levén, jó cselédre tehet szert, rász nem is fog merni hozzá közeledni. A szellemi, erkölcsi felsőbbbségből származó erőt, a mely egyedül jogszerű és az emberi méltóságot meg nem alázza, önként tiszteli még a legöntudatlanabb lény is, meghajol előtte. Evvel bírjon a művelt háziasszony, s akkor még e cselédek sem fogják zavarni a házi boldogságot, szent lesz a tűzhelye.

De ha jónak kell lennie annak, ki teljes szívéből kívánja növeszteni e földön jónak összegét, gyengének viszont épen nem szabad lennie. A ki lágyan befolyásoltatni, vezettetni hagyja magát műveltséget nélkülöző cselédek által, vagy őket bizalmas meghittjeinek választja, vagy gyer-

mekei nevelését bízza reájok, az oly megdölgondolatlan dolgokat művel, a melyeknek természetes következése csakis rossz lehet, az nem esze vagy szíve, hanem lágysága által hagyja magát vezéreltetni, a mi nem méltó művelt emberi lényhez.

Legyen a nő férjének legjobb barátja, becsületének, jellemének őrangyala. Buzdítsa minden szépre, jóra, nemesre. Érdeklődjék egész szívvel, lélekkel férje munkássága, pályája iránt. Segítse meg mindenben amennyire lehet. Nyerje meg férje egész bizalmát, hadd érezze ő, hogy az élet küzdelmeiben hű társsal bír, kire mindig számíthat és ki soha, bármicsoda érdekért, nem fog neki sem aljas, gyáva tetteket, sem jellemtelenséget tanácsolni. Mások bizalmát leginkább úgy nyerhetjük meg, ha mindig helyesen igyekezünk min-

dent látni, a maga valódi világításában, ha tiszta szívvel keressük az igazat; továbbá ha önmagunkban is mindig tiszteletben tartjuk az emberi nem méltóságát, sohasem cselekszünk olyat, mi bennünket lealjasít; ha van benső értékünk, nem beszélünk csak azért hogy mondjunk valamit, hanem csakugyan mert van mit mondanunk. Végre ha nem ravaszág által, kerülő utakon igyekszünk célzt érni, másokat valamire rávenni, hanem mások erkölcsi szabadságát tisztelve, véleményünket, ha kérdik, nyíltan, szerényen, de határozottan fejezzük ki, és soha sem élünk vissza a bennünk helyezett bizalommal. Csak akkor képezhet a nő férjével egyetlen egy erkölcsi egységet, ha meg tudta nyerni ennek bizalmát. Ha a nő együtt gondolkozik, együtt érez, együtt fárad férjével; ha együtt igyekeznek az élet nagy kérdését megoldani, az igazságot keresni;

ha együtt lelkesülnek az általános nagy érdekekért, melyek a haza, az emberiség haladását előmozdítják; ha lelkeik egymást gyámolítva, mind magasabbra és magasabbra szállnak: sohasem fognak áldozni kisszerű, minden erkölcsi fontosság nélküli érdekekért.

Hanem mindez csak akkor lehetséges ha erkölcsileg és szellemileg megfelelő színvonalon állnak, úgy hogy reájok nézve egymást szeretni egyértelmű lesz azzal: mint egymást kiegészíteni. Csakis ekkor nem mulandó a szeretet.

Mert a nő más mint a férfi, nem azonos a férfival, de mint erkölcsi lény ép ugyanazon a fokon áll. Ép annyira különbözik a nő a férfitől, mint a hogy a semleges villanyosság különbözik az iglenleges villanyosságtól, iránya és tulajdonai-ban, de épen nem lényegében. Lényegében ugyanaz. A semleges villanyosság nem

áll az igenleges villanyosság alatt, csak más irányban működik, s a semleges meg igenleges egyesülése hozza elő a tökéletest, azt a min túl már semmit sem lehet többé kívánni. Épen így van hivatva a férfi és nő egymást kiegészíteni.

Ezen különbség a férfi és női természet között hozza létre a lovagias érzelmet, melynek meg kell lennie ép úgy a férfi mint a nő szívében, hogy egyesülésük a maga törvénye szerint menjen véghez.

A lovagias érzelem jelenleg nem divatos, veszendő félben van, ép úgy mint a tisztelet, a kegyelet s ezekkel együtt az igazi szeretet. Most a férfi az állati érzékiségen túl a nőben legfeljebb még szóra-koztatására, mulattatására szánt bábót, vagy pedig házát vivő gazdasszonyt lát csupán. A nő pedig a férfi által kenyere biztosítását, helyét kívánja megtalálni a

társadalomban. Állását, otthonját megalapítani. Hová férközhetnék aztán itt a kölcsönös tisztelet, és a lovagias érzelem!

Hanem a mikor a férfi a nőben legelsősorban az emberi lényt becsüli, akkor igen nagy gonddal kerüli, hogy testi erejével és anyagi hatalmával visszaéljen., felfogja és bámulja a nőben mindazt, a mire ő kevésbé képes: mert a nő idegrendszere finomabb, a szellemi benyomásokra jobban rezeg, fogékonyabb a szép különböző nyilvánulásai iránt, szerető értelmével és akaratával készebb az önzetlen lelkesedésre önfeláldozóbb, tisztább, kevésbé anyaghoz tapadó lény, és ha ezt a férfi fel tudja fogni és képes, érdemes arra hogy ezt bámulja, ekkor e bámulat külső lovagias modorban is okvetetlen nyilvánulni fog.

Viszont a nő, a kinek nemes, lovagias érzelve van, soha sem fogja női gyengeségét fegyverül használni, nem fog visz-

száélni az ő női fegyvereivel, nem is szólva a ravaszságról, a mely csak az elnyomott, lények vagy alsóbb rendű állatok tulajdona.

A maga törvénye szerint egyesült férfi és nő, nem uralomra fog vágyni, hanem kötelességeinek hív teljesítésére, és ki-ki csak azon jogokat fogja gyakorolni a melyeket kötelességük hív teljesítése ruház reájok, ellesve, kitalálva egyik a másiknak kívánságát, hogy azt teljesíthesse.

De mikor a férfi erkölcsileg alantabb áll a nőnél, akkor az ily eszményi viszony lehetetlen, akkor vagy a nő uralkodik férje felett, ezt elnyomja, megsemmisíti, a mi a házasi életre végzetszerűen rász befolyással van és a gyermekek helyes nevelését is lehetetlenné teszi, vagy erkölcsileg tökéletesen szétválnak és a családi élet paródiáját ját szák csupán, vagy a nő száll le lassan-lassan a férfi színvonalára és akkor erköl-

csileg meghal. Számtalan ily erkölcsi halálnak lehetünk minden nap tanúi, mert a műveltebb osztályoknál a fiatal leányok többet érnek átlag jelenleg, mint az ifjak. Főképp az aristocratiában van sok fiatal leány, kiben van belérték, ki olvasott, gondolkozott egy-egy tárgyról, önálló eszméi vannak, lelkesedik valami iránt. Aztán ha történetesen közölni akar valamit egy-egy üres fejű, a sok korhelykedés által meggyengült agyvelejű, éretlenül elvénült úgynevezett fiatallal, az nagy bután hallgatja, s mikor szóhoz jut, hirtelen azt mondja: „NŐ de most beszéljünk valami okosabbat, van nekem egy agaram”... stb. A fiatal leány magában kineveti és lenézi az ilyen „van nekem egy agaram” fajta ifjat. De később, ha „van nekem egy agaram” gazdag és reá beszélnek, mégis hozzá megy és veszve van, erkölcsi halott lesz belőle.

A férfi is leszáll, ha nevében csak

szórakoztató bábót vagy pedig szolgálot keresett. Sokan azt állítják ugyan, hogy a nő nem képes általános nagy eszmékért, tárgyilagosan lelkesülni és csakis akkor bírhat azok iránt érzékkel, ha közvetve van reá vezetve, alanyiasan, más érdekek folytán. Ez azonban nem áll, mint szabály nem. Ott van a történet, mely akár hány nőt mutat fel, ki csupán elvont eszmékért áldozta életét. Van tehát a nőnek arra képessége. Csak mikor nevelésök hiányos, az emberiség nagy, magasabb kérdéseit nem is sejtik, szóval, mikor erkölcsileg műveletlenek, akkor minden szenvedélyüket a kisszerű, értéknélküli dolgokba helyezik, akkor aztán gyakran meg férjeiket is lerántják magokhoz. Hány czifra ruha beszélhetné el azon jellemtelenségek sorát, miket a nők férjeikkel elkövették, hogy azokat megszerezzék.

A takarékoság is nélkülözhetlen erénye minden jó háziasszonynak, minden jó feleségnek. Mert mindig bűn pazarolni a természet adományait vagy mások munkájának terményeit akkor, a midőn annyi millió ember oly keservesen nélkülözi azokat. Bűn tehát még ott is, a hol maga a család gazdaságban úsznék, és anyagilag, színleg legalább, azon pazarlás hátrányára nem lenne, csupán erkölcsileg volna ártalmas. De ott aztán, hol épen küzdelemmel szerzi meg a család a mindennapi szükségést, ott nem csak erkölcsi szempontból bűn a pazarlás, hanem még bűn a család anyagi fentartása, élete ellenében is.

Hogy hol kezdődik a pazarlás, a fényűzés, azt lehetetlen meghatározni. A család jövedelmétől, a családtagok számától függ. A mi valamely családnak a legnagyobb egyszerűség, az más családra nézve már fényűzés lehet. Hanem általános szabályul

azt lehet felállítani, hogy minden egyes költekezési ágat helyesen, az általános jövedelemhez arányosított módon kell igyekezni beosztani. Minden a mi nem felel meg valódi szükségnek, a mi csak vágyainkat ingerli, és kockáztatja a család pénzvizonyaiban az annyira fontos egyensúlyt, az mind fényűzés, pazarlás.

Ezért jó mindenkinek egyszerűséghez, egészséges, tevékeny természetes élethez szokni. Az elpuhult, mesterséges, conventionális élet, a kényelem túlságos imádása senkinek sincs előnyére sem testileg, sem lelkileg, ez az ál-útját tévesztett polgárisodás kinövése és a hanyatláshoz vezet végre ép úgy a nemzeteket mint a családokat.

A nemzeteknek felbomlasztó kovásza némelyeknek fényűzése, és tétlen ingyenélése, másoknak pedig elbutító kétségbeejtő magán többé segíteni sem akaró, vagy

pedig lázadásra korbácsoló nyomora. Akkor felülről is, alulról is tért hódít a demoralisatio, s az erkölcsi meddőséggel együtt bekövetkezik a nemzetnek is a halála. A takarékoság ellenben a munkaszeretetet oltja be az egyesek szívébe, s evvel együtt erkölcsös szokásokat ad, arra kényszerít mindenkit, hogy üdvös dolgokra használja fel erejét, s másokat pedig művek szerint ítéljen. Akkor mindenki saját kedvezményezésétől, saját erőfeszítésétől várja anyagi élete könnyebbítését, míg a fényűzés és nyomor, a becsületes munkától elfordítanak lopásra, szédelgésre, sikkasztásokra és más ily becstelen dolgokra készítetnek.

Ezért a mely nő takarékos, az nem csak férjét és magát menti meg a legkínosabb gondoktól, az nemcsak hogy megőrzi családjá függetlenségét és méltóságát, hanem egyszersmind jó honleány is. Az egyesek által megtakarított összegek az

ország gazdagságát képezik és „hatalmát növelik.

Igyekezzék tehát minden nő kevesebbet költeni a jövedelemnél, s különösen a hiúságnak ne áldozzon. Nálunk ez tesz tönkre majd minden családot, s ha ez így foly, ez fogja okozni, hogy kevés idő múlva a magyar földet csak idegenek fogják bírni. Pedig a mit a hiúságnak áldozunk, az sem a szellemi, sem az anyagi jólétet nem mozdíja elő, sem a boldogságra nincs semmi hatással. Mi több, ez a léleknek a legnagyobb műveletlenségét árulja el. Mert a valóban művelt ember nem ismerheti a hiúságot. Az, kinek belértéke van, mely magában, akarva, nem akarva, tiszteletet parancsol, nem kénytelen külső dolgokhoz fordulni, hogy azok segítségével lopja el az-embereknek nem is becsülését, hanem áltiszteletét, külső színmutatását, a mi csak a nagyon is éretlen lényeket bolondíthatja el

A ruházat is általában igen-igen fontos szerepet játszik a családok életében. Sokan annak áldoznak fel mindent, valódi jólétet, egészséget, boldogságot, jövőndőt. A nő, mikor lelkileg nem művelt, mikor nem tud szellemi életet élni, túlságos előszeretettel viseltetik az öltözködés, a cifrázkodás iránt. Ez életének legfontosabb teendője. Erre vesztegeti minden erejét, idejét, találékonyágát, gondolatait, sőt olykor még összes vagyonát. Miért? Csak azért, hogy más ép oly műveletlen nők irigyeljék.

Az ilyen nőknek minél azon jár az esze, hogy minő színek a legdivatosabbak, micsoda divat-képeket utánozzon micsoda excentrikus dolgot találjon fel.

Hány műveletlen lelkületű anya foglalkozik komolyabban leánya öltözetével, mint nevelésével. Hányan hordozzák vállaikon a szalonokon és sétahelyeken keresztül, a házi

békét és nyugalmat, a családnak erdőit, mezőit, minden gazdagságát, némelykor a férj becsületét is, s a gyermekek egész jövőjét.

A hiúság és erkölcstelenség gyakran karöltve járnak, és a legborzasztóbb jövőt készítik elő az olyan nő számára, a ki ezeknek áldozata. Mégis, a hiu nőt majdnem lehetetlen kigyógyítani. Legalább az új nemzedéket kell a hiúságtól megóvni.

Igen, legyen a nő csinos, igyekezzék mindig mindenkire a legkellemesebb benyomást tenni, ez nem csak joga, ez kötelessége. A lepcsesség, hanyag öltözet, pongyola rősz modor elidegeníti tőle nemcsak férjét és gyermekeit, hanem mindenkit, mert az ép oly önzésből származik, mint a hiúság, ép oly művetlen lélekre mutat.

Az önfeláldozó, művelt lelkű nő, aki énjéről megfeledkezve, legelső sorban má-

sokra gondol, öltözetében csinos, modorára nézve finom lesz, mert egész igyekezetével és szenvedélyével azon igyekszik, hogy másoknak kellemes érzést szerezzen, másokat boldogítson. A tiszta erkölcs, a derült fennkölt lélek, a szív nemessége sokkal több bájt kölcsönöznek neki, mint akármily czifra ruha, vagy drága ékszer. Azon kívül megőrzi lelke és szíve örök ifjúságát. Múlhatnak az évek feje felett, ha szépsége el is tűnt, ő azt nem siratja, lelkének kifejezése más szépséget kölcsönöz neki. Szellemi énjén egyetlen-egy ráncz sem képződik, az ifjúság átlátszóságát megtartja, s a mellett lelke mind magasabbra és magasabbra száll, mind jobban lát, helyesebben itél, tökéletesebben ért meg mindent, önzetlenebbül, áthatóbban szeret és szerettetik, a mi mindenesetre szebb jutalom e földön, mint műveletlen lelkű egyének irigységét költeni fel.

HARMADIK FEJEZET.

A nő mint anya.

Ez a nőnek legszentebb, legmagasztosabb hivatása; ha ugyan nem elégszik meg avval, hogy csupán életet adjon gyermekeinek, azaz mindenféle jó és rossz hajlammal s a szenvedésre, a fájdalomra való képességgel, iránytű nélkül ereszsze neki a világnak, a mi valóságos rossz tett, bűn; hanem belőlök erkölcsi lényeket nevel, kik, életüket egykor vezetni tudják és a tökéletesedés útján haladva, képesek magoknak s boldogságukat megteremteni, s mások boldogítására élni.

Az erkölcsi nevelést, azaz éppen azt, a

mi az ember lényegét képezi, csak is az anya adhatja meg gyermekeinek; mert az épen nem abból áll, hogy a fejlődő észszel megértessük, még ha a legvilágosabban és legmegragadóbb módon is, a morál alapszabályait, de főképp abból, hogy a jót a gyermekkel éreztessük, megszeretessük, s a jó törvényszerinti cselekedeteket, neki úgyszólván legbensőbb szokásává tegyük. Az elméletre csak sokkal később kerül a sor. De mi által lehet a jóért való lelkesedést a szívbe oltani? Csupán a legmelegebb, a leggyöngédebb szeretet hatalmánál fogva s ily hatalommal kivált az anya bír. Túláradó szeretete életre ébreszti a kisdedben szunynyadó jó ösztönöket; anyja édes mosolyától tanul ő meg mosolyogni, s ez a még öntudatlan emberi lénynek legelső erőlködése az altruismus felé. Hogy a kis gyermekből egykor erkölcsös lény fejlődjék, okvetetlen szüksége van ez átható,

meleg szeretetre, épen úgy, mint a hogy a virágnak szüksége van a nap meleg sugaraira, hogy színt és illatot nyerjen.

És ezért az anyának nem csak leányával hanem fiával is szoros szellemi életet kell élnie, mindjárt a bölcsőtől fogva.

Magának kell gyermekét nevelnie és e szent hivatásában, a mennyire emberileg lehetséges, magát soha senki által nem szabad helyettesíttetnie.

Ez a nevelés pedig a bölcsőben kezdődik és addig tart, míg az erkölcsi lény, öntudatra ébredve, magára képes tovább haladni a tökéletesedés útján.

Ez a nevelés a legmagasztosabb, legfenségesebb művészet, mit képzelni lehet, minthogy élő lényeket kell idomítania. Anyanyit tesz, mint az egyedet a leggazdagabb, uhudén irányban kifejlett, lehető legerőteljesebb, termékeny benső szellemi életre ébreszteni, önmagára nézve; és képessé tenni

a társadalommal szemben a legkitartóbb, legextensívebb, a legönfeláldozóbb és legtermékenyebb életre, úgy hogy minden nemzedék az emberiség újabb társadalmi viszonyaihoz alkalmas legyen, és az általános haladás egyik tényezője gyanánt működjék. Ily nevelésre pedig legalkalmasabb a nő, mert felfogja, ösztönszerűleg is megérzi a legfinomabb árnyalatokat, még mielőtt az érzés nála gondolattá is fejlődött, és értelmén át lett volna szüksége öntudatra vergődnie. A nő természeténél fogva, sokkal inkább művész, mint a férfi, ezért természetes nevelő is. Csak mindenesetre művelt, belértékkel megáldott, szeretni tudó nőnek kell lennie.

Ne higyeje el tehát a nő, ha azt mondják neki, hogy a fiukat a társadalomnak kell nevelni, és ezért korán ki kell őket dobni az utcára.

A fiúnak ép annyi, sőt még több szük-

sege van a tűzhely áldott befolyására, mint a leánynak. Réges-régen, meglehet, a midőn a férfiaknak egyetlen életcéljük volt magokat a vadállatoktól megóvni, és egymás ellen harczolni, az akkori nő befolyása talán káros lehetett az ily barbár ifjú nevelésére, főkép a nő alárendelt helyzeténél fogva, melyet a társadalomban elfoglalt. De most már nem csupán harczost, hanem legelső sorban embert kell nevelni, a fiúból is, és éhez okvetlen szükséges a női kéz. Messziről meg lehet ismerni az oly ifjakat a kiken egy szerető női szellem semmi nyomott nem hagyott. Modortalan, goromba, minden finomabb minden erkölcsi értéket nélkülöző, durva lelkületű, magát fékezni nem tudó, cynikus lények válnak belőlük, kik a férfiasságot a durvaságba helyezik s abba hogy a nőket megvessék, magoknak mindent megengedjenek, semmi szépért, nemesért soha ne lelkesüljenek, s

idővel éretlenül megvénülve, érzékeik nyomorult rabjaivá süllyedjenek.

Majd minden nagy embernek ellenben, édes anyja volt kitűnő asszony, ezt a történelemből láthatjuk, édes anyja, vagy nagynénje, szerető női rokona nevelte és gyakorolt reá döntő befolyást. Mert a valódi nagy emberek, szellemileg férfiúi és női geniussal voltak megáldva, egyesítették magokban a férfi és nő legkiválóbb szellemi tulajdonait és azért váltak tökéletesebbekké, ezért voltak termékenyek, ezért tudtak alkotni, tenni valamit e földön, és ez épen nem zárta ki nálok sem az erkölcsi, sem a testi bátorságot.

A gyermek testi, szellemi fejlődését gyakran sikeresen lehet más gondjaira bízni, de tökéletes erkölcsi nevelést csak is az anya adhat, vagy oly egyén, ki úgy tud szeretni, mint egy anya.

Első föltétel aztán arra, hogy az erkölcsi nevelés sikeres legyen az, hogy a gyermeket szilárd talajra helyezzük, hogy a tűzhely ingathatlan és egy legyen. Egy kétféjű gyermek soha sem élhet meg, ép úgy pusztul el erkölcsileg az oly gyermek a kinek szülei nem képeznek egy erkölcsi egységet, a kibe kétféle lelket fújnak bele.

Egységesnek kell lenni a nevelésnek. Nem elég hogy a külső befolyásnak meg kell egyeznie a belső erővel; nem elég hogy a szülők és nevelők a legnagyobb összhangban, együttesen működjenek közre, de még a legszorosabb következetességgel, változatlanul kell mindig ugyanazon cél felé törekedniök. Egység és szilárd tűzhely nélkül erkölcsi nevelés nem lehetséges, nem létezik.

Micsoda állat vagy növény gyarapodhatnék anyagilag, ha a természet mindig más és más törvények szerint fejlesztené?

Az erkölcsi világ is alá van vetve az egység örök törvényének.

Valamint tehát az anya szolgáltatja gyermekének első anyagi táplálékát, úgy kell neki a szilárd tűzhelyre támaszkodva, a legelső erkölcsi nevelését is megadnia, ezért kell vele már a bölcsőtől fogva közös szellemi életet élnie. Azt a véleményt ugyan, hogy a dajka, tejével együtt, erkölcsi tulajdonokat volna képes a gyermeknek átadni, az orvosok és tudósok általán tévesnek találják, a dajka erkölcsi hatása azonban mégis döntő a gyermekre nézve. Mert ő alkotja a kisdéd első eszmetársulásait, ő adja meg neki első szokásait, ő vési be első lelki benyomásait, melyek kitörülhetlenek.

Hogyan volna képes műveletlen fizetett egyén ily kényes művet vinni véghez, a melyhez a legfinomabb erkölcsi érzék, s legnagyobb önfeláldozás szükséges!

Az anya fő törekvése legyen megnyerni és megtartani gyermeke föltétlen bizalmát; bámulatát kiérdemelni, arra csakugyan valósággal méltónak lenni. Itt rejlik hatalma. Ezen nyugszik, ezen fordul meg a gyermek jövője.

Mennyiben áll ugyanis egy anya tehetségében gyermeke boldogságát biztosítani e földön? A mennyiben sikerül neki minél több erkölcsi értéket, minél szentebb kötelességérzetet csepegtetni szívébe, a mennyiben sikerül neki hitet adni, rendíthetlen hitet minden igaz, szép, jó, nemes és nagyban, mind abban, a mit meglett korában, felvilágosodott kutató észszel is igaznak vallhat, hitet az eszmék végdiadalában, az emberiség folytonos tökéletességében!

Már pedig minden öntudatos hit és szeretet alapja a szülék iránti kegyelet. Ezért adhat erkölcsi nevelést csupán a családi tűzhely.

A kisgyermeknél ugyanis életszükség a feltétlen bizalom, az ingathatlan támasz, a biztos talaj. E nélkül nem fejlődhetik egészségesen. Ösztönszerűleg, határtalanul bízunk is eleinte anyjában, az neki az egyedüli hatalom, gondviselése, istene e földön. De ha az anya e bizalommal visszaél, ha tényleges felsőbbségét arra használja, hogy a kisdedit rászedje, ígér olyat, mit nem teljesít, elferdíti az igazságot; később pedig, ha erkölcsi gyengeséget árul el előtte, (minek észleletére rendkívül finom érzéke van a gyermeknek) ha például azért bünteti, mert ő maga rossz kedvű, haragos, nem pedig egyedül azért, hogy a gyermek javát mozdítsa elő; ha nem képes magán uralkodni, ha következetlen maga magával, ekkor e bizalom, e szeretet csökkeni kezd, s ez szárító fuvalomként hat a kisdedit lelkére. Öntudatlanul szenved, valami megtörik benne, a hit és szeretet legzsengőbb

virágainak első szálai kivesznek. Hogyan fogja az a gyermek kellően szerethetni egykor embertársait, ha anyai szeretetében, mely az emberiség szeretetéhez kell hogy vezesse, máris csalódott!

Míg ellenben, ha a gyermek föltétlen szeretetet, tiszteletet, bizalmat érez anyja iránt, az a nevelést aztán rendkívül megkönnyíti. Mert azon gyermek, ki anyjával szoros szellemi életet él, neki ép oly természetesen engedelmeskedik, mint a hogy lélezkik. Egy szempillantással lehet őt vezetni, indítani, a szeretet varázserejénél fogva. Oly gyermeknek legnagyobb fájdalma, ha búsította azokat, kiket ily határtalanul szeret, ha elismerésükre nem érzi magát érdemesnek. A kellő szeretettől megfosztott kised ellenben csak félelem vagy külső kényszernek enged, és jó tettei is ily esetben nem fejlesztik benső énjét, semmi erkölcsi értékkel nem bírnak.

Kitartó buzgalommal és szeretettel kell tehát a gyermeket vezetni a bölcsőtől fogva és a jó felé indítani, következetesen, észszerűen, kit gyöngédebb kézzel, kit erőlyesebben, a természetek szerint, de mindig, még a legnagyobb szigorban is, teljesen nyilvánuló igazsággal és forró, érezhető szeretettel. Ez hozza létre a csodákat.

Egy veszedelem van azonban még abban is, ha az anya szoros lelki életet él gyermekével, mint a hogy, fájdalom, mindennek meg van ezen a világon az árny oldala. Ez a veszedelem pedig abból áll, ha az anya saját személye bélyegét akarja reá nyomni a gyermekére, ha nem engedi azt szabadon fejlődni, a maga törvénye szerint. Nincs a világon két emberi természet, mely tökéletesen egyforma legyen,

a különböző természetekkel pedig mind különfélekép kell bánni. Sok szülőnek az a bűne, hogy gyermeköket önmaguk számára nevelik, nem azt teszik, a mi a gyermeknek jó, hanem a mi önmaguknak használ. Mások, kevésbé önzők, azt képzelik, hogy a gyermeköket is épen csak az boldogíthatja, a mit ők képzelnek legboldogítóbbnak, és ezért mindent, egész a pálya választásig, előre meghatároznak, a magok eszményképe szerint. Pedig a gyermeket a gyermekért kell egyrészt nevelni, másrészt pedig a hazáért, az emberiségért. A szellemi nevelésnél soha sem szabad szem előtt téveszteni, és épen ez képezi annak önfeláldozó magasztosságát, hogy a végezel, tőlünk tökéletesen önálló, néha egészen különböző egyedet képezni; ki csupán saját törvényei szerint fejlődjék és valóban önmaga legyen; épen ne kövesse szolgálilag nevelője nyomát, de magának teremtvé

meg a maga útját, a maga útján járva, őt ha lehet, felülmúlja, túlszárnyalja! Ily tökéletesen önzetlen, csodával határos műre, csakis határtalan szeretet, öntudatos anyai szeretet képes. A legnagyobb önmegtagadással kell ezért azon természeti ösztönnek ellenállni, hogy saját énjét gyermekére át ruházza, s a helyett, még a legjelentéktlenebbnek látszó jelekre is lelkiismeretesen figyelve, az ébredő lélek s jellem alapvonalait el kell lesnie, hogy aztán saját törvényei szerint fejleszthesse. Mert minden egyed, csak akkor érheti el anyagi vagy szellemi tökélyét, ha saját törvénye szerint fejlődik. Felfedezni ezen örök, de minden egyed szerint másképpen módosuló törvényeket, ez az erkölcsi nevelés első feladata, hogy a külső fejlesztés ne jöjjön összeütkezésbe a belső fejlődéssel.

A barbár középkor, az igaz, kárhozott-nak ítélte a szegény kis gyermeket, már szüle-

tésekor, s ezért állítólagos bűneik kiirtására a legkegyetlenebb eszközökhöz fordult. A nevelés nem volt egyéb, mint a teljhatalom korlátlan gyakorlása, s a gyermek a szenvedésnek volt száma. De ezen vad eszme csak tévedésen alapult. Az igazság szerint az anya bátran követheti szíve sugallatát, megadhatja gyermekének a lehető legtöbb boldogságot, a nélkül, hogy azért rász váljék belőle, sőt kötelessége gyermekét minél boldogabbá tenni, hadd fakadjon ki lelke az örömben. Az igazán boldog és egészséges gyermek, jó is. Hisz ekkor éldeli talán, az egyetlen zavartalan boldogságot, mely egész életén át neki szánva van. A ki gyermekiségében boldog volt és a természeti törvények szerint fejlődött szabadon, a nap fényes sugarainál, a szeretet melegénél, az, egész életére erőt gyűjtött, s lelke ruganyosságát többnyire aztán sem veszti el az élet megpróbáltatásai közt sem.

Azonban koránt sem szabad összetéveszteni a szeretetet a gyengeséggel, az ál-szeretettel, mely épen nem a gyermek valódi érdekéből cselekszik, hanem lágy-ságból, önzésből; gyávaságból engedi meg, hogy a rossz hajlamok, melyek később a gyermek szerencsétlenségét okozzák, kifejlődjenek benne. A ki gyermekét kényeszteti, rossz tulajdonokat enged benne kifejlődni, az valóban őt épen nem szereti úgy a hogy kell és feláldozza őt saját nyugalmának vagy percznyi oktalan megalégedéseinek. Az elkényesztetett gyermek, más okokból, de ép oly szerencsétlen mint az elnyomott.

Az első nevelésnél legnagyobb szerepet játszik a suggestio mely az érzésekre, az értelemre és akaratra oly nagy befolyást gyakorol. Midőn a kised a világra jön, mindent suggestio által lehet csak benne életre ébreszteni, s ezen sug-

gestio aztán lassan-lassan szokásokat terem. A suggestio művészete abból áll, hogy elhítetjük az egyeddel, hogy olyan lehet, a milyennek őt nevelni akarjuk, kedvet ébresztünk benne valami iránt, életet lehelünk bele. El kell tehát hogy hitessük a gyermekkel, hogy ő képes a jóra, a rosszra pedig képtelen, hogy van akarat ereje, stb., azért hogy csakugyan ezen irányban fejlesszük, s lassan-lassan arra indítsuk. Még a nagyobb gyerekeknél is, elég sejtetnünk azt, hogy őket valami szép tulajdonra képeseknek hisszük, hogy azt a tulajdont valóban megszerezzék. Míg viszont ha egész nap szívtelenek, makacsnak szidjuk őket, valóban szívtelenek vagy makacsok lesznek. Sokszor az oktalan nevelő juttatja érvényre valamely gyermek lappangó rossz ösztönét, annak kidomborodó kifejezést adva, és így hirtelen azt életre ébresztve, arról öntudatot adva a gyermeknek.

Ha az anya maga neveli kisdedét, lelkiismeretesen őrködik a felett, hogy gyermeke csak is jó szokásokat vegyen fel; a rosztól mindjárt kezdetben visszatartja. Sok hibát már az oktalan dajka, vagy más tudatlan, nevetlen cseléd olt|| belé a kis gyermekbe, pedig elképzelhetjük mily szerepet játszik a szokás, erkölcsiségünk fejlesztésére, ha meggondoljuk, mily felbonthatlan arány létezik az egyed gondolata, jelleme, vagyis erkölcsi lénye közt és gondolkozásmódja, érzésmódja, cselekvésmódja, azaz ész-, szív-akaratbeli szokásai közt.

A gyermek eleintén csupán visszhang, olyan lesz a milyenné teszi a suggestio, ezért helyes irányban ébresszük a benne alvó ösztönöket.

Még egy más veszedelem fenyegetheti a kisdedet, ha édes anyja féltékeny

természetű, és ösztönszerűleg azt kívánná, hogy gyermeke rajta kívül senkit sem szeressen, senkihez soha ragaszkodjék. Ez annál nagyobb veszedelem hogy a féltékenységek rendkívül erőteljes ösztön, mely még az értelmet is álokoskodások által igyekszik félrevezetni, álokoskodások által igyekszik magát kimenteni és a lelkiismeretet elaltatni. Pedig az okatlan anya a ki az ellen küzd, hogy gyermeke másokat megszeressen, maga maga ellen is dolgozik, mivel egyáltalán a gyermeke szíve fejlődését akadályozza és szerető képességét csökkenti. Pedig a szív fejlesztése rendkívül fontos az egyed boldogságára és erkölcsiségére nézve is.

Az igaz, hogy az érzékeny lény általában többet szenved mint az érzéketlen nem csak a maga fájdalmain, máséin még többet búsul, de kárpótlásul vannak örömei, melyeket a mindennapi ember sejteni sem

képes. És különben is a kő érzéketlensége nem irigylésre méltó.

A szív fejlesztése azért oly rendkívül fontos az erkölcsiségre nézve, úgy egyéni mint társadalmi szempontból, mert a mélyen érző lények, még ha el is tévedtek, sokkal feljebb állnak erkölcsileg az érzéketleneknél. A rezgő, meleg lelkek mindenestre sokkal tökéletesíthetőbbek. Azon percztől fogva, a mikor a jót felismerik és magokat öntudatosan annak szentelik, ezerszer magasabbra jutnak, többet érnek mint mások. A szív ekkor úgyszólván érző értelem lesz, mely öszhangban az ésszel, ennél éleslátóbb és hatalmasabb.

A kifejlesztett szív többé nem ösztön az emberben, öntudatos hatalom az, a lélek legszebb virága. A jóság talán a legbűvösebb erő e földön, mely mint a napsugár, mindenkit áthat, átvarázsol. Az igaz jóság közelében még a ros is többet ér, emelkedik, javul.

Kifejlesztett szív nélkül igaz jóság nem létezhetik.

Szív nélkül valódi családi élet sincs, csak annak keserű paródiája; hol nem a szeretet egyesíti, olvasztja össze az egymáshoz tartozó lényeket, ott nincs család, csakis különféle egoismusok hideg szövetkezése.

Szív nélkül igaz barátság sem létezik, pedig ez a tökéletesedés egyik nagy rugója, már csak azért is, mert kiragad bennünket röghöz szegzett önzésünkből és saját boldogításunk helyett, más boldogítását helyezi élönkbe végcélnek, mi minden tökéletesedés kezdete.

Szív nélkül nincs valódi hazaszeretet, e legnemesebb és legemberibb érzések egyike, mely mikor igazán szívből ered, s nem csak üres szóból áll, a leggyönyörűbb tettekre, a legönfeláldozóbb életre lelkesít.

Szív nélkül nincs emberszeretet, a nagy lelkek e legszentebb vallása, mely megadja a hitet az emberiség folytonos haladása és tökéletesedésében, erőt ad a legnagyobb áldozatok véghezvitelére, megvilágítja a legkomorabb életet, s minden körülmények közt megszerzi az ember egyedüli való boldogságát, lelki derültséget, az örökös reményt. A ki hiszen a tökéletesedésben és erejéhez képest mindent megtesz annak előmozdítására, az aztán semmit sem vár, sem az emberektől, sem a körülményektől, önmagában leli meg a boldogságot.

A szív tehát nem csak tökéletesedésünknek, hanem boldogságunknak is hatalmas eszköze. Aki azt elnyomja másban, bűnt követ el, az emberi jog és természet elleni bűnt.

Ezért legyen résen a lelkes anya, a helyes utat mindig eltalálni, ez az élet legnehezebb feladata a nevelésnél is. Hisz

maga az arány, a jó, sem egyéb, mint két szélsőség, két hiba közt a középút. Fájdalom a nevelést legelső sorban saját magunkon kell mindig kezdenünk, magunkon mindenkor uralkodva, észszerűen, öntudatosan, következetességgel haladjunk a kitűzött cél felé, s ösztöneinket alárendelve az ész parancsának, ne ámítsuk magunkat, hanem csakugyan a jóért tegyük mindig a jót.

A családi tűzhelynek szilárd talajnak kell lennie, de sohasem szomorú koporsónak, mely a gyermeket megfosztja az éltető levegőtől, elválasztja, elidegeníti embertársaitól és kizáróvá, egyoldalúvá, utánzó és minden kezdeményezésre képtelen, szokások rabjává alacsonyítja.

A fő cél a nevelésnél az levén, hogy a gyermekkel megszeretessük a jót, úgy annyira, hogy ő a jó cselekedetekben lelje

legnagyobb örömét, s azt könnyen, önkénytelenül tegye, legelső törekvésünk legyen őt megtanítani magán uralkodni tudni. Erre soha elég korán nem szoktathatjuk, mert ez a kulcsa az egész nevelésnek. Ha ez meg van nyerve, a többi már könnyű lesz, önuralom nélkül pedig a legjobb nevelés is sikertelen marad. A mint tehát az első szókat kezdi dadogni a csecsemő, indítsuk arra, hogy büszkeséget helyezzen abba, ha magát legyőzi. Az erkölcsi erő, az akarat csírában mindenkiben meg van kisebb-nagyobb mértékben. Csakis a boldogtalanok vannak attól tökéletesen megfosztva. És ezt az akaratot a gyakorlat fejleszti s ébreszti öntudatos erőre. Ha a gyermeket úgy szólván már a bölcsőben szoktatjuk arra, hogy magát le igyekezzék győzni, magának parancsoljon, ez lassan-lassan szokásává, természetévé válik, a lelki szabadság kezdetét teremti meg számára, melynek segítségé-

gével egykor tökéletes felszabadulását eszközölheti. Minden küzdelem, melyből az akarat győzedelmesen kerül ki, a többi győzelmeket biztosabbakká és könnyebbekké teszi. Az egyszer kifejtett erkölcsi erély soha sem vész kárba, mindig megtermi gyümölcsét. Az erély pedig minden erénynek rugója, s kivétel nélkül minden kötelesség teljesítéséhez szükséges ép úgy a cselekvés, mint a visszatartóztatáshoz meg a belső öszhang előidézésére. A gondolat-erő, akarat-erő, kiviteli-erő lényegben nem különböznek egymástól, mert az eszme, akarat és cselekedet, csak különböző fokozatok, ugyanazon láncznak különböző szemei. A tett külső és látható befejezése a láthatatlan szándéknak. A gondolat, szorgalmas és türelmes munkás gyanánt, lassan-lassan alakítja át az akarat rugóit, míg az kitör és tetté válik. Mind ennek közös eszköze az erély, a lelki erő. Az ember

megteremti cselekedeteit az öntudatos akarat hatalmával, ez az akarat nálla a teremtető erő, mely a gondolatot és érzést érvényre juttatja. Mert a jó szándék, melynek nincs elég ereje, hogy tetté váljék, semmi erkölcsi értékkel nem bír. És éppen a nemes irányú lelkek talán legtöbbet szenvednek az erkölcsi gyávaságtól, mely őket tehetetlenekké teszi. Jellem kell ahoz, hogy az ember saját énjét megtalálja és érvényre juttassa, s ön maga maradjon. Minden nagy jellem éltető lelke pedig az akarat eréye, ez az önteremtető erő bennünk.

Ezért oly oktalanok azon szülők, kik mindent megengednek, megtesznek a kisdedeknek, azon ürügy alatt, hogy még nagyon kicsinyek. Hisz ép akkor legkönynyebb őket suggestiv módon úgy terelni, hogy felébredjen bennök az akarat-erő. A mikor ellenben mindent megtesznek neki, leginkább azért, hogy csak ne sírjon, meg-

szokik nem magán uralkodni, hanem másoknak parancsolni, és ekkor az egész nevelés el van hibázva, azt nem is számítva, hogy mily keserűség tölti el a kis gyermek szívét, a midőn egyszerre az ő uralmának a határaihoz érkeznek, s a legnagyobb következetlenséggel megtagadják egyszerre tőle az eddigi engedelmességet. Ezt logikus kis ösztönével a legnagyobb igazságtalanságnak találja és méltán! így elkényesztette, a gyermeket akaratossá, mérgeggé teszszük és erkölcsi gyávaságot lehelünk belé. Pedig a magyar anyának, minden magyar anyának kivétel nélkül, épen hősiességet kellene lehelnie gyermekei szívébe. Mert szegény hazánk csak úgy fog magának életet biztosítani, úgy fogja missióját teljesíthetni a nemzetek nagy családjában, úgy fog magának érdemes helyet kivívni, ha ezután minden gyermeke hős lesz, ha minden gyermeke megvetve a nyo-

morult anyagi élvezeteket, a kényelem és puha élet aljas csábításait, hősiesen, küzdelmek árán is, öntudatosan fogja vezetni életét egy nemesebb, magasabb cél felé, s nem csak magáért, hanem a hazáért is fog élni. Kevesen vagyunk, és sokban nagyon elmaradtunk, kétszeres munka vár tehát mindenikünkre.

Attól pedig soha sem félünk, hogy igen magas ideált tűzünk ki az új nemzedékek elé, mert, és ezt a történelemből lehet látni, minél magasabbra helyezik az ideált, annál több buzgalommal tölti el azokat, kik azt megvalósítani igyekeznek. És hova tovább, annál inkább fogják a társadalmak észrevenni, hogy csak az igazán magasan lengő ideálok bírnak valódi vonzó erővel!

A gyermek testi fejlődésére nézve fődolog egészséges, rendszeres, egyszerű és

elég bő táplálék; a legszigorúbb tisztaság, mindennapi lelkiismeretes mosakodás, fürdés; elégséges alvás; s minél több mozgás kün, a napfényes szabad levegőn.

A gyermeket elkényesztetni valóságos bűn, mert az által okvetetlen betegessé, gyengévé teszik, azonban túlságosan edzeni akarni sem kell, főkép két éves koráig, mert még minden csak fejlődő állapotban lévén nála, a legnagyobb gondozást, ápolást igényli. Ez okszerű ápoláshiány magyarázza épen meg, miért oly rendkívül nagy a halandóság a kisdedek közt, két éves korig. Azontúl lehet a gyermeket, ha tökéletesen ép, lassan-lassan, észszerűen edzeni; fokozatosan arra szoktatni, hogy hideget, meleget eltűrjön, kisebb fájdalmakkal szemben hősie magaviseletet tanúsítson, s egy áltálján büszkeségét helyezze abba, ha magát akár testileg, akár szellemileg le tudja győzni.

A látás, hallás, tapintat és szaglás mind a folytonos és fokozatos gyakorlat által élesedik. Alkalmat kell nyújtani arra, hogy a gyermek minden irányban kifejtsen testi erejét, hogy mindig elköltse az öszszegyült tőkét és ezáltal ezt folytonosan gyarapítsa. A czélosítani kell az izmokat, akkor lesz a test a lélek méltó szolgája, nem pedig parancsoló kényúr.

Fődolog, hogy a gyermek egyszerűségben nevedekdjék fel, hogy minél előbb maga magát szolgálja ki, és meg legyen óva a puhaság, kényelemimádás, fényűzés végzetes, aljasító befolyásától. Ez okozza tulajdonkép leginkább az egyedek és nemzetek pusztulását. Ez a polgárisodásnak egy kinövése, a midőn az már útját veszítette, és a népeket többé nem a folytonos fejlődés, hanem a hanyatlás lejtőjére tereli.

Az elpuhult, kiszolgált, elkényesztetett, elbetegedett gyermek, ki küzdeni, eről-

ködni sohasem tanult meg, ki maga soha sem tett ki magáért, és születésétől fogva csak másokra támaszkodott, conventionalis, mesterkélts, természetellenes életet élt, már minden erkölcstelenség csiráit szívta magába, azon puhasággal együtt, a mely miatt később szeszélyeinek és ösztöneinek nyomorult rabja lesz. Mert az akarat a legfontosabb ható az egyed egészsége, ép úgy a szellemi mint az anyagi egészség fentartásánál. A míg minden rendben van az emberi testben, s élettani törvényeinek engedelmeskedik: az agyvelő, mely a működések központja, ép oly mértékben van a külső érzékek, mint a belső hatásoknak alávetve.

Azonban ha az egész szervezet összhangja felbomlik, az agyvelő inkább ki van téve egyik vagy másik életszerv visszahatásának, s a szabad akarat el lesz fojtva, csökken. Élet helyett tengődés áll be.

Ekkor következnek aztán: a pipa, kutya, ló, rhum, cognac, pezsgő, kártya és az erkölcstelenségek hosszú-hosszú sora, melyek mind hivatva volnának az akarat hiányában, az eltompult szervezetet felrázni, felkorbácsolni, de melyek egyszersmind mind lej ebb és lej ebb sülyesztik az embert, végre az állat színvonalán is alól.

Nagy veszedelem tehát a testet elpuhítani a gyermeknél, ellenkezőleg edzeni kell azt, egyszerű s inkább kemény, hősies nevelés által. Észszerű suggestio segítségével le kell győzni itt az öröklött hajlamok átkát, és már a bölcsőben kell a gyermek szívébe oltani azon nemes szenvedélyt, hogy hős akarjon lenni, nemcsak a harczmezőn, hanem főkép a mindennapi életben.

Nem elég tehát, hogy a gyermeket lassan-lassan minden testi mozgásban és ügyességben a lehető legnagyobb mér-

tépig kiképezzék, hanem kívánatos, hogy minden gyermek valami kézbeli ügyességben, valami mesterségben gyakorolja magát és azt tökéletesen elsajátítsa. Így ellensúlyozhatja legjobban a szellemi munkát, mely reá vár és a túlterhelhetetés veszedelmét.

A kezük munkájából élő embereknek néhány órai szellemi foglalkozás szükséges naponta azért, hogy emberek lehessenek és maradhassanak. Viszont az ülő életre vagy szellemi foglalkozásra szánt egyedeknek 2-3 órai testi mozgás szükséges a tiszta szabad levegőn arra, hogy az egyensúly fel ne bomoljék szervezetükben.

Tolstói, ezen túlzásai mellett, sokban oly élesen látó bölcs, azt hiszi, hogy minden embernek, kivétel nélkül, sajátkezűleg kellene földművelőnek lennie, a nap néhány óráján át. Bizonyos, hogy ez a legtermészetesebb és legváltozatosabb moz-

gás módja. És ha már ezen kívánatos feltevél a felnőtt emberekkel jelenleg el sem érhető, legalább a gyermekek számára kellene azt valahogy lehetségessé tenni.

Már Montaigne, Rabelais, Locke, Jean-Jacques Rousseau Pestalozzi és újabban Spencer hirdették a kézi és testbéli munka áldásos hatását a szellemi munka ellen-súlyozására.

Most már Amerikában, Angliában, minden iskolának asztalos-, lakatos-, kovács- és más ily műhelye van, hol a növendékek naponta erősítik izmaikat. Sőt Amerikában az Ithaca-i egyetemen, hol a hallgatók felső mathesist, bölcsészetet és történelmet folytatnak, oly ügyesen dolgozzák fel a fát és vasat, hogy 1880-ban, 15,000 forintért adták el gyártmányaikat és evvel a szegény tanulókat segíyezhették. Testi munkájok pedig semmiben sem akadályoztatta szellemi előhaladásukat, sőt ellenkezőleg azt elősegítette.

Franciaországban a Turgot-féle iskola állított fel legelőbb ily műhelyeket, és most mindenütt utánozzák ezeket. Mert átlátták hogy nem csak az egészség fentartására és az izmok erősítésére jó a kézi ügyesség, hanem még úgyszólván az élet valójával teszi a gyermeket érintkezésbe. Kézzel foghatóan látja, mit képes előhozni, megérti, hogy egy kis erőlködés, küzdelem kell minden alkotáshoz. Megízleli, mily édes valamit teremteni. Ez az élvezet erőt ad aztán neki, arra készíti, hogy megvesse a csupán anyagi, úgynevezett örömeit, megvesse a fájdalmat, a fáradságot. Szóval meg-edzi őt.

Nálunk még más, kiszámíthatlan használna a kézimunka elterjedésének. Megszüntetné talán a jövő nemzedék szeme előtt, a kézimunka ellen táplált előítéletet (a mi most már valódi anachronismus) és előhozná azt, hogy ezután mindenki

maga végezné a maga dolgát, ellentétben avval, ami eddig volt, mikor minden munkás ugyanis, csak azon törte fejét, hogyan kapjon valakit, a ki helyette dolgozzék, úgy hogy csak a legnyomorultabbak dolgoztak valóban, azok, kik már semmikép sem tehettek máskép. Elképzelhető, hogy ily feltételek mellett, mily jól volt a munka elvégezve, és mivel a munka minden gazdagság kútforrása egy nemzetnél, mily virágzó állapotot teremtett ez a hajlam az országban, mily hatalmassá kellett hogy tegye a nemzetet s mennyire vihette előre! A munka valódi szeretete azt is megértetné közvetve a gyermekkel, hogy minden értéke csakis önmagában rejlik. Fogna tehát igyekezni, egyéni erőlködést kifejteni, hogy saját benső értékét növelje. Nem fogna oly nagy súlyt fektetni a külsőségekre, ami leginkább erkölcsi éretlenségre vall. Inkább fogna mindent a maga bel-

becse szerint ítélni, és kissé háttérbe nyomva keleti és német-utánzásból támadt arisztokratikus ösztöneit, nem fogna oly gyerekesen hódolni a cím, rang, állás, üres fény és sallagnak, hanem megtanulná minden emberben az embert tisztelni, s általában mindennek belbecsét keresni.

És azért ne higyjük, hogy az ily keményen és hősiezen nevelt gyermek nem lesz boldog. Ellenkezőleg, minden gyönyörű egyensúlyban fejlődvén nála, semmi sem fogja lelki derültségét, gyermeki szíve tiszta örömét elhomályosítani, és valósággal fogja magát teljes mértékben élni érezni, fogja hallani önmagában azt a halk öszhangzatos dallamot, a mit a természet, törvényei szerint fejlődő életkeringés bennünk előhoz.

Még egyik főfeladat a nevelésnél, hogy az anya minél korábban igyekezzék gyer-

mekét művészsze nevelni, lelkébe művészi hajlamokat oltani, azaz képzelő tehetségét az igaz és szép törvénye szerint fejleszteni. Mert a képzelő tehetség a legelső adomány, a mely nyilvánul a gyermeknél.

Ösztönénél fogva alkotónak, teremtőnek, költőnek születik. Azért szereti a tündérmeséket, azért szereti az egyszerű játékokat, a maga által kiválasztott fadarabot, az általa összehordott kis homok buczkát, melyeket képzelő tehetsége a leggyönyörűbb színekkel és tulajdonokkal ruház fel. Nevelni kell tehát ezen képzelő tehetséget, mely nélkül soha senki sem lehetne később, sem költő, sem művész, sem hős, mert minden ihlet-sédnek, minden lelkesedésnek kútforrása. Ez ad szárnyakat a léleknek. Az igaz művész megérti e világon mindennek a rejtett szellemét és szolidaris, öntudatosan öszhangzatos életet él az egész világegyetemmel. Az igaz művész ennél fogva jobban

tud szeretni, jobban tud bámulni és erkölcsösebb, magasabb röptű életet képes élni. Baco azt állította, hogy a művészet annyi, mint az emberi lény, melyhez még hozzáadják az egész természetet (ars, homo additus naturae) talán még helyesebben mondva az igaz nagy művészet az: maga a socialis élet, minden nemesebb vágyaival minden aspiratioival, mely magában öleli az egész természetet, az egész világegyetemet, és az embert végkép kiragadva röghöz szegzett önzéséből, mintegy látnokká, öntudatos értő lényyé avatja. Azért most már nem is képzelhető valóban művelt ember művészi érzék nélkül. A művészi érzék hozza leginkább elő azt, hogy az ember szellemi és erkölcsi életet képes élni. Az esztétikai élvezetek, a melyek megtöltik a lelket, kimondhatlan arányban nagyobbítják az élet intenzitását, a mellett nevelik a társias rokonszenvet. Mert míg a

közerkölcsiség az emberi szellem vezető eszméit, a különböző akaratokat van hivatva egyesíteni ugyanegy cél felé irányozni, addig a művészet az érzelmeket, a lelki benyomásokat igyekszik öszhangba hozni, az egyedet egyetemes életre ébreszti nem csak az eszmék és hiedelmek, nemcsak az akaratok és tettek, hanem még és főképen az érzelmeik és lelki benyomások harmonikus összeolvadása által.

Ha az anya korán igyekszik gyermekeibe művészi érzéket oltani, a későbbi időkre rendkívül megfogja könnyíteni rájuk nézve a tanulást, úgy, hogy ellensúlyozni lesznek képesek egykor azt az iszonyú száraz modort, a melylyel legtöbbször nálunk az iskolákban a tudományokat általában beadják, soha sem szólva sem a növendék szívéhez, sem lelkéhez, sem képzelőtehetségéhez, sem gondolkodó képességéhez, hanem egyedül csak emlékezőtehetségét terhelve.

Használják ugyan a szemléltető módszert az elemi iskolákban s így kézzelfoghatóbbá teszik a gyermek előtt a tananyagot. Azért is jobbak az elemi iskolák a középiskoláknál. Később azonban a szemmel látni sem volna elég, még azon kívül a növendéknek a dolgokat szívével, lelkével, képzelmével meg is kellene értenie, eszével, gondolkodó tehetségével kellene keresnie az okozatokat, a dolgok összefüggését, főkép nemcsak passiv, hanem activ szerepet kellene az iskolában játszania, úgy hogy a tanítás főleg ébresztőleg haszon reá. Ezen eszménytől nagyon távol állunk még. Az anyától függ ezen bajon részben segítni. Mert azon gyermeknek, a ki művészi hajlamokkal van megáldva idegrendszere harmincz százalékkal lévén kiterjedtebb, fejlettebb és finomabb, a minden művészi érzéktől megfosztott gyermekénél, természetesen sokkal fogékonyabb

is lesz, maga magától életet fog bele vinni a legszárazabban előadott tantárgyakba is, mivel önkénytelenül az eszmét fogja keresni, a sok tény és adat halmaz alatt, az összefüggést a lényeket, lelkének húrjai rezegni fognak tudni az általános, collectív élet minden nyilvánulásánál.

Csakhogy fájdalom, a szépnek helyes érzete csak akkor mutatkozik az egyednél önkénytelenül, midőn több és több nemzedék csiszolása következtében, azt örökségül nyerte már. Az érzékek fogékonysága az idegrendszer finomodása, az érzelem fenkölt nemessége, a helyes ízlés, leginkább csak örökség által adhatók át. De ha nem is lehet minden gyermekből egyszerre művészt nevelni, lehet a képzelőtehetséget gyakorolni, fegyelmezni, és a szívbe minél több és termékenyebb nemes eszmék csiráit elhinteni, s azon feltett szándékot, akaratot oltani a lélekbe, hogy kedve

legyen a szépet mindenütt feltalálni és azt bámulni.

A mennyiségtan, természettan, vegytan úgy sem lehetnek lélekképző ismeretek. Ha az anyának sikerült művészi érzéket oltani gyermekeibe, akkor, ha bár úgy fogják is nekik tanítani később a földiratot, történetet, irodalmat, mintha ezek is csak mennyiségtan, természettan és vegytan lennének, miután lelkek, szívök, képzelőtehetségek már fel lesznek ébredve, maguktól is megfogják találni a tantárgyakban azt, a mi valóban szép és lélekemelő és távol attól, hogy elmenjen a kedvök a tanulástól mind inkább és inkább lesznek képesek örökre, valódi szellemi életet élni.

Az eszméken kívül a művészet az érzelmekre is nagy hatást gyakorol, mert van egy foka az esztétikai élvezeteknek, a

hol a szép összeolvad a jóval: jobb és nemesebb lesz az, a ki tiszta szívből, elragadtatással képes bámulni, s ilyenkor a szépet érezni annyi: mint jobbnak lenni és magát bensőleg szépíteni.

Azon ifjú teremtés, legyen az leány vagy fiú, kiben valódi művészi érzék lesz, ösztönszerűleg fog undorodni minden aljastól, minden közönségestől, minden banálistól. Megteremti saját személyiségét. Önmaga lesz. Míg a művészi érzéktől megfosztott egyének egytől-egyig mind utánoznak, majmolnak, ügyetlen álczát viselnek. A leányok modorosak, mesterkéltek, álműveltséggel, ál-udvariassággal, ál-nőiességgel és ál-szeméremérzettel, üresek és csi-szolatlanok. Sokszor pedig eszökkel és lel-
kületükben romlottak, ha tényleg nem is azok. Főkép a kisvárosokban hol a szeméremérzetet oly nevetséges módon értelmezik, egészen ellentétben a valódi mű-

veltséggel. Feledik, hogy a szemérem érzet oly kényes, oly titokteljes, oly elillanó valami, hogy egyedül csak az igaz tisztaságnak gyönyörű virága, hanem ha azt bonczolgatják, méregetik, elemezik, akkor végkép eltűnik és ál-szemérem áll be helyette, a mi már maga szellemi erkölcstelenség. A tisztának minden tiszta. Ha annyi bástyával, nehezékkal kell azt a tisztaságot megőrizni, az már nem tisztaság.

És tényleg a kisvárosi leányka már korán be van így szennyezve. Megfosztják őt a szemérem nevében, az emberi lángész legremekebb termékeitől, melyeknél a szép érzete felébredhetne benne és határozottan megóvhatná lelki tisztaságát, és elmondják előtte a város minden pletykáit és scandalosus történeteit, úgy hogy a legaljasabb módon lesz beavatva mind abba a mit másfelől oly nagy hűhóval és ügyetlen buzgalommal rejtenek előtte, az

emberi szellem legremekebb nyilvánulásaiban.

A fiuk se lennének talán mindnyájan oly nagyon egyformán csúnya mintába öntve, a midőn a collégiumból kilépnek, ha egy kis művészi érzék volna bennök. Nem majmolnák egymásról azt a durva rossz modort, a mely úgy látszik nálunk egy-egy nagy középiskola privilégiuma, és mely a növendéknek annyira második természetévé válik, hogy ha később kitűnő ember is válik belőle, e rossz modort nem képes magáról lerázni, és messziről kirí belőle midig az egykori collegista. Legalább én azt tapasztaltam, hogy az oly ifjak, kik művelt, művészi érzékkel megáldott családból származtak, nem estek az általános ragály alá, és nem negélyezték sem azt a mindent megvető mesterkélty betyárságot, sem azt a tudatlanságból származó skepticismust, sem azt a cynikus ön-hitt fegyelmetlenséget, a melylyel a leg-

többen azt akarják kimutatni, hogy nekik minden szabad, és voltaképen azt mutatják ki egyszerűen, hogy neveletlenek és műveletlenek. Nincs több művészi érzékek, mint egy darab faragatlan fában.

Mert a magyar népben meg van a művészi hajlam, de ez még csak ösztön nála, a mint városi polgár lesz belőle, elveszti ezen ösztönt, ép úgy mint a csodagyermek, a kik fejből hihetetlen számvevőket tudnak igen gyorsan véghez vinni. De ez is náluk csak ösztön, és ha komolyan kezdenek tanulni, elveszítik ezt az ösztönt és gyakran eleinte kevesebbre mennek, mint más rendes tanuló. És valóban, tagadhatatlan tény, hogy az öntudatnak és akaratnak bizonyos közreműködése szükséges ahhoz, hogy a mi eleinte csak érzékeinkre gyakorolt öntudatlan, kellemes hatást, feljusson az esztétikai élvezetig és minket intenzívebb, szellemibb, öszhangzatosabb életre ébresszen

Ki tudja, hogy ha az ifjúban még erőteljesebb lenne a szépnek helyes érzete, ha ösztönszerűleg is undorodnék minden sártól és mocsoktól, nem tartaná-e vissza őt ez az érzés még az erkölcstelenségtől is?

Mindenesetre nemesebb, magasabb rendű élvezetekre lesz képes. A műveletlen ember, ha mulatni akar, barommá változik, leiszsa magát, vagy erkölcstelenségbe sülyed; a mint felemelkedik az ember az alsóbb életszervek működésétől a felsőbbekig, az élvezetek kevésbé önzők, kevésbé kizárólagosak, önzetlenebbek, sociálisabbak, általánosabbak lesznek. Az igaz művész általános szellemi, erkölcsi élvezetekre is képes, érzi azt a benső köteléket, a mely létezik a személyes és collectiv élet között, és a szép élvezete őt egy magasabb rendű életre ébreszti, magasabb eszményt képes magának alkotni, és igaz művész gyanánt a szerint faragja saját lelkületét, saját énjét.

Később, a mint a gyermek fejlődik, mindig több és több szabadságot kell neki engedni. Hadd tanuljon meg minél előbb önálló lenni, a jó és rossz közt helyesen választani. Ha mindig jóra volt szoktatva, ha nem szóval mondták neki, hogy legyen igazságos, mértékletes, egyenes szívű, erélyes és szerény, a midőn e szavak jelentőségét még nem érthette, hanem már akkor oly helyzetbe tették, hogy neki igazságosnak, mértékletesnek, egyenes szívűnek, erélyesnek és szerénynek kellett lennie és abban örömet talált, úgy hogy az második természetévé vált, később öntudattal is mindig ugyanazon irányt fogja követni.

Mert minden felvett szokásnak bizonyos iránya van, s tudunkon kívül ezen irány fele késztet bennünket. Minekutánna pedig titkos ösztön bennünk, hogy cselekedeteinket öszhangba kívánjuk helyezni gondolatainkkal, a szokások még gondolat-

menetünket is megváltoztathatják. Mert a lelkiismeret csakis helyes, öntudatos fejlődés által marad az igaz úton, ellenkező esetben tökéletesen félrevezethető, sőt még ki is irtható.

Azért oly fontos, hogy a gyermek szívében, nem üres, az öntudatig nem hatolt szavak, de vérévé vált, erős, helyes erkölcsi meggyőződések legyenek, melyek később megvédhessék őt a rász példák, a rász szokások, az élet minden csábításai ellen. S a míg az erkölcsi érzék ki nem fejlődött, azért szükséges, hogy a gyermek egészséges légkörben nőjön fel, csak jó példát lásson, jó olvasmányokból táplálkozzék, csupán helyes, hozzáillő beszélgetéseket halljon, szóval oly befolyás alatt legyen, hogy csakis jó szellemi szokásokat vehessen fel.

És addig, míg nem tud még önálló lenni, tartsák meg őt, legyen leány vagy fiú, a családi tűzhelynél.

Bizonyos, hogy a fiúknak különösen, szükséges a nyilvános élet súrlódásához szokni. De nem igen korán. Mert az iskola főképp mostani szervezete szerint, nem nevel, csak tanít, a gyermek sokkal több rosszat lát maga körül, mint jót és ha hazulról nincs eléggé fölfegyverkezve a rossz ellen, nem fog tudni a rossz példának ellenállni.

Semmi sem oly ragályos, mint a példa. Természeti szükség ugyanis az emberi lényre nézve, hogy magát összhangba helyezze környezetével és társai helyeslését megnyerje. Ez egyszersmind az ember önző hajlamai és legfelsőbb tulajdonai következése. Annyiban önző, hogy a létért való küzdelemben, mintegy saját biztonságunk kívánja, miszerint a többséggel ne daczoljunk. De másfelől az egység, az összhang utáni epedés, lelkünk egyik legnemezebb tulajdona. Hogy egészséges legyen a

légkör számunkra, egyenlőknek kell hogy érezzük magunkat az egyenlők közt. Hát ha nincs egy gyermekben erősen kifejlődve a tökéletesedés utáni vágy, ha nem tud magán uralkodni és magát észszerűen vezetni, nem állhat ellen a rossz példának. Annál is inkább, hogy a többséget bántja az erkölcsi felsőbbség s a gúny fegyverét használja, hogy mindenkit lerántson a maga színvonalára. Mintegy érzi, hogy a megzabolázott ösztönök mily hatalmat adnak a szellemnek és az erkölcsi tisztaság hogy megóvja a szívnek örök ifjúságát, hogy megóvja a lelket a kiszáradástól vagy részleges rothadástól, ezért nem tűri meg maga körül ez erkölcsi felsőbbséget. Jól felfegyverkezve kell tehát a többség közzé jutni, s a míg a fegyverek nem készek, maradjon a gyermek a családi tűzhely mellett és csak kiválasztott és hozzá hasonló barátokkal és barátnőkkel érintkezzék. Tegyük gyakran

próbára lelki erejét, kötelesség érzetét, becsületét.

Legyen minden család házi istene a régi tiszta igaz magyar becsületézés. Tanuljon a gyermek azért élni és ha kell, azért meghalni tudni. Legyen szívébe vésve, hogy erélylyel minden egyebet meg lehet szerezni e világon, de annak, a ki becsületét gyáván eladta, annak még egy Isten sem adhatja azt vissza. Akkor szent lesz a tűzhely és annak emléke tündökölni fog mint egy vezér-csillag az élet egén a legviharosabb, leggyászosabb percekben is!

NEGYEDIK FEJEZET.

A nő mint önálló, független lény.

Vannak oly nők is, kik nem azért mintha félték volna a reájok háramló kötelességektől, a mi gyávaság lenne és aljas lélekre mutatna, hanem az élet bármily más döntő körülményeinél fogva, családot nem alkothattak, (a mint hogy nem is alkothat családot minden nő, miután kevesebb férfi születik mint nő, s azok közül is sokan meg nem házasodnak) vagy pedig korán özvegységre jutottak és nem lévén gyermekeik, magányos életre vannak kárhóztatva. Ezen önálló, független nőknek

a legnehezebb szerepök van a társadalomban. Főképp nálunk, hol általában a nőben nem tisztelik még eléggé az embert. Az ilyen nőknek talán legtöbb szükségök van a közérényekre. Egyszer önmagukra nézve.. Mert minden élet egységét, költészetét, sőt lehet mondani egyetlen felsőbb éltető erejét képezi, főképp a nőknél: az önfeláldozás, mely nélkül az élet rideg, kopár, cél nélküli, s a lélek kérlelhetlen ürességében a legborzasztóbb ragály, az unalomkór martaléka lesz. Azon nő tehát ki kedveinek nem élhet, éljen hazájának, a társadalomnak, az emberiségnek. Bár mily szerény és majdnem észrevehetetlen lesz működése, azon tudat, hogy másokért fárad, éltető fényt fog vetni egész életére.

Továbbá a nő gyöngéd teremtés, ki nek szüksége van az életben valakire támaszkodhatni. Reá nézve tehát az egyedüllet még természetellenesebb mint a fér-

fira nézve. Ha nincs a ki segítsen neki az élet terhének elviselésében, helyezze magasabbra ideálját, válasszon tisztábbat, nemesebbet, és ekkor ezen ideál összeolvadva a legönzетlenebb emberszeretettel, erőt fog neki adni, tette fogja buzdítani, kijelöli számára a követendő utat, kiszabja teendőit, hasznos munkássá avatja. A munka, bárminő rendű legyen is. csak képességeinknek, hajlamainknak feleljen meg, már magában vezércsillag szerepet játszhatik életünkben, csak hogy a munkát a munkáért szeressük. Akkor jóltevő kötelékeket sző körülöttünk. Mert hiába szükségesek a kötelékek a gyarló emberi lényre nézve, csak hogy áldásos kötelékek legyenek és maga válassza s teremtsen azokat önmaga számára, szabadon.

A munka azon kívül a társadalmi testvérségről ad nekünk fogalmat, azon öntudatos szolidaritásról a melynélfogva össze-

köttetésben állunk minden lényvel, és részt vehetünk a személyünket közvetlen nem is érdeklő örömökben és bánatokban. Ezen tehetség, saját énjéből kivetközhetni, a nő tagadhatlan felsőbbsege, éhez forduljon tehát, hogy magának magához méltó helyet foglaljon el a társadalomban, igyekezzék rokonszenvezni az egész természetel, annak titkát keresni, hozzájárulni annak tökéletesbitéséhez, s így megszabadulva önzésétől éljen általános, collectiv életet, akkor felderül egén az a vezércsillag, melyet követhet, melyben bízhatik, melyre úgyszólván támaszkodnánk, s mely megőrzi számára a szív és lélek örök ifjúságát.

Nincs korunkban hatalmasabb tényező a haladás előmozdítására, mint a szövetség, mely a tizenkilencedik század kez-

deményezésére jött létre mindenütt. Hajdan a tudatlanság, az előítéletek, a közlekedés nehézségei vagy épen lehetetlensége nem engedték meg az embereknek, hogy egymással szövetkezzenek. Ma már szövetkezés nélkül semmit sem érhetünk el. Ezer és ezerféle szövetség fogják nemsokára az egész földet borítani, megvédve az egyesek biztonságát a jelenben és a jövőre nézve, és teljes szabadságot biztosítván számokra, azon közössé tett társadalmi erő által, mely oly kimondhatlan hátaim as. Csekély hozzájárulást követelnek e szövetségek az egyesektől és megengedik nekik, hogy abba szabadon beálljanak vagy kilépjenek, szóval támogatják őket, a nélkül, hogy elnyomást gyakoroljanak rájuk. Mert itt a különböző szabadságok szövetkeznek, nem azért, hogy feláldozzák e szabadságot, hanem ép ellenkezőleg, hogy azt megerősítsék és kiterjesszék.

Az emberek főképp három irányban szövetkezhetnek. Közössé tehetik gondolataikat, értelmöket, továbbá akaratukat, és végre érzelmeiket.

A közös gondolatok és eszmék szabad szövetkezését főképp a közös munka hozza létre. Az emberek oly véghetetlen változatosságot mutatnak fel physiologiai és pszichologiai tekintetből, hogy őket egy mintába akarni önteni teljes lehetetlenség, hanem ha ugyanegy munkát végeznek, ugyanegy közös cél felé törekednek, akkor összesimulnak és önkénytelenül hajlandók egymással szövetkezni. Mert bizonyos szolidaritás létezik az emberi elmék közt, és azok kiknek közös a céljuk, vonzódnak egymáshoz, meg szeretik egymással osztani élvezeteiket és fáradságaikat, a felfedezett igazságokat vagy a még fenmaradt tévedéseiket. És hasznos, hogy ezt tegyék, csak arra ügyeljenek, hogy kizárok ne legyenek,

hogy egymást túl ne becsüljék, vagy hogy túlságosan egymásba akadva, egymást fel ne tartóztassák, mert ekkor nem a haladást, hanem a megállapodást hoznák elő.

Így keletkeznek a tudós társaságok, melyek aztán a nép közt is terjesztik a tudományos eszméket és hasznos feltalálásokat, terjesztik a világosságot. A jelenlegi tudománynak, hogy mind tovább és tovább fejlődhessék, szüksége van arra, hogy mind inkább népszerű legyen; csak kiterjeszkedve haladhat tova, mint azon óriási folyók, melyek mind szélesebbek lesznek, a mint távoznak eredetök vidékeiről.

A tudománynak egyik előnye, hogy a közepes tehetségeket is felhasználhatja. Egy rász költő majdnem égj nulla a társadalomban. Semmit sem használ, míg a tudomány lángeszzei köré csoportosulhatnak a legegyszerűbb szellemek is, mindenki le-

rakhatja a maga kis követ és tehetségéhez, hajlamához képest, hozzájárul a polgárisodás leronthatatlan bástyáinak felemeléséhez.

A vulgarisatio nagy művéhez legalcalmasabb a nő, mert nála a tudás nem bénítja meg a természeti ösztönöket, bizonyos tekintetben közelebb áll a gyermekhez, a néphez, jobban tud az ő nyelvén szólni és a bonyolódott eszméket egyszerű szavakba önteni. Aztán ritkán lesz belőle kizárólag szakember. Főkép ha tevékenységi erejét jól felhasználja: érző, szerető lény marad. Reá nézve egy-egy új igazság, melynek nyomára jön, új láthatárokat derít fel számára az emberiség lelkületében, s a mint jobban ért mindent, jobban is szeret. Ez a szeretet azonban nem teszi vakká. Activ szeretete emelni kívánja azt, a mit szeret, ez lelkesíti, ez bírja tevékenységre.

Így a magányos nő, ha nem is kény-

telen mindennapi kenyerét megkeresni, másokkal szövetkezve felhasználhatja erejét az igazság, a tudomány szolgálatában, a haza és emberiség javára.

Törekedhetik például arra, hogy a gyermekek ne nőjjenek többé fel az ő közepében teljes tudatlanságban, rábeszélheti a szülőket, hogy azokat is küldjék iskolába. Továbbá szorgalmasan látogathatja azon elemi iskolákat, melyekre némi befolyást gyakorolhat. Buzdíthatja a tanítókat. Maga is taníthat vagy olvashat hetenként egy pár órán át a tanulóknak, kiknek buzgalma ez által rendkívül fel lesz serkentve. A szegény tudatlan népet is veheti pártfogása alá, megnyerve annak bizalmát, helyes tanácsokat osztogatva, megszabadítva őt a babonától és a helyett valódi magya-

rázatot adva mind arról, a mit fel nem foghat. Terjesztve közte a hasznos ismereteket, a világosságot, emelve őt egy kissé magasabb eszmény felé, gondoskodva arról, hogy nemesebb szórakozásai legyenek, s főképp arra indítva őt, hogy helyesebben lásson és jobban tudjon magán segíteni. Néha egy jó időben elejtett jó szó sok szerencsétlenséget akadályoztathat meg. Az emberek most még sokkal szerencsétlenebbek, mint a milyen rosszak. A szerencsétlenekkel kevés ember foglalkozik, mert mindenki leginkább önmaga által van elfoglalva. Az önzetlen, művelt, nemes lelkű nő, mint a Jóság maga, jutalmat nem várva, kisugározza maga körül a jót, az igazat, s igyekszik az embereket jobbakká, boldogabbakká tenni.

Vagy ha nem érez magában hajlamot az apostolkodásra, és a tudományt egyedül a tudományért szereti, szánja életét egy-egy kér-

dés tanulmányozására és másokkal szövetkezve, azon ágát a tudásnak igyekezzék valami úton-módon a nagy közönség közt terjeszteni.

A szövetkezésnek második módja, ha az emberek akaratukat teszik közössé és szabadon egyesülnek a végből, hogy embertársaikat megsegítsék szenvedéseikben, megszabadítsák őket bűneiktől, tévedéseiktől, őket testileg és lelkileg egészségesebbé tegyék, erkölcsösítő, tökéletesedésre serkentő eszméket terjesszenek el közöttük. Ez a testvériség érzetének legnemesebb nyilvánulása. Az ki valóban ember, a legmagasabb értelemben, nem csak azt mondja „semmi a mi emberi, nem idegen reám nézve”, hanem még: „semmi a mi csak él, szenved és érez, nem idegen reám nézve.”

Egy ind költő, beszéli a legenda, egy-

szer egy madarat látott, mely sebesülten hullott lábai elé, épen a halállal vívódott. A költő szíve fájó sóhajjal telt meg és dobogásával a haldokló kis madár vergődését kísérte: ezen mértékbe öntött panaszból, e rythmusos zokogásból született meg legelőször a vers, a költészet.

És valóban a szájalom a szívnek legnemesebb ihlete, s az ily ihletett szívek egyesüléséből ekkor igaz világosság fakad. Az általános rokonszenv mind fokozódni fog az idővel a következő nemzedékekben. Az emberek mind jobban fogják tudni magokat másokkal azonosítani értelmök és szívök által. Jobban, helyesebben fognak mindent megérteni. Érezni és tudni fogják, hogy az önzés megtagadásában és az élet gazdag túláradásában kell keresni azon élvezeteket, melyekért valóban érdemes élni. Minden őszinte és lelkes embernek, meggyújtott lelki erélyt fog kellene elköltenie, s fogja

hinteni maga körül a nemes eszméket és a jó magot. Azon boldogság után, melyet érezünk valamely igazság felderítésére, nincs édesebb az emberi szívnek, mint ezen igazságot terjeszteni, hirdetni, azt lelkéből kisugároztatni.

Ha némelykor oly könnyen adjuk oda egész életünket egy eszméért, ha oly hamar vagyunk készen azért meghalni, ez onnan van, hogy az az igazság, mely lelkünket megragadta, még sokkal inkább képviseli valónkat, mint mi magunk és ezért szívesen halunk meg érte, mint mind azért, a mit magunknál jobban szeretünk.

Sőt ez csalhatatlan mértéke az emberi léleknek. Az ember maga magát és eszményét Ítélni meg, ha azt kérdi önmagától: kiért, vagy melyik eszméért lennék kész életemet odaadni? — Az, a ki ily kérdésre nem felelhet, annak üres a lelke, soha semmi nagyot nem fog érezni vagy

tenni ez életben, mert nem képes saját önzéséből kivetkőződni, meddő lesz és tehetetlen, egy perez sem lesz életében, a miért igazán érdemes lett volna élni.

Az őszinte és lelkes ember agyában nincs egy eszme, a melynek ne lenne tar-sias jellege, a mely ne bírna bizonyos sugárzó erélylyel, a melylyel saját énjén kitérje, másokra hat. A következő nemzedékek tehát ép oly lelkesedéssel fogják majd az igazságokat hirdetni, mint a milyen szenvedélylyel keresik azt most néhányan: Fogják igyekezni felkölteni a nagy közönségben a jó és igaz iránti lelkesedést, fogják igyekezni a szívek és lelkek színvonalát felemelni az egész társadalomban, főkép a legnyomottabb, a nyomorúságban vergődő osztályokban. És akkor erkölcsileg nagyot fog haladni a világ.

Mert panaszkodnak, hogy erkölcsileg mily kevés haladás történt a társadalmak-

ban a legrégebbi idők óta, de hát ugyan mit tettek e haladás létrehozására? Mindig csak a társadalmak legfelületén mutatkozott a polgárisodás, de be nem hatolt a nagy tömeg rétegeibe. E század eleje óta kezdik a népet többé-kevésbé tanítani, hanem lélekemelőleg még sem igen tudnak rá hatni. Csak a legutóbbi időkben kezdenek létrejönni azon szövetkezések, amelyek azt tűzik ki célul. És ebben talán még meg is előzhetjük a külföldöt, ha a magyar nők ezt akarják, mert ők mindig és mindenkor tudtak élni a hazáért.

A nemzetek, ép úgy mint az egész világegyetem folytonos evolution mennek keresztül. Megállapodás nincs a természetben, a mi nem fejlődik, az hanyatlik. Ezen evolutiók némelykor a természet törvényei szerint mennek véghez, és ekkor mind fejlődik a nemzet; máskor útjokat veszítik, a törvények ellenében történnek, és ekkor

részleges hanyatlást okoznak. Mi, magyarok kik némely dologban még hátra vagyunk, nyugot Európához képest, kísérvük figyelemmel ezen evolúciókat a különböző' népeknél, vegyük át azt a mi valóban előbbre viszen, és tartózkodjunk mind attól, a mi hanyatláshoz vezethet.

Az altruistikus érzelmek, a melyek hova tovább mindig több meg több tért foglalnak, bizonyára az áldásos befolyások közé sorozhatók. A valódi erkölcsiség ezután nem csak az élet intenzitásából fog állni, hanem még az akarat intenzitásából is, a mely az általános akaratba törekszik beleolvadni, így a jövő nemzedék erkölcsisége mind inkább és inkább napfényre fogja hozni az egyed társias oldalait, valamint az egyed növekedő függetlenségét és értékét a társadalom kebelében, szóval a társias és személyes erők öszhangját, az élet legbensőbb valójában.

Az ily szerető akarat viszi előbbre a világot, előhozza, hogy az eszmény végre megvalósul, összeköti a múltat a jövővel, hitet ad és reményt. Hogyha Pandora szelenczájének fenekén megmaradt a türelmes Remény, ez nem onnan van, hogy szárnyait elveszítette, és el nem hagyhatná az embereket és e földet; hanem onnan van, hogy mindenek előtt szánalomból, és önfeláldozásból áll. így remélni az annyi, mint szeretni, és szeretni az annyi, mint türelmesen tudni várni azok oldalán, a kik szenvednek!

A jótékony nőegyleteken kívül, melyek már mindenfelé léteznek, alakíthatnának főképp az önálló, családtalan nők, más, nem csak alamizsnát osztogató, hanem erkölcsibb értékű társadalmi jellegű egyleteket,

illetőleg szövetkezeteket, olyanokat például, melyeknek célja lenne munkát szerezni azoknak, kik szeretnének dolgozni, de nem tudják, hogyan kapjanak munkát. Olyanokat, melyek betegápolónékat nevelne és tartana, hogy a szegényebb sorsú betegeket otthon segívezzék, a Veres-kereszt működése mellett. Másokat, melyek azon szerencsétlen gyermekeket vennék pártfogás alá, kik nem részesültek kellő testi vagy erkölcsi ápolásban, kiknek szülei roszak, kegyetlenek vagy erkölcstelenek. Egy nő, Kergomard Paulina asszony alakított egy ily szövetkezetet Franciaországban. A francia nők szövetkezete ez, a mely még új törvényt is eszközölt ki a mártír-gyermekek érdekében a törvényhozó hatalomtól. E törvény értelmében a szövetkezetnek joga van szüleitől elvenni az oly gyermeket, kivel roszul bánnak és vagy családokhoz beadni vagy állami intézetekben neveltetni az egye-

sülét gondos felügyelete, ellenőrzése és támogatása mellett. Két év lefolyása alatt 1300 gyermeket mentett így meg ez a társaság s igyekszik belőlük derék, becsületes polgárokat nevelni. Hogy ez minő jótétemény, azt nem is szükség hangsúlyozni. A szerencsétlen gyermek kétségbeesése, korának könnyelműsége daczára, talán a legborzasztóbb, mert a gyermek még nem tudja, hogy minden változik e világon, és szenvedéseihöz a véghetetlenség érzete fűződik.

Nálunk még oly szövetkezetek is keltenének, melyek a szegénysorsú anyákat buzdítanák arra, hogy kisdedeiket jobban, okszerűbben ápolják. Sok szegény asszony nagyon is könnyen veszi gyermekeinek a halálát, sok meg oly oktalan, hogy mintegy szántszándékkal teszi betegessé, nyomorulttá kis gyermekét.

Olyan szövetkezetek is rendkívül szük-

ségesek volnának, melyek a munkásokat és nép embereit visszatartanak a sok pálinka ivástól és részegeskedéstől. Nem prédicatiók által, a minek nem igen van hatása, hanem tényleg oly lekötő vonzó szórakozásokat nyújtva nekik, oly mulatságokat rendezve számokra, melyek elvonnák őket a korcsmától és megértetnéd velők, hogy más örömek is vannak számukra, mint magokat barmokká lealjasítani.

Más szövetkezet azt tűzhetné ki célul, hogy a társadalomban az ember minél kevésbé aknázza ki az embert, hogy a hatalmasabb vissza ne éljen az elnyomottal. Nálunk, hol még annyira meg van az előítélet a munka iránt, majd senki sem végzi maga a maga dolgát, csak dirigál, s tényleg a munkát magát, más, nálánál szerencsétlenebb nyomorultabb lény vagy gyermekek által végezteti. Ezekkel aztán visszaél, alig fizeti és agyon csigázza. Ez

rendkívül demoralizáló, főképp még arra nézve a ki ily barbár módra kiaknázza embertársait. Ugyan másutt is vannak tanoncok a munkások mellett, hanem azokat tanítják, nem dolgoztatják magok helyett az ököljog nevében. Másutt például a kocsis maga vakarja lovait és mossa a kocsiját, a szakácsné maga tartja rendben konyháját és végez el mindent a főzés körül, a házmester maga sepri ki az udvarát stb. stb. stb. Nálunk, mindenkinek még cseléd kell, mert azt hiszi, hogy akkor úr ha parancsol és henyél. Így a munka rosszul is van végezve, aztán fél annyi munkát végeznek általában, mint a mennyit lehetne, s az ország kétszer oly szegény lesz. Pedig az ember csak ott tökéletesen ember, hol egyszersmind lelkiismeretes munkás, hol megértette a munka áldásos befolyását és tudja, hogy épen a munka képezi az ember felsőbbségét az állat, a

művelt ember felsőbbségét a vadember felett.

Angliában oly egyesületek is vannak, melyek a börtönből kiszabadult embereknek igyekeznek munkát szerezni s őket a jó útra terelni.

Szóval mindenütt hol valami igazságtalanság felmerül, (és hány igazságtalanság megy még végbe a mai társadalmainkban!) alakulhatna azonnal egy szövetkezet annak orvoslására, nem annyira pénzbeli áldozatok árán, mint inkább személyes erkölcsi befolyás, személyes fáradozás, személyes érintkezés útján, hogy kiki személyesen tegyen ki önmagáért és érezze az áldásos tevékenység jótékony hatását, mely csak akkor áldásos önmagára és másokra nézve is, ha azt magunk visszük véghez, buzgalommal, odaadással.

És épen ezért kerültem itt az egyetlen elnevezést. Nálunk rendkívül sok egy-

let van, túlon túl sok, és az eredmény, melyet felmutatnak talán nem felel meg annyi fáradtságnak. Mert többé-kevésbé mind kis országgyűlések akarnak lenni. Megválasztják az elnököt, alelnököt, választmányi tagokat, jegyzőt. Jegyzőkönyvet vezetnek, dictiókat tartanak, a lehető legnagyobb ünnepélyességgel. Harmadfél óráig tanácskoznak azon, a mit öt percz alatt el lehetne igazítani. És az erők legnagyobb részét ezen szertartásos formákra vesztegetik. 3-4 ember dolgozik valóban, a többi csak nagy ünnepélyesen és szertartásosan ülészik, dictiózik vagy teszi magát mintha a többieket hallgatná, országgyűlést játszik.

Pedig ép megfordítva kellene tenni. Ki kellene szabni egymás közt a munkát, aztán ülészik helyett dolgozni kellene, és csak annyiszor ülészik a mennyiszer mulhatatlanul szükséges, hogy épen együttesen működjenek. Ekkor is minél rövideb-

ben kellene végezni, lemondva a parlamentáris dictiókról, és ünnepélyességről, mint oly munkások, kiknek az ideje drága, rögtön ismét dologhoz kellene fogni, az erőt a lényegre használva fel nem pedig a külformákra vesztegetve azt.

Állatvédő társulatokra is nagy szükség volna országszerte, mert az a sok kegyetlenség mit az állatok irányában léptenyomon kell látni mindenféle, városon és falun, elkeseríti a művelt ember szívét, és a műveletlent pedig még tovább tartja meg a barbárságban.

Harmadik módja a szövetkezésnek, az érzelmek kapcsán jön létre. Az emberek szabadon egyesülnek, hogy közösen felsőbbrendű és, ennél fogva, erkölcsösítő, serkentő esztétikai élvezetben részesüljenek.

Hova tovább, annál több ilyenmő szövete-
kezet lesz. Mert a hogy mondja Spencer:
a tudomány előhaladása mindig megfelelő'
haladást idézett elő az emberek bámuló
képességében. Ez a képesség mind nőni
fog a mint az embereknek kevésbé felda-
rabolt, syntheticusabb fogalma lesz a vi-
lággyetemről. Nemcsak a művelt embe-
reknek, hanem mindenkinek a legalsóbb
osztályú lényeknek is szükségök van szó-
rakoásra. Az, a ki az állat színvonalán nem
igen emelkedett felül, csak egy szórakozás-
módot ismer a világon: a testi élvezeteket,
enni, inni, főkép inni. A kik valódi élvezetet
nem ismernek, azok élvezésképen mind csak
butitni tudják önmagukat, itt pálinkával, er-
kölcstelenségekkel, ott ópiummal, mert a
tökéletesen műveletlen emberre nézve csak
két mód van feledni: az álm, vagy a részeg-
ség. Már pedig szükséges némelykor feledni.
A művelt ember feledi gondjait ha valami

szépet élvez, ha bámul. Adjuk meg hát, a mennyire lehet, mindenkinek a feledésnek ez édes, nemes módját.

A szépnek élvezete százsorozva van, a mikor azt közösen lehet megosztani másokkal, s ez az élvezet annyira fokozódhatik, hogy valóban a legnagyobbá válhatik ekkor, a mit az emberi lélek e földön érezhet, bizonyos erkölcsi emelkedettséget idéz mindig elő bennünk, benső lényünk legnemesebb húrjait hozza rezgésbe. Mert a nagy művészre nézve, a felsőbbrendű művészet abból áll, hogy ő minden lényvel közös életet éljen, és ez általános gazdag életet a valóságtól kölcsönvett elemekkel fejezze ki. Már pedig másban élni az annyi mint szeretni; a nagy művész tehát az, ki legjobban, határtalanul tud szeretni és e szeretetét minél többekkel tudja közölni, éreztetni. S miután ez a gyarló élet nem képes őt kielégíteni, teremt

magának egy felsőbbrendű gazdagabb életet, azt valóban átéli, oda ragad magával bennünket, mindnyájunkat, oda hova titkon és tudtukon kívül is mindnyájan epedünk, s ezt az eszményibb életet mi is átéljük vele együtt élvezetünkkel, szeretetünkkel, akaratunkkal. Akkor összhangban vagyunk, nemcsak önön magunkkal, hanem mindazokkal, kik velünk együtt bámulnak, és hatalmunk majdnem emberfeletti lesz, mivel összeolvad a másokéval, és egy gazdagabb, eszményibb régióba jutunk. De ahoz valódi nagy művészet szükséges, mely nemcsak összefoglalja, fokozza a valót, hanem suggestiv erejével új rokonszenves érzelmeket ébreszt bennünk. A művészet eddig csak kiválasztott emberek bajosan megközelíthető kincse volt, hova-tovább, annál demokratikusabb lesz. Ha nálunk a festészet és szobrászat remekműveiről a legtöbb embernek fogai-

ma sem lehet, miután nincs alkalma remekművet látni, úgy, hogy ha elébe tenének is egy remekművet, semmit sem értene belőle; (mert több nemzedéken át kell a szemet a művészi szépség felfogására nevelni,) egy nagy költő vagy remekíró szép gondolatait kellő magyarázat mellett, majd mindenki élvezheti. A zene is könnyebben megközelíthető általában, s mindenesetre erkölcs-szelidítő, nemesítő hatással bír.

Mindenütt szövetkezhetnének tehát a művészi hajlammal megáldott önálló nők, nemcsak a célból, hogy magoknak ritka művészi élvezeteket megszerezzenek, hanem még azért is, hogy a nagy tömeget is részesítsék egy kis magasabb esztétikai beavatásba. Akkor az emberek a természet szépségei iránt is fogékonyabbak lesznek, és az állatias élvezetek helyett a magasabb rendű élvezeteket fogják tanulni megszeretni.

Még egy negyedik módja van az embereknek egymással szellemileg szövetkezni, a mikor ugyanegy hitűek összegyűlnek hitők külső gyakorlására, De erről itt nem szólunk. Mindenkinék vallása egyedül az ő dolga, lelkiismerete és istene közt.

Különben hova tovább, annál inkább fogja kiki megteremteni magának saját meggyőződéseit még a metaphysikában is, úgy, hogy aztán élete minden perczében e meggyőződése szerint cselekedjék; külsőségekre minél kevésbé lesz szükség, kiki a maga papja fog lehetni, s az lesz a szó szoros értelmében a legvallásosabb ember: a ki gondolkodik, keresi az igazat, keresi a világosságot, szereti a jót, a jónak egyik tevékeny tényezője lesz, magát öszhangban érzi az egész természettel, melyet szerető akaratával előre segít, folytonos emelkedésében, egy magasabb és magasabb eszmény felé. Nem fogja magát rászedetni

hagyni saját symboliumai által, csak annak fog hódolni, a mit igaznak hisz, elég bátorsága lesz függőben maradni azon kérdésekre nézve, melyek még nincsenek megfejtve, s fenkölt lélekkel fog haladni előre jutalmát csak abba keresve, hogy jót tessen.

Ilyen irányban, soha senki sem fog, túlbuzgó lehetni. Mindenki ekkor türelmes lesz mások hite iránt. Mert a türelem is mások meggyőződéseivel szemben, az előrehaladott ész tulajdona, sokkal inkább észbeli, mint szívbeli erény. Elismeri a művelt ember, hogy mindenkinek joga van olyannak hirdetni a világosságot, a mi-lyennek látja, csupán a kétszínűség visszataszító.

A vakbuzgó, az ki azt hiszi, hogy egyedül ő bírja az igazságot, néha kemény lesz embertársai iránt, szíve, lelke összeszorul. Ezen veszedelemnek mindig ki van

téve az, a ki magányosan él. De ha benső jóságát termékenyítő hatalommá varázsolja at, na magán kívül tud élni másokért vagy egy magasabb szent czélért, akkor soha sem fog szíve összezsugorodni, nem fog kellenie kisszerű külső szokásokhoz ragaszkodnia, hogy benső énjét fölfedezze és érvényre juttassa, ha a nő ilyenkor nem is ment férjhez, soha sem lesz belőle azért vén leány, megtartja szíve és lelke örök, hervadhatlan ifjúságát.

Még egy más tényező is okvetetlen szükséges arra, hogy az ember megőrizze lelke teljes ruganyosságát. Az a szeplőtelen testi és lelki tisztaság, mely nélkül az ész sem marad többé tiszta, s az akarat meggyengül, nem képes az ösztönöket öntudatos uralma alatt tartani.

Egyaránt szükséges ez, természetesen, férfira és nőre nézve. Sehol nincs megírva, hogy a férfiaknak, (bár mint állítják is ők általában) okvetetlen szükségök lenne némelykor, állattá alacsonyodni, hogy aztán örökre kitörülhetlenül meg legyenek ez által bélyegezve. S tényleg némely nihilisták, vagy a Tolstoi követői, férfiak és a nők, még családot sem alkotnak, azért, hogy a világ végre kihaljjon. Ha ők azt ily túlzással és természetellenesen megtehetik, még pedig egy badar eszméért, miért ne tehetnék meg a családban, a természet rendje szerint élő férfiak, családjuk és önmaguk iránti kötelességből, hogy mindig emberek maradjanak. Egy tökéletesebb polgárisodás talán ezt is elé fogja egykor hozni. Addig is legalább a nők őrizzék meg szentül az erkölcsi tisztaságot, mivel ez határozott felsőbbségük, de nem csak testileg, hanem szellemileg, eszökre nézve is.

Falun az könnyebb, mert az emberek természetesebb, munkásabb életet élnek. Nagy városban is érdekes a szellemi élet és betöltheti a lelket. Hanem kis városban az élet már többé nem természetes. Mesterkéltné, apró kis, erkölcsi érték nélküli, conventiók zsugorítják össze a lelket és mégis a szellemi élet tökéletesen pang. Az emberek nem élnek, csak legfeljebb tengődnek. Az unalom aztán némelyeket belesodor az erkölcstelenségekbe, mások pedig lesik ezen eseményeket, kíváncsian találgatják, tovább fűzik, nagyítják avval táplálkoznak. A kisvárosi pletyka úgy beszenyenezi az eszet, hogy aztán az képtelen lesz valódi erkölcsi és szellemi, életre. Az emberek ekkor, a helyett, hogy ssövetkeznének valami szép, valami érdekes el ollózására, egymást rágalmazzák, egymásra agyarkodnak, irigykednek, egymást keserítik és lejebb rántják. Van oly kis város,

hol csak 4-5 család él, a mely magát a föld népénél többnek hiszi (de valósággal annál lejebb áll), s oly ellenséges érzélemmel viseltetnek egymás iránt, hogy 4-5 tábort képeznek, és egyik a másikat szívesen megfojtaná egy kalán vízben.

A magányosan, függetlenül élő nő inkább volna hivatva arra, hogy egy kis társadalmi csiszolást, simulékonyságot hozzon elő az emberek közt. Társadalmi életet úgyszólván csak a nő teremti. Ha egyedül áll nincsenek különös érdekei, melyek mások érdekeivel összekoczczanásba jöhetnek. Önzetlenebb életet élhet. Sok jót tehetne, ha saját szenvedéseit legyőzve, azokat lelki erővé és szeretetté varázsolná át, szenvedő embertársai szolgálatára. Ne higye azt, hogy a szenvedés savanyítja, keseríti az emberi lelkei. Inkább a tétlenség, az unalom, a tehetetlenség érzete szorítja össze a szívet. Az, a ki csak egyetlen felebarát-

ját nyerte meg az igazságnak, a ki csak egyetlen egy ember fájdmát enyhítette e földön, az érzi, hogy nem élt hiába, vigaszt, erőt nyerhet az élet küzdelmére. Lassan-lassan aztán a nemesebb lelkek találkoznak, bizonyos vonzó erőt gyakorolnak egymásra, nem maradnak elszigetelve egy erkölcsi Saharában, és ekkor, mindegy, ha tényleg kissé megelőzik korukat, ha egy darabig kivételt is képeznek és e miatt szenvedniük kellene. Igaz, bizonyos szenvedés az úttörők osztályrésze. Mert az erkölcsi felsőbbtség, mint minden felsőbbtség, felbontja az egyensúlyt az egyed és az ő köre közt. Ez bizonyos szenvedést hoz elő. de másrészt a nagy közönség által nem ismert örömet, felsőbbrendű boldogságot nyújt. Mert e kivételek végre magukkal ragadják a többieket, a felbomlott egyensúly helyett, magasabb, tökéletesebb egyensúly jön létre, s azok, kik így átmenetül

szolgáltak, ha szenvedtek is, elgondolhatják, hogy a jövő nemzedékek szenvedéseit kevesbítették. De csak annyiban nézzék magokat kivételeknek, hogy több kötelességet ismerjenek el magoknak, jobban tudjanak küzdeni, jobban tudjanak szeretni, jobban rokonszenvezzenek az egész természettel, keressék annak titkát, igyekezzenek azt is minden irányban előre segíteni, és önző élet helyett minél általánosabb, minél önfeláldozóbb életet éljenek. Soha se képezzenek semmiféle clique-t, ne hízelegjenek, ne tömjénezzenek egymásnak, hanem legyenek a haladásnak öntudatos, szerény, bátor, elszánt úttörői.

Mindenütt vannak oly nemesebb lelkű lények, kik méltók lennének arra, hogy ily

úttörő szerepet vigyenek, csak hogy el vannak szigetelve, nem juttathatják érvényre tehetségeiket és aztán nyomorult módon leszállnak és nyom nélkül elvesznek. Épen azért szükségesek a szövetkezetek, hogy egy-egy ember magányos erejéhez hozzájáruljon a társadalmi erő, és ez alkalmat nyújtson az egyes tehetségeknek teljes kifejlődésére és felhasználására, alkalmazására a társadalomban.

Egy dolog akadályoztatja azonban még nálunk azt, hogy az emberek úgy szövetkezessenek, a hogy valóban hasznos és előnyös. Az, tudniillik, hogy a magyar még nem szerezte meg magának a társas érelyeket. Mint individuum sokkal többet ér, de mint társas lény nem felel még meg a XIX. század követelmeinek.

Először, mert teljesen hiányzik a magyarnál az egyenlőség érzet, a mi nélkül igazi társadalmi élet lehetetlen. Az úr-

hatnámság átka nehezedik az egész nemzetre, a társadalom minden rétegén és ez minden társadalmi viszonyt rendkívül megnehezít, az egészséges társadalmi életet pedig merőben lehetetlenné teszi. Ez ellen az iskolákban kellene küzdeni.

Másodszor, minden normális emberi egyednél, úgy kellene hogy megfeleljen az általánosság, a kiható erő, a benső élénkségnek, a benső gazdagságnak. Az áthatlan-
ság a közlékenység hiánya rendesen csakis a kezdetleges, a legalsóbb fokú benső életnek felel meg. Minél inkább kidomborul az egyedben saját énje, minél inkább van a maga értelmének teljes birtokában, annál gyorsabban tudja másoknak is átadni saját eszméit, annál jobban érezteti másokkal saját érzelmeit. Nem úgy nálunk. És ez onnan van alkalmasint, hogy a polgárisodásra nézve, szolgailag a német polgárisodást követtük, vagy pedig az angolokat

majmoltuk. Már pedig mikor az ember utánoz, fájdalom, mindig inkább a hibákat utánozza, és torzképet alkot. Ezért nálunk az egyed lelki kisugárzása, mit nagyon sok tényező gátol, nem felel meg a benső gazdagságnak. Innen van, hogy az egymással élő emberek közt, semmi benső élet, semmi valódi intimitás nem fejlődhetik. Csak túlzott familiaritás, egyéb semmi. Az emberek tudják egymásról, hogy mindenkinek hány krajczárja van a zsebében, hogy öltözik, mit eszik, hova megy, hogyan prüsszöl; de hogy a másik benső világában mi történik, s csak a legáltalánosabb kérdésekről is mi a véleménye, arról senkinek sincs fogalma.

És az a különös, hogy természeténél fogva, a magyar közlékenységre képes, a mi már magában oly óriási hatalom, nem is esetlen, ügyetlen a modorára nézve, tud forogni az emberek közt, van természetes

esze, de mivel a németek feszességét, pöf-fedségét utánozza többnyire, vagy pedig az angol kellemetlen közönyét érzéketlenségét, mégis egyedül csak alsóbbrendű módon tud embertársaival elegyedni, a mi-kor aztán azon mesterkéltn álca leolvad róla. Enni, inni, vadászni, politizálni, tánc-zolni, pletykázni, udvarolni társaságban, éhez tudnak, sőt mint még sokban gyer-mek-nép ezekben aztán általában mérté-ket nem ismernek, az úgynevezett mu-latságok kehelyét túlon-túl kiürítik, a leg-utolsó öröm-cseppig egészségüket is be-letemetve. Nem tudják magokat érett lé-nyek módjára mérsékelni, hogy az élvezet valóban élvezet maradjon. Pajtások együtt igen, pajtások és czimborák, de nem bará-tok; (tisztelet a kivételeknek) a felsőbbrendű socialis élvezeteket nem is sejtik. Pedig csak azok adják meg az élet valódi költőiséget, boldogságát, azok tesznek egészen műveltté.

A barátság, melynél fogva lelkünk megnyílik és összeolvad egy más rokon lélekkel, úgy, hogy szó nélkül leolvashatjuk egymás szemeiből egymásnak legbensőbb gondolatait, legészrevehetetlenebb érzéseit, a midőn mindent megosztunk egymással, bánatot, örömet, eszméket s erőt adunk egymásnak a küzdelemre, az élet terhének elviselésére, az ily barátság olyan boldogító érzés, mint a legfényesebb nap-sugár, mely az élet minden perczének leírhatatlan zamatot ad, azt egészen átvarázsolja.

És ha másokkal közösen bámulhatunk, el lehetünk együtt ragadtatva, vagy ha szellemes társalgás, beszélgetés által, egymásra hathatunk az eszmével, a szóval, a tekintettel, a mozdulattal, ezer, alig szám-bavehető árnyalattal, ha ezáltal mind, együttvéve, bizonyos közös magnetismust, vagy villanyosságot idézünk elő. egyforma mű-

veltségű, de különböző jellegű egyének közt, úgy, hogy jóltevőleg hatunk egymásra, felrázva azoknak lelkeit, kik szunnyadozni voltak hajlandók, megkönnyítve azokét, kiknek túlradó eszméi már nyomasztólag hatottak rájuk, oly teljes felfrissülést, megújadást érezünk, hogy aztán új erővel foghatunk mindennapi, egyforma teendőinkhez, melyek egész új világításban tűnnek ismét nekünk elő, új lelkesedéssel folytatjuk azokat.

Ez az igazi társadalmi élet, de éhez csiszolt modor és társadalmi erények szükségesek, főképp pedig az önzésnek megtagadása. Súlyt kell ekkor fektetni arra, minő benyomást teszünk másra, igyekeznünk kell kellemesen hatni embertársainkra, nem kell oly szörnyen féltenuk a mi magunk dignitását, mintha az oly gyenge lábon állna, hogy minden lépten a legeslegnagyobb veszedelemnek volna kitéve, hanem azt el-

felejtve s bízva abba, hogy ha az valódi értékű, majd megvédi maga magát is, kissé háttérbe kell tennünk önmagunkat is, hogy önfeláldozóbbak, lovagiasabbak, nemesebb érzésnek legyünk. Hagyjuk magunkból kiszugározni azt a mi bennünk legjobb és legszebb, a mi másoknak hasznos lehet, azért semmit sem veszünk benső gazdagságunkból, mert az élet nem csak öntáplálkozás, hanem még termesztés és termékenység is, a maga örök törvénye szerint, s minél többet adunk a szellem világában, annál gazdagabbak leszünk!

Ily módon hasznos és áldásos aztán a szövetkezés. Jobban meg is érteti az egyeddel az emberi szolidaritást. Mert minden embernek nem csak azért kellene igye-

keznie jónak lenni, hogy ő maga folytonosan fejlődjék, hogy magát és körét boldogítsa, hogy jó példával buzdítsa kortársait, hanem még azért is, hogy utódai számára megkönnyebbítse az erény útját!

Képzeljünk már most egy embert, ki teljes mértékben kötelességérző volna, ki minden kötelességének meg akarna felelni és ki a mellett a haladás apostola lenne, egy újabb, jobb, nemesebb, igazságosabb és boldogabb emberiségről álmodoznék, és a mennyiben az tőle függne, annak bekövetkezését elő is akarná mozdítani. Ha az az ember soha sem veszítené szeme elől a szolidaritás tényét és mindig ennek értelmében cselekednék, először is maga-magát igyekeznék folytonosan fejleszteni, jó szokásokat adva magának, (de azért eszét, értelmét teljes szabadságban, függetlenségben őrizve meg,) ha életének minden perczé-

ben eszménye érzetében, avval öszhangban cselekednék, igyekeznék hibáitól megszabadulni, és ösztönei felett teljes uralmat gyakorolni, úgy, hogy azok benső énje gazdagítására szolgáljanak, világos hogy ez az ember a lehető legnagyobb beléréssel fogna bírni.

Nem is akarva, áldásos befolyást gyakorolna környezetére, és emelné maga körül a közerkölcsiség színvonalát. De hát ha még mindent megtenne arra, hogy valóban szolgáljon a haladás ügyének!

És tegyük fel, már most, hogy ezen jó példa követőkre találna, hogy nem csak egy ember, hanem száz, hanem ezer dolgoznék közösen, a közerkölcsiség megsziárdításán és felemelésén. Magokhoz vonzanák mindazon ingadozó lényeket is, kikben van jóakarát, de nem tudják azt irányozni. Egy kis serget képeznének, mely először egy kis csoportot nyerne meg a

jónak, aztán e csoport ismét tovább hódítna, mind messzebb-messzebb terjedne, és ezen általános evolútiót az erkölcsi kiválasztás irányába terelné.

Hogy ha a közerkölcsiség, mintegy az erkölcsi termékenységnek egy tünetéje, egy következménye, természetes, hogy minden erkölcsös lény a jövőre fogja szeméit szegezni, remélve, hogy az, a miért élt, a miért fáradott, nem fog majd vele együtt elveszni. Ezért öröközik azok felett, a kiknek odaadta szeretetét, a kikért életét áldozta. Ez által némi jogot biztosított magának rajtuk. Így egyesülhetne aztán a közjó érdekében, minden felsőbb rendű lény, minden önzetlen szárnyas lélek, mintegy szent szövetséget képezve, mely rendkívül előre vinné a társadalmat a közerkölcsiség tekintetéből. Ezt főképp azok hozhatnák létre, kiknek magoknak nincs családjuk, nincsenek különös egyéni kö-

telékeik, ők legkönnyebben adhatják oda magokat másoknak, az egész emberiségnek, így ők magok is érdekesebb, boldogabb életet fognának élni, benső gazdagságok mind nőne, gyarapoknék, és azt mind jobban és jobban fognák tudni ki-sugározni az altruismus szent törvénye szerint.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A nő mint honleány.

Jóllehet a nő élete rendszeren a tűzhely körül foly el, s ritkán van a közéletbe ragadva, azért mégis, mint rendezett politikai és polgári társadalom tagja, melynek előnyeit ép úgy élvezi, mint a férfi, politikai kötelességei igenis vannak, és a közérényeket ép oly buzgalommal kell neki megszerezni igyekeznie, mint a magárig érényeket. Hagyja a nyilvános tetteket a férfiaknak, de ne legyen közömbös, a haza, az emberiség sorsa iránt, mert az ily közömbösség a lélek alsóbbrendűségét vagy

fejletlenségét bizonyítva, nemcsak szégyenre nézve, de bűn is. A jog, az igazság, a haza, s egész emberiség haladásának és javának előmozdítása iránt, közömbösnek, semmi emberi lénynek nem szabad lennie, különben kizárja magát az emberiségből. De a nőnek azon kívül szüksége van a közérényekre, mint feleség, kinek mindenben, és tehát politikában, az általános nagy kérdésekben is, férjével együtt kell gondolkodnia, s őt mindenben a jóra buzdítania. Szüksége van azokra mint anyára. Mert hogyan nevelhetne gyermekeiből derék polgárokat, ha nincs sejtelve azon tulajdonokról, melyek arra nélkülözhetetlenek, s azokban példát nem adva, nem olthatja be gyermekei szívébe?

A hazaszeretet ép oly természetes és nemes szenvedélye a szívnek, mint a család iránti szeretet. A mikor a valódi, mikor erkölcsi erény, akkor nem lehet most,

a testvériség korszakában se kizáró, se igazságtalan, se önző, se barbár a többi népek irányában, mint a minő volt a hajdankorban. Ez a valódi hazaszeretet, mely az emberiség iránti szeretettel tökéletesen összeegyeztethető, soha sem lesz kisszerű és nem vonja maga után a többi népek iránti gyűlöletet. Mert minden nemzet szükséges az emberiség összhangjának előállítására, ép úgy, a mint egy hangszer különböző húrjai szükségesek a zene összhangjához. Minden nemzet, melynek saját geniusa van, s a fejlődés bizonyos fokát elérte, egy eszmét képvisel az emberiség szellemi világában s el nem tűnhetnék a nélkül, hogy attól az egész világegyetem ne szenvedne. Mindnyájunknak van helyünk a nap alatt, csak észszerűen találjuk el a magunkét és ne akarjuk másokét bitorolni. Az öntudatlan, műveletlen egyedek a „létért való küzdeleméből in-

dulnak ki, hogy öntudatos művelt állapotokban a „létért való összhang”-ot teremtsék elő. Erre törekszik a valódi hazaszeretet. Különben nem is szükség a magyar nőt az igazi hazaszeretetre buzdítani! Már vérében van az, be van vésve szíve legmélyében, tudja ő, hogy az a szó haza az igazságnak és hagyományos hősies becsületérzésnek azon nemes eszményét képviseli, a mely minden szívet és lelket ugyanegy szenvedélyben egyesít, oly szenvedélyben, mely szentnek tünteti elő a múltnak nagy emlékeit, valamint a jövő reményeit. Ugyanegy hazafiúi buzgalommal lelkesíti e föld minden egyes gyermekét, egyesíti a külön való akaratokat azon forró óhajban, hogy e nemzet betöltse végre hivatását, nagy legyen erkölcsi értékében, a tudományban, művészetben, műveltségben, az elsők közül a nemzetek nemes versenyében a haladásért.

Hogy tovább szöve életének korán elszakadt fonalát, ugyanazon szellemben, a mikor önfeláldozón Európa polgárisodásának egyik hatalmas, védő bástyája volt, helyreépítolja már most az elvesztegetett időt, s kivívja maga számára a maga illő helyét a nemzetek közt.

De hogyan kell tényleg a hazát szeretni, s mik egyáltalában a hazánk iránti kötelességeink?

A legelső a szabadságszeretet, mert csakis a szabad embernek van hazája, a rabszolgának, az önkénytes zsarnok alattvalójának csupán születéshelye lehet. Épen ezért a hazaszeretet főképp szabad népeknél nyilvánult legmagasztosabb alakjában. A régi görögöknél például, midőn néhány

ezer hős a barbárok millióinak volt képes ellenállani.

A mely honleány tehát észszerűen kívánja hazáját szeretni, szeresse hazája és polgártársai szabadságát és függetlenségét is, s legyen azon, hogy minden intézményt híven megőrizzenek, melyek ezen szabadságot és függetlenséget biztosítják.

De a szabadságot is csak az szereti igazán, ki a törvényt szíve mélyéből tiszteli. A nemzet által szabott törvények tiszteletben tartása nélkül, a szabadság csak üres szó, mert lehetetlenné válik. Ha minden polgár azon töri fejét, hogyan játssa ki a törvényeket; ha mindenik magát kivételnek szereti tekinteni, (a mire nálunk nagy hajlandóság van)! akkor az országban nem szabadság, de féktelenség uralkodik. Mit várhatni a legjobb törvényektől, mikor a talaj nincs azok számára előkészítve? Mikor az emberek nincsenek

arra szoktatva, hogy szeressék a törvényt, hogy annak engedelmeskedni akarjanak.

Itt a nőnek igen fontos és szép szerepe van, nagy befolyása lehet, ha nemcsak szóval buzdít mindenkit maga körül, a törvények tiszteletben tartására, de maga tetteiben, példával jár elől, a törvényeknek engedelmeskedni igyekszik, s magának soha, bár mily ürügy alatt, a legkisebb kihágást sem engedi meg.

A szabadságnak egy másik, nélkülözhetetlen kelléke a politikai és polgári egyenlőség, mely az emberi méltóság jogos tiszteletének természetes következtése, és mely nélkül valódi szabadság nem létezhetik. Igyekezzék tehát a honleány küzdeni azon megfoghatlan cím- és rangimádás azon hiúsági szenvedély ellen, mely nálunk nemcsak a társadalmi életet teszi majdnem lehetetlenné, hanem főképp a nemzet fejlődését is tökéletesen megaka-

dályozza. Igyekezzék minden emberben az embert tisztelni, a hasznos munkást vetni latba, s mindenkit egyedül belértéke szerint ítélni.

Az államnak oly szövetkezésnek kell lennie, melynek feladata a közhatalom gyakorlása által, mindenki természetes jogait biztosítani. Nem lehet tehát a közhatalom soha egy kényúr kizárólagos birtokában, ki azt kénye-kedve szerint használja fel, mert ez lealázó igazságtalanság.

S ha az államhatalom nem lehet egy ember birtokában, ép oly kevésbé lehet kiváltságos osztály kezében. Ez az emberi társadalom alapjogaival ellenkezik. Nem lehet, a legnagyobb igazságtalanság nélkül, az emberek egyrészét természetes szabadságuktól megfosztani a mások hatalmának javára. Politikai társadalom, azaz szabad emberek összesége, senkié sem lehet csakis a maga-magáé. Az az állam felel tehát

meg az állam eszményének, melyben minden polgár szabadon gyakorolhatja emberi jogait, kivétel nélkül minden ember egyenlő a szabadságban, egyenlő jogokkal bír és a kormányzás szabad emberek közös ténykedése, tehát szabad önkormányzat: s e l f-gouvernement, a mint az angolok nevezik. Az egész nemzet végzi saját dolgát, s így van igazságosan.

A kormány eszményképe, végcélja, hogy minél kevesebbet kormányozzon. Mert a hatalom gyakorlata már természeténél fogva, lényegesen veszélyes az erkölcsiségre nézve, kiváló mérvben rontja az emberi lényt. Ezért tanácsolta már Plato, hogy a bölcs és jó ember távol tartsa magát a közdolgoktól. De hát éppen a rosszak kezében maradjon akkor a hatalom?

Ennél czélszerűbb szabály egyesekre kevés hatalmat ruházni, hadd intézze el az egész nemzet saját dolgait. A kormány

valódi, jogszerű célja tehát nem az, hogy az embereket kormányozza, hanem hogy őket megtanítsa maguk-magukat kormányozni. Éhez mindenkinek egyenlő joga van. De miután a jog fogalma, csakis a kötelesség fogalmából származik, és csupán az bírhat jogokkal a ki kötelességeit teljesíti, csak azt lehet valódi honpolgárnak tartani, a ki teszen valamit a társadalomért, a ki magát azért, legalább részben, feláldozza. Ezért kell igazságszerint, az embereket egyedül belértékük szerint ítélni.

A közérények közt rendkívül fontos még a szellemi bátorság, mely nélkül a szabadság sohasem lehet biztosítva, egy nemzetnél sem. A nőnek is szüksége van ezen erényre, mely fájdalom! jelen társa-

dalmunkban oly ritka lett. Szüksége van szellemi bátorságra, hogy ne mondjon, ne tegyen soha semmit meggyőződése, lelkiismerete ellen, férjének, fiainak, barátainak gyáva tanácsokat ne adjon, s őket a helyett buzdítsa arra, hogy ha kell, még jövő pályájukat, az egész család jólétét és látzólagos érdekeit is, fel tudják áldozni a kötelességnek. A katonai bátorság megvédi az ország külszabadságát, de belszabadságát csak a szellemi bátorság biztosítja. S. mi kell ahoz? Fenkölt lélek s szilárd jellem. Tisztelet tehát azoknak, kik lelkiismeretöknek engedelmeskedve, szakítani tudnak, ha kell, a kötelesség teljesítéséért, a megrögzött szokások és előítéletekkel, kik szilárdan ragaszkodva az igazsághoz, azt önzetlenül követik bárhová vezet, bárkiktől választ el, bárminő látszólagos érdekeikkel van ellentétben, bárminő üldözésnek teszen ki! Azok nagy, szilárd jellemmel bírnak.

Van azonban egy nemes szenvedély, a mely megkönnyíti a küzdelmet, s erőt ad ellenállni a leghatalmasabb közvéleménynek is. Az a forró, kiolthatlan ember-szeretet, a haladás utáni örökös vágy, a jobb utáni epedés. A kinek keblében lángol e szent tűz, az, minden körülmények közt, kötelességét fogja követni, híven önzetlenül, nem fogja magát vakon megadni a közvéleménynek, de megfontolva ítéleteit, meg fogja erősíteni ott, hol az igazsággal megegyezik, s határozottan küzdeni fog ellene, a mikor eltér az örök igaztól s az erkölcsiség változatlan törvényeitől. Ez kötelessége minden öntudatos lénynek; es a ki maga öszhangban van önmagával, a ki nem ingadozik, s minden körülmények közt, tántoríthatlanul követi azt, a mit igaznak, jónak hiszen, az előtt meghajlik végre még a tömeg is, s magával ragadja a közvéleményt, csak

ne törődjék vele ott, hol kötelességről van szó.

A közvélemény ugyanis nem egyéb, mint a közös eszmék és Ítéletek, melyekkel birnak az együtt élő emberek a jóról és roszról, a jogok és kötelességekről. A közvélemény eredetileg az összes értelmek közreműködéséből keletkezik, s bizonyos közepes színvonalat mutat fel a nemes és nemtelen lelkek közt. Lassan-lassan azonban az értelmet kiszorítja s annak helyét igyekszik pótolni. Midőn már megszilárdult, a legtöbb ember gondolkodás és vizsgálat nélkül fogadja el a közvélemény ítéleteit, s ez sokaknak az egyedüli erkölcsi szabály. Pedig az elméletben még mindig többet ér, mint az alkalmazásban. A jellemes ember tehát soha sem fog vakon hódolni a közvéleménynek!

Még a tulajdonképeni politikai életre is üdvös befolyást gyakorolhat közvetve a

nő, ha szelídségével, békítő szellemével azon van, hogy csillapítsa a férfiaknál, a néha túlnyomó, vagyis félrevezetett párt-szenvedélyt. Tagadhatlan, hogy a pártok létezése elkerülhetlen, sőt szükséges, minden szabad országban. Vannak és kell is hogy legyenek mindenütt újítók, kik fáradhatlanul keresik a jobbat, s kik a haladás buzgó apostolai. Ezekkel ellentétben, vannak aztán félnkebb szellemek, melyek a régi szokásokhoz, régi elvekhez ragaszkodnak, s rettegnek minden újítástól. Végre támad a kettőt egyesítő párt. melynek feladata az elsőket mérsékelni, hogy túlságos hamar ne haladjanak, ez utóbbiakat sarkalni, hogy el ne aludjanak, s a kor igényeinek megfelelő javításokat létre hozni. Ez mind természet szerinti, jogszerű és üdvös. De mikor eszmék helyett, a pártok csakis egyéniségekért, vagy anyagi érdekekért harcolnak egymás ellen; mikor

épen nem elvek, hanem közös magánérdekek csoportosítják egymáshoz az embereket; mikor nem a haza java, de csupán személyes gyűlöletek vagy vonzalmak vezérlik az egyeseket, s vad pártszenvedély uralkodik egyedül a szívekben: akkor az ily pártok létezése valóságos átka a hazának.

Az igaz honleány kötelessége tehát elvonni igyekezni férjét, fiait, mindazokat, kikre némi hatást gyakorolhat, a kisszerű pártszenvedélyektől; kötelessége őket az eszmékért, való küzdelmekre indítani, s magára a békítő szerepet vállalva, mindenütt fel tudni találni az igaz érdemet, és azt előítélet nélkül méltányolni.

A kölcsönösség, a szolidaritás szép és örök törvénye, mely minden emberi viszony felett uralkodik, ép oly erőteljesen

áll fenn a nemzetek, mint az emberek közt. Nem érintkezhetnek, nem közlekedhetnek egymással a népek, a nélkül, hogy egymást elő ne segítsék a haladás útján. Csak hogy fájdalom! a nemzetközi viszonyokra nézve még egészen a primitív, durvább kor szellemében élnek, az ökológiai dűvük még most is a nemzetek közt és az állatoknál észlelhető életfentartási ösztönből eredő vad küzdelem. Még most is magok akarnak magoknak igazságot tenni, ami a legnagyobb igazságtalanság.

Mert hát mi tulajdonkép egy nemzet? Szabad emberi lények szövete, mely magában képviseli alkotó elemeinek jogait. Minden állam vagy nemzet, mintegy erkölcsi lény, melyre éppen ugyanazon erkölcsi törvények illenek, mint az egyes emberekre. Arra kell tehát törekedni, hogy a nemzetközi viszonyokat ép oly törvények és bíróság szabályozza, mint az egyes em-

berekéit, és a közerkölcsiség jobban kifejlődvén, a politikában is ép oly erős legyen az erkölcsi érzék, mint a magán életben. A mi rász és igazságtalan, az minden körülmények között rász és igazságtalan ép úgy a magánéletben, mint a közéletben. A roszból jó soha sem fejlődhetik, ez az erkölcsi világ örök, megingathatja)! törvénye.

A még most fenálló ököl jognak mintegy átka, a nemzetekre nézve, az állandó hadseregek fentartása, mely minden államot kiszámíthatlan adósságokba sodor, a népek életerejét kiszívja, és annyi sok millió erőteljes lényt kárhóztat fogyasztásra, a legkisebb haszon, azaz minden természet nélkül. Ezek is túléltek magokat. A hódítások korszaka szerencsésen elmúlt. Most már a tapasztalat kimutatta, hogy minden hódítás ép oly káros a hódítóra, mint a meghódítottra nézve, csakis az önkényes

uralkodóknak, a zsarnokoknak használ, kiknek trónját a nemzeten időnként véghez vitt érvágás, s erős szórakoztatás, megerősíti.

Említik a harcok pusztításait, anyagi veszteségeit, de ki számíthatná ki az erkölcsi károkat, mind azt, a mit az emberi szellem előhozott volna, ha erőszakosan nem lett volna a rombolás felé irányozva.

A közerkölcsiség megszilárdulása, a világosság szétterjedése, a szép érzetének ébredése, az igazság iránti önzetlen szenvedély, megannyi hatalmas rugói a polgárisodásnak.

Ezt is elősegítheti a buzgó honleány, hogyha erejéhez képest hozzájárul. A szellem hatalma le fogja egykor végkép győzni a nyers erőt, ez csak idő kérdése.

Minden nemes léleknek szenvedélye az embereket jobbakká, boldogabbakká

akarni tenni. A valódi jóságnak ez sikerül. Magához emeli mindazokat, kikkel érintkezik, s az erény útját, példája által ragyogónak, boldogítónak mutatván, nem pedig ridegnek és kopárnak, visszaijesztőnek, mint a milyennek a kiszáradt lelkű álszentek festik, sokakat magával ragad! Hazája tekintetéből, legyen azon tehát, hogy a családi élet minél tisztább, minél szilárdabb legyen, egyedül a szeretetre alapítva. Hogy a politikai szervezet minél erkölcsösítőbb legyen s minél inkább megközelítse a változatlan örök igazságot. Hogy a világhosszág mind inkább terjedjen, hogy a közerkölcsiség minél általánosabb legyen, és a haza oltárán félelem és remény helyett: kötelességérzet és szeretet álljon írva! Legyen a haladás apostola.

Hisz egész világegyetemünk jelszava:

fölfelé!

Mindenütt, a hol élet van, dereng egy

kis homályos öntudat, s ez az öntudat, legkezdetlegesebb alakjában is a haladás után sóvárog. Az egész természet folytonos evolution megy át azon eszmény felé, melyet mind tisztábban és tisztábban lát. Ezt az evolutiót segítse elő minden irányban az, ki jót akar e földön, legyen az olyan, mint a Jákob létrája, melynek alján még öntudatlan állatok tolongtak s fenn már mint félistenek közeledtek az éghez.

Jelenlegi társadalmunk a létért való küzdelemből indult még ki, és fel fog jutni: a létért való öszhangig!

A testvérség, e szerint, nem csak az emberek közt létezik; a világegyetem minden szerves és szervetlen terményeit láthatatlan láncz fűzi össze egymáshoz, s kivétel nélkül mind ugyanazon örök törvények alá vannak vetve. Az ember csak kiegészítő részét képezi ez öszhangzatos

egésznek, ő ezen földi lények legtökéletesebbje, az egyetlen mely eddig az erkölcsi világig feljutott, de szemről-szemre le lehet tőle vezetni, félbenszakasztás nélkül, a legtökéletlenebb terményig, s minél előbbre haladnak a tudományok, annál szorosabbnak találjuk azon kötelékeket, melyek az embert a természet többi részeihez fűzik.

Hogyha az ember, felsőbbségénél fogva, magának azon jogot tulajdonította, hogy az egész természetet uralja, világos, hogy ezen joggal együtt, ezekből kifolyó kötelességeket is vállalt magára. Szükségeire például, felhasználhatja az alsóbbrendű lényeket, de azokkal visszaélnie nem szabad. Ezért vannak kötelességeink a természet irányában is, melynek mi legtökéletesebb terményei vagyunk. Ezen kötelességek az élő lényekkel szemben:

Hogy minden életnyilvánulást tiszte-

letben tartsunk. Gyakran elkerülhetlen, hogy halált ne osztogassunk; de tegyük azt meg gondolással, ellenszenvvel és csakis midőn a szükség kényszerít minket reá. A ki cél nélkül pusztít, hogy pusztítson, az a természet ellen vétkezik, mert minden élet szent a maga nemében.

Továbbá az állatokat, ez érzékenységgel megáldott szerves terményeket ne kínozzuk, azoknak, komoly szükség nélkül, fájdalmat ne okozzunk.

A ki az alsóbbrendű érző lényeket ok nélkül bántalmazza, háromszorosán vét: vét a természet ellen, önmaga ellen és a társadalom ellen.

Vét a természet ellen, mert az egész természetnek fel kell lázadnia azon fejlettebb lény ellen, ki felsőbbtségét arra használja, hogy alsóbbrendű gyámoltalan testvéreit kínozza és szenvedtesse.

Vét önmaga ellen, mert a ki kegyet-

len, az gyáva és aljas és így kétszeresen alászáll. A bátor, nemeslelkű emberek szelídek és jók.

És végre vét a társadalom ellen, mert a kegyetlenségek láttára felébred ugyan az emberekben a szánalom érzete, de azoknak gyakori ismétlődésére aztán ki is alszik, s a szem és szív hozzászokik a szenvedések látásához. Innen van, hogy a legtöbb művelt országban törvényeket szabtak, melyek büntetés terhe alatt tiltják az állatokkal való visszaélést. A vad, kegyetlen jelenetek durvítják a tömeget. S a kik a kíznást az állatokkal kezdik, majd mindig az emberekkel végzik.

A helyesen érző nő soha sem fogja tehát tűrni, hogy kegyetlenséget kövessenek el körülötte. Ő maga kegyeletet fog érezni az élet minden nyilvánulása iránt. Még az érzéketlen vagy szervetlen terményt, egy virágot, egy jegeczet sem fog

szükség nélkül elrontani, tiszteletben tartva az emberek gyártmányait is, nem fogja könnyelműen és szükség nélkül elrontani, azt, mit az emberek fáradsággal hoztak létre. Főkép pedig, kegyelettel fog viselkedni azon tárgyak iránt, melyeket a lángész idomított át, rányomva bélyegét, eszméjét öntve bele: a remekműveket, melyek az emberiség legdrágább kincsei. Tisztelni fogja tudni azon hazai emlékeket is melyek őseink életének néma tanúi voltak, s az új nemzedékeknek a régi időkről regélnék.

A közérények közzé tartozik még a barátságos társadalmi szellem, mely megakadályoztatja azt, hogy vadak, emberkerülők legyünk, hanem ellenkezőleg, melynél fogva szükségét érezzük annak, hogy lelkületünket, saját benső énünket mások eszméi által frissítsük fel, hogy gondola-

tainkat, eszméinket, érzéseinket embertársainkkal közöljük.

A barátságos szellem még a legridegebb, a legszomorúbb életet is megvilágítja s egy fényes napsugárral melegíti föl, kötelessége tehát mindenkinek azt magának megszerezni igyekezni, főképp nekünk, magyaroknak, kiknél a társasias tulajdonok még úgyszólván egészen hiányzanak.

A magyar, mint egyed, ugyanis, benső énjében, a fejlődésnek sokkal magasabb fokán áll, mint a hogy azt társadalmi szervezete sejdíttetné. Itt az érintkezések csak egészen felszínen történnek, és ezért nincs tulajdonkép társadalmi élet, nincs közösen érzett nemzeti cél, nemzeti eszmény, közös törekvés, erős, kitartó kötelességérzet.

A jó, nemeslelkű nő, ki hazája és embertársai iránti kötelességeinek eleget kíván tenni, szeretni fogja tehát az embereket, szíve mélyéből fogja őket szeretni,

gyengeségeik, hibáik, minden csúf oldalaik daczára. Igyekezni fog, hogy az embereket olyanoknak ismerje és lássa, mint a milyenek valóban. Nem fogja magának embertársait szebbeknek és jobbaknak képzelni, mint a minők, hanem a valóban létező' szépet és jót feltalálva, felébresztve maga körül, egy kis kört fog magának teremteni, lelki rokonokat fog választani, kikkel egymást gyámolítva, s egymást a tökéletesedésre buzdítva, fogja az élet küzdelmeit hősiesen leküzdeni, fölmelegítve a rokonszenv, a szeretet varázsa által, s így nem érezve magát elszigetelve és szerencsétlennek e földön!

A szellemi, társadalmi élet előmozdítására, mely a közművelődést annyira előbbre viszi, és mely nálunk mondhatni még nem létezik, sokat tehet a művelt nő. A nagyvilági összejövetelek sehol sem számítanak a szellemi élet fejlesztésére, mert

a szívet, a lelket, következetesen kiszáritják s a pompa, fény, víg zeneszó és virágillat leple alá, kisszerű érzéseket, aljas számításokat, kétszínűséget, hiúságot és gyakran erkölcstelenséget takarnak.

Hanem ha sikerül egy művelt nőnek egy kis kört gyűjteni maga körül, oly különféle érdekes elemekből, melyek egymással rokonszenveznek, és melyek képesek az ész gyönyöreit élvezni, sőt ellenállhatlan szükségét érzik annak, hogy eszméiket egymással közöljék: akkor a szellemi élet már meg van alkotva.

Hanem, természetesen, nem szabad az ily körnek clique-é fajulnia, nem szabad kizárónak, hozzáférhetetlennek lennie, nem szabad egy osztályra, vagy egy bizonyos társadalmi rétegre szorítkoznia, a hol az emberek egymást támogatják, egymást magasztalják, egymásnak tömjéneznak, és ellenségesek mindazok iránt, kik a „clique”-

be be nem jutottak. A „ménés-rendszer” is ellensége a társadalmi életnek. Mert ha az egy évesek csak az egy évesekkel érintkezhetnek, a két évesek a két évesekkel, egymást hamar megismerik, s egyforma éretlenek lévén, semmi érdekest sem tanulhatnak egymástól, unják magokat együtt .és vagy alsóbb módon udvarolnak egymásnak, vagy pedig oly ízetlen tréfákra vete-mednek, a melyekben sem élez, sem ész, se vígság nincs, csak laposan ízetlenek és visszataszítók, úgy, hogy még ez az érzetlenség papír is pirulna attól, ha azokat reá feljegyeznék.

Hogy finom, művelt, érdekes beszélgetés, élénk eszmecsere, felsőrendű közlékenység (mely magában oly hatalom) fejlődhessék egy szalonban, arra okvetlen szükséges, miszerint belértékkel bíró, különböző foglalkozású, korú, rangú nők és férfiak legyenek együtt, s kölcsönös viszo-

nyaikban tisztelet, becsülés, rokonszenv, udvariasság, finom művelt modor uralkodják. Hogy mindenik képes legyen a szellemi életre és azt szeresse, hogy művelt legyen, nem csak azért, mert magát urnák képzeli, hanem valóban, testestől, lelkestől, egész lényében.

A háziasszony kötelessége ilyenkor éber figyelme, nyájassága, jósága által elsimítani a netalán még előforduló és összetalálkozó éleket. Mindenkire kiterjedő jó indulata által mintegy felnyitni a szíveket, a lelkeket, s azokat mind egyformára hangolni, hogy együttesen rezegjenek. Mert a hol feszesség, előítéletek, vagyon, rang vagy állásra való tekintetek előtérben maradnak, hol az emberek nem veszik figyelembe főleg egymásnak belértékét: ott valódi szellemi élet, igaz, önzetlen barátiás indulat, élvezetes eszmecsere, kellemes beszélgetés soha sem fejlődhetnek.

Ezek a nő kötelességei a társadalommal szemben. Igazságosnak, jónak, önfeláldozónak kell lennie, mindenki irányában, hit-, nemzetiség-, eredet-, vagyon-, alias- es rangkülönbség nélkül, minden emberben az erkölcsi lényt tisztelve, azt ébresztve. Ha nem rezeg lelkében a testvérség nemes húrja; ha nem igyekezett a szerencsétlenek vigasztalója, s az elnyomottnak védője lenni; ha nem hirdette fenszóval és bátran az igazat, nem szórta maga körül a világgosságot, nem növesztette bármily kis mértékben a jónak összegét: akkor, az emberi szolidaritás örök törvényénél fogva, némi-kép felelős lesz azon roszról, melyet maga körül létre hagyott jönni, s azon jóról is, melyet elmulasztott tenni.

Örködjék tehát, mint egy jó szellem, hogy semmi anyagi vagy szellemi gazdagság ne vesszen kárba körülötte. Legyen va-

lóságos jóltevője azon helynek, melyben él, bármily kis hatásköre lehet is. Mindenki-hatalmában áll jót tenni, csak legyen éber és buzgó, s ne higye, hogy a rossz változhatlan, azért, mert régóta tart.

Vegye pártfogása alá azon iskolákat, melyekre némi befolyást gyakorolhat, hisz ha valamit remélhetünk szegény, elszigetelt, rokonfaj, rokon, szomszéd nélkül, oly hatalmas és még hódító államok közzé beékelt kis országunk jövőjére nézve, azt csakis azon feltétel alatt remélhetjük, ha elő tudjuk hozni azt, hogy a jövő nemzedék mind emberekből, hősekből álljon.

Ezután nem az az ország lesz most már hatalmas és nagy, a hol egy-két kitűnő ember, vagy egy, bármily művelt osztály, lesz a vezető, hanem az, hol a műveltség és világosság a nemzet legtöbb rétegeit járja át, hol az általános erkölcsiség színvonalja legmagasabb lesz.

Látogassa tehát meg a buzgó honleány a közelében levő elemi iskolákat, buzdítsa a növendékeket, buzdítsa a tanító személyezetet. Legyen azon, hogy a tanítóknak az iskolamester ne ölje ki az embert, hogy nem holt betűt és elvont szót, formuláregyét tanítsanak, hanem magát az élet tudományát nem a mesterkéltség fejelem, hanem a természetes szeretet hatalmánál fogva. Álljon a fejelem főképp önkényes önfeláldozásból.

El sem képzelhető, mily csodát vihet véghez néha egy művelt nő megjelenése, sugárzó szemének jóságos tekintete, egy még öntudatlan vad gyermek lelkére; új életre ébresztheti.

A középoktatásra, fájdalom! a nőnek kevesebb hatása lehet.

Pedig ennek volna nálunk szüksége leggyökeresebb átalakításra. Annyira száraz ott a tanítás, egyedül és kizárólagosan az

emlékező tehetséget terhelő elnyomó emésztetetlen tényekből, adatokból és formulárból álló súly, mely sem a belső gazdagságot nem neveli, sem a szívet, a kedélyt, a gondolkodó tehetséget, az ítéletet, a művészi érzéket nem fejleszti, sem nem ébreszti a tehetségeket! Holott a közép-oktatás egyedüli célja volna művelté tenni, a tananyag halmazából azt választva ki, ami a gondolkodó erőt, az akaraterőt, a szerető képességet, a helyes ítéletet, a művészi érzéket, szóval az egész lelket fejleszti, a szellemi életre ébreszti, és gazdag benső élet alapját veti meg a növendékben, úgy hogy ezen lelki gazdagsága kisugározzék belőle önkénytelenül is, modorában, magaviseletében, beszédében, tetteiben, hogy megtalálhassa saját helyét a társadalomban, és személyiségét abban érvényre juttathassa. Csak akkor lesz a szellemi életnek örökre megnyerve.

Legalább a leánynevelésben kellene azt kivívnunk, hogy ne utánozzuk a német középoktatást fegyelmi és statisztikai kinövéseiben, sem a zárdákban divó kémrendszert, hanem életre ébresztve a lelkeket s a még alvó tehetségeket, művelt nőket neveljünk. Oly nőket, kik öszhangban és rokonszenvezve az egész természettel, önzetlenül és szenvedélylyel tudják ennek titkát keresni, hogy azt törvénye szerint fejleszszék és tökéletesíthessék, és az új nemzedékeket a folyton változó és haladó társadalom igényeinek megfelelőnek legyenek képesek nevelni!

ZÁRSZÓ.

Íme e lapok végéhez jutottunk. Inkább szívemmel irtam ezeket, sem mint eszemmel. És mégis félek, az utolsó perczben, hogy nem találtam el azon igaz kifejezéseket, azon meggyőző szavakat, a melyek viszhangra találnak mások lelkében. Még oly messze vagyunk azon benső általános szolidaritástól, mely minket embereket egykor testvérekké fog avatni, és melynél fogva a szavak segítségével nélkül fogjuk egymás lelkéből leolvasni a mások által átélt eszméket és gondolatokat.

Most még oly idegenek vagyunk egymáshoz, oly elszigetelve élünk egymás mel-

lett, kiki magának tartva fájdalmait s reményeit. Egyedül a költő egyesíti a szíveket néha lángszavával egy-egy rövid perezre.

Akad-e majd az ismeretlenek közt egy, a ki felveszi az összetört műszert, ott, hol munka közben fenakadt, s tovább küzd majd ugyanazon eszményért? ...

TARTALOM.

	L.
<i>Előszó</i>	5.
<i>Bevezetés</i>	9.
<i>Első fejezet. A leány az atyai házban</i>	21.
<i>Második fejezet. A nő mint feleség</i>	65.
<i>Harmadik fejezet. A nő mint anya</i>	115.
<i>Negyedik fejezet. A nő mint önálló, függet-</i> <i>len lény</i>	169.
<i>Ötödik fejezet. A nő mint honleány</i>	217.
<i>Zárszó</i>	251.